

56364

ZOLA
A
ROUGON-MACQUART
CSALÁD

EGYEDÜLI TELJES KIADÁS

(33)

2003

XIV.

A MESTERMŰ

RÉVAI KIADÁS

OSZK

Nemzeti Szabványi Könyvtár

KLASSZIKUS REGENYIAK

ÚJ SZERZŐSÉGE

SZERKESZTIK:

AMBRUS ZOLTÁN ÉS DR. VOINOVICH GÉZA

BALZAC: PONS BÁCSI. Fordította Benedek Marcell.

BJÖRNSSON: ARNE—SOLBAKKEN SYNÖÖVE. Fordította
Ritoók Emma. 2 mű egy kötetben.

BOURGET: A TANITVÁNY. Fordította Zolnai Béla.

DICKENS: ÖDÖN RITKASÁGOK BOLTA. Fordította Nyitrai
József.

DOSZTOJEVSZKIJ: SZÉGÉNY EMBEREK. Fordította
Trocsányi Zoltán. 2-ik kiadás.

FOGAZZARO: DANIELE CORTIS. Fordította Éber László.

FRANCE: KOMÉDIÁS TÖRTÉNET. Fordította Hevesi Sándor.

GALDOS: MISERICORDIA. Fordította Hegedűs Arthur.

HUGO: NEVETŐ EMBER. Fordította Molnár János. 2 kötet.

HUGO: 1793. (QUATRE VINGT-TREIZE). Fordította Kállay
Miklós. 2 kötet.

POE: ARTHUR GORDON PYM CSODÁLATOS KALANDJAI.
A MORGUE-UTCAI GYLKOSSÁG. Fordította
Király György. 2 mű egy kötetben.

ROLLAND: CLERAMBAULT. Fordította Benedek Marcell.

STENDHAL: A PÁRMAI CERTOSA. Fordította Benedek
Marcell. 2 kötet.

TOLSZTOJ: FELTÁMADÁS. Fordította Trocsányi Zoltán.
2 kötet.

TWAIN: KOLDUS ÉS KIRÁLYFI. Fordította Fáy J. Béla.

ZOLA

A ROUGON-MACQUART
CSALÁD

XIV. KÖTET.

A MESTERMŰ

Országos Széchényi Könyvtár

Z O L A

A ROUGON-MACQUART CSALÁD

(EGY CSALÁD TERMÉSZETRAJZA ÉS SZOCIÁLIS TÖRTÉNETE
A MÁSODIK CSÁSZÁRSÁG KORÁBAN)

EGYEDÜLI TELJES KIADÁS

TIZENNEGYEDIK KÖTET

A MESTERMŰ

(L'OEUVRE)

Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST
RÉVAI TESTVÉREK IRODALMI INTÉZET R.-T. KIADÁSA

A MESTERMŰ

IRTA

ZOLA EMIL

FORDITOTTA

ÉBER LÁSZLÓ

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST

RÉVAI TESTVÉREK IRODALMI INTÉZET R.-T. KIADÁSA

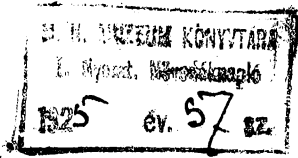
1965. 12. 14.

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

56364/14

Révai Testvérek Irodalmi Intézet R.-T. Nyomdája
Budapest, V., Ügynök-utca 8.
11422.

I.

Claude elhaladt a városház előtt, amelynek órája éppen hajnali kettőt ütött, midőn a zivatar kitört. Ily sokáig kóborolt a nagy vásárcsarnokban ez izzó júliusi éjszakán, mert művész létére szeretett elbarangolni és szerelmes volt az éjjeli Párisba. Hirtelen oly kövér és sűrű cseppekben kezdett esni, hogy futásnak eredt és eszeveszetten rohant a Quai de la Grève hosszában. A Louis-Philippe-hídnál azonban megállott: elfulladására felbőszítette és oktalannak tartotta a víztől való félelmét. Sűrű sötétségben, a felhőszakadás zuhogásában, amely elhomályosította a gázlámpákat, lassan, kezeit lóbálva ment át a hídon.

Egyébiránt már csak néhány lépést kellett megtennie. Midőn a Quai de Bourbonra, az Ile Saint-Louisba befordult, egy hatalmas villám a Szajna előtt, a keskeny út szélén sorakozó régi úri házak egyenes és lapos sorát világította meg. A visszfénytől kigyúltak a magas ablakok, amelyek nem voltak táblákkal ellátva; látni lehetett a régi homlokzatok szomorú előkelőségét, élesen felismerhető részleteikkel, egy köerkéllyel, egy terrasz feljárójával, egy orom faragott füzérével. Itt volt a festő műterme, a régi Du Martoy-ház legtetetején, a Rue de la Femme-sans-Tête sarkán. A folyópart, amely egy pillanatra láthatóvá vált, ismét sötétségbe merült és hatalmas mennydörgés rázkódtatta meg az álomba merült városrészt.

Midőn házának régi, hajlott és alacsony kapuja elé ért, amely vasveretekkel volt ellátva, Claude, az esőtől elvakulva, tapogatózva kereste a csengetyű gombját, de rendkívül meglepődött, összerzezzent, midőn a kapunyílásban a kapu fájához símuló eleven testhez ért. Azután, egy második villám cikázó fényénél, magas

leányalakot pillantott meg, fekete ruhában és máris átázva, félelemtől dideregve. Miután a mennydörgés mindkettőjüket megremegtette, Claude felkiáltott:

— Ejha, micsoda meglepetés! Ki maga és mit akar?

Már nem látta a leányt, csak hallotta zokogását és hebegését.

— Ó uram, ne bántson... A kocsis, akit a pályaudvaron fogadtam és aki itthagytott e kapu közelében és aki erőszakoskodott velem... Igen, egy Nevers felől jövő vonat kisiklott. Négyórás késésünk volt és már nem találkoztam az illetővel, akinek meg kellett volna várnia... Istenem! első ízben jövök Párisba, uram, nem tudom, hol vagyok...

Vakító villám szakította félbe szavát és tágra nyílt szemei rémülettel futottak végig az ismeretlen város e zugán, mely valami fantasztikus város ibolyaszínű tünneményének látszott. Már nem esett. A Szajnán túl a Quai des Ormes húzódott, apró, szürke házainak sorával, alul a boltajtók összevisszaságával, felül egyenlőtlenül kiemelkedő tetőkkal, míg a szemhatár kitágult és láthatóvá vált, balra a városház tetőinek kék palafedéséig, jobbra a Saint-Paul-templom ólommal borított kupolájáig. De főleg a folyó medre rémítette el a leányt, a mély árok, amelyben itt a Szajna folyt, feketén, a Mária-híd nehéz pilléreitől a könnyű íveken emelkedő új Louis-Philippe-hídig. Idegenszerű tömegek népesítették be a vizet, a csónakok és dereglyék szunnyadó raja, egy úszó mosóház és egy kotró-hajó, a rakodóparthoz erősítve, továbbá odább, a másik partnál, szénnel telt uszályhajók, terméskövel megterhelt bárkák, amelyek fölött egy emelődarú óriási vaskarja emelkedett ki. Minden eltűnt.

— Ej, valami jómadár, — gondolta Claude, — valami lotyó, akit kidobtak és aki férfit keres.

Gyanakvó volt a nőekkel szemben: az egész história, a megkésett vonat, az erőszakos kocsis nevetséges koholmánynak tűnt fel előtte. A mennydörgésre a leány ijedében újra behúzódott a kapu szögletébe.

— De hát mégsem töltheti itt az éjt, — szólalt meg Claude hangosan.

A leány még erősebben sirt, dadogott:

— Uram, kérem, vigyen el Passyba... Passyba akarok menni.

Claude vállat vont: hát ostobának nézi őt? Gépiesen a Quai des Célestins felé fordult, ahol bérkocsi-állomás volt. Egyetlen kocsi lámpájának fénye sem látszott.

— Passyba, kedvesem, miért nem mindjárt Versaillesba?... Hol az ördögbe csípjén el az ember kocsit ilyenkor és ilyen időben?

De a leány, újabb villámtól elvakítva, felkiáltott. Most újból megpillantotta a tragikus várost, vérözönbe merülve. Óriási üreg tárult fel, a folyó két vége beláthatatlan messzeségbe vészett, tűzvész vörös izzása közepette. A legapróbb részletek is előtűntek, meg lehetett különböztetni a Quai des Ormes ablakainak zárt táblácskáit, a Rue de la Masure-t és a Rue du Paon-Blanc-t, amint megszakították a homlokzatok sorát; a Mária-híd közelében meg lehetett volna számlálni a nagy platánfák leveleit, amelyek ott oly pompásan zöldelő csoportot alkotnak, míg a másik oldalról, a Louis-Philippe-híd alatt, a Mailnél, fellángoltak a négy sorba rendezett bárkák, amelyek sárga almák rakományával voltak színültig megterhelve. Látni lehetett még a víz örvénylését is, a mosó-hajó magas kéményét, a kotró-hajó mozdulatlan láncát, szemközt, a parton, homokrakásokat, a dolgok rendkívüli tömkelegét, egész világot, amely megtöltötte az óriási folyóvizet, az egyik szemhatártól a másikig húzódó árkot. Az ég kialudt, az ár immár csak árnyakat hömpölygetett a mennydörgés robajában.

— Ó Istenem, végem van... Ó Istenem, mi lesz velem?

Az eső most újból megeredt, oly hevesen, oly erős szélről korbácsolva, hogy megnyitott zsilip erejével söpört végig a parton.

— Rajta, hadd menjek be, — szólt Claude — ezt már nem lehet kiállani.

Mindketten bőrig áztak. A Rue de la Femme-sans-Tête sarkán levő gázlámpa homályos fényénél Claude látta, hogy a leány csuromvíz, hogy ruhája csak úgy

tapad testéhez az özönvízben, amely a kaput csapkodta. Szánalom fogta el: hiszen egyszer, ilyen zivatáros estén, egy kutyát szedett fel a járdáról! De bosszankodott ellágyulásán. Sohasem hozott lakására leányokat, olyan legényember módjára bánt velük, aki nem ismeri őket, szenvedő féltékenységgel, amelyet hengegő durvaság alá rejtett. Ez a leány ugyancsak butának tartotta őt, hogy ilyen módon beléakaszkodott bohózatba illő kalandjával. Végül mégis így szólt:

— No, most elég, menjünk fel... Nálam fog aludni. A leány még inkább megijedt, ellenkezett.

— Önnél, Istenem! Nem, nem, ez lehetetlen... Kérem, uram, vigyen el Passyba, összetett kezekkel kérem.

Ekkor dühbe jött. Mire való ez a teketória, mikor az utcáról szedi fel. Már kétszer húzta meg a csengetyűt. Végre kinyílt a kapu és ő betolta az ismeretlent.

— Nem, nem, uram, mondom, hogy nem...

De egy újabb villám elvakította és a mennydörgésre rémülten, egy ugrással benn termett. A súlyos kapu bezárult és a leány a tágas kapuboltozat alatt, teljes sötétségben állott.

— Josephné, én vagyok! — kiáltott oda Claude a házmesternének.

És halkán így szólt:

— Adja ide a kezét, át kell mennünk az udvaron.

A leány odanyújtotta kezét, — elkábulva, megsemmisülve, már nem ellenkezett. Újból az özönlő esőbe jutottak, egymás mellett rohanva. Óriási urasági udvar volt, a sötétben elmosódó kővezetekkel. Majd keskeny pitvarba értek, amelynek nem volt ajtaja. Itt Claude eleresztette a leány kezét és ez hallotta, hogy gyufát akart gyújtani, miközben káromkodott. Valamennyi gyufa medves volt, tapogatódzva kellett felmenniük.

— Fogja meg a korlátot és vigyázzon, a lépcsőfokok magasak.

Az igen szűk lépcsőnek, amely egykor cselédlépcsőül szolgált, három túl magas emelete volt, amelyeket a leány botrogva, fáradt, ügyetlen lábakkal mászott

meg. Azután Claude figyelmeztette, hogy hosszú folyosón kell végigmenniök és a leány mögötte haladt, két kezével érintve a falakat, vég nélkül továbbmenve a folyosón, amely a part felé néző homlokzatra tért vissza. Azután még egy lépcső következett, de már a fedél-székekben, recsegő falépcső, korlát nélkül, rozoga és meredek fokokkal, akár egy malom gyalulatlan deszkákból összerótt létrája. Fölül a lépcsőtér oly kicsiny volt, hogy a leány a fiatalemberbe ütközött, amint ez kulcsát kereste. Végre ajtót nyitott.

— Ne jöjjön, várjon. Különben megint nem megy valaminek.

És a leány nem mozdult. Lihegett, dobogó szívvel, zúgó füllel, kimerülve a vaksötétben való kapaszkodástól. Ugy érezte, mintha órák óta jött volna fölfelé, olyan útvesztő közepette, az emeletek és fordulók olyan tömkelegében, hogy soha sem lesz képes a visszavezető utat megtalálni. A műteremből nagy léptek, tapogatódzás zaja hallatszott, különféle tárgyak felborulása, tompa felkiáltás kíséretében. Az ajtó kivilágosodott.

— Lépjen be hát, itthon vagyunk.

A leány belépett, nézett, de nem látott. Az egyetlen gyertya fénye elenyészett ez öt méter magas padlás-térben, amely tele volt mindenféle holmival; ezek nagy árnyékai furán ütöttek el a szürkére festett falaktól. A leány nem volt képes semmit sem megkülönböztetni, szemét a beüvegezett nyílás felé emelte, amelyen az eső siketítően kopogott, mint a dobpergés. De éppen ebben a pillanatban villám borította tűzbe az eget és a mennydörgés oly hirtelen követte, hogy a tetőzet szinte szét-hasadt. A leány némán, halotthalványan hanyatlott egy székre.

— A teremtésit! — mormogta Claude, aki szintén elsápadt egy kissé, — ez ugyan nem messze ütött be... Ideje volt, mégis jobb itt, mint az utcán, nemde?

És az ajtóhoz ment, amelyet zajosan bezárt, kétszer ráfordítva a kulcsot, míg a leány bámészkodva csak nézte.

— Igy! itthon vagyunk.

Különben már vége is volt, már csak távolról villámolt és csakhamar a zápor is megszűnt. Claude, akin

most elfogultság vett erőt, lopva vizsgálgatta a leányt. Nem lehetett csunya és bizonyára fiatal, legfeljebb húsz éves. Ez még bizalmatlanabbá tette, noha öntudatlan kétség ragadta meg, tétova érzés, hogy talán nem is hazudott mindenben. De mindenesetre, akármilyen ravasz is, csalódik, ha azt hiszi, hogy megfogta őt. Túlozta érdes modorát és erős hangon szólalt meg:

— Nos? feküdjünk le, így majd megszáradunk.

Az aggodalom talpraállította a leányt. Ő is vizsgál-gatta Claudeot, anélkül, hogy egyenesen reánézett volna és ez a sovány fiatalember, csomós izületeivel, szakállas, erős fejével fokozta félelmét, mintha csak valami rabló-történetből való alak lett volna fekete nemezzkalapiával és gesztenyebarna régi felöltőjével, amelynek színét az esők zöldre változtatták.

— Köszönöm, jól vagyok így, ruhástul fogok aludni, — mormogott a leány.

— Ugyan, ruhástul, így csuromvizesen?... Ugyan ne bolondozzon, vetközzék le azonnal.

És Claude székeket tologatott és félrehúzott egy félig kilyukasztott spanyolfalat. E mögött a leány öltöző-asztalt vett észre és egy kis vaságyat, amelynek terítőjét Claude eltávolítani készült.

— Nem, nem, uram, nem érdemes, esküszöm, hogy itt maradok.

Ekkor Claude méregbe jött, hadonázott, ökleivel csapkodott.

— Végre is, hagyjon nekem békét! Átengedem ön-nek ágyamat, mi panasza lehet még?... És ugyan ne adja a vadat, ez hiábavaló. Én majd a pamlagon fogok aludni.

Fenyegető ábrázattal közeledett a leány felé, aki megrettent, abban a hiszemben, hogy meg akarja verni és remegve vette le kalapiját. A földön csak úgy csurgott a víz szoknyáiról. A férfi még mindig dörmögött. Mégis mintha eszébe jutott volna valami és engedményképen végre is odavetette:

— Tudja, ha talán utálná, szívesen kicserélem az ágyneműt.

Máris kirántotta és a műterem másik végében levő

pamlagra hajította a holmit. Azután egy szekrényből tiszta ágyneműt vett elő és maga újból megvetette az ágyat, az ilyen munkához szokott legényember ügyességével. Gondos kézzel hajította vissza a takarót a falfelőli oldalon, megveregette a párnát, kitárta a lepedőket.

— No, megvan, most már bubukálhat!

És mivel a leány mitsem szólt, hanem még mindig mozdulatlanul állott és tétova ujjával tapogatta ruhaderekát, de nem volt képes magát elhatározni, hogy kigombolja, Claude a spanyolfal mögé rekesztette... Istenem! milyen szemérmes! Hirtelen maga is lefeküdt: a lepedőket kiterítette a pamlagra, ruháit egy régi festő-álmányra akasztotta és hanyattfekve azonnal kinyújtózott. De abban a pillanatban, midőn el akarta fujni a gyertyát, arra gondolt, hogy a leány majd nem lát és várakozott. Eleinte nem hallotta, hogy megmozdult volna: kétségkívül állva maradt ugyanazon a helyen, a vaságy-nak támaszkodva. Majd most egy kis ruhasuhogást hallott, halk és elfojtott mozdulatokat, mintha tízszer is előlről kezdte volna, maga is hallgatódzva, nyugtalan-kodva a világosság miatt, amely nem aludt ki. Végre, hosszú percek után, a derékalj halkán nyikorgott és mély csönd állott be.

— Minden rendben van, kisasszony? — kérdezte Claude igen megszeliidült hangon.

A leány alig hallható lehelettel válaszolt, hangja a felindulástól remegett.

— Igen, uram, köszönöm.

— Akkor jó éjszakát.

— Jó éjszakát.

Claude elfujta a gyertyát, újból csend állott be, még mélyebb csend. Fáradtsága ellenére szemei csakhamar újból kinyíltak és álmatlanságában a beüvegezett nyíláson át a levegőbe bámult. Az ég ismét igen tiszta lett, látta a csillagok ragyogását az izzó júliusi éjszakában. A vihar ellenére a hőség oly nagy maradt, hogy be sem takart meztelen karokkal is csak úgy izzott. Ez a leány foglalkoztatta, elfojtott tusa viharzott benne, a megvetés, amelyet oly szívesen fitogtatott, a rettegés, hogy nyügöt vesz magára, ha enged, a félelem, hogy nevetségesnek

tűnik fel, ha nem használja fel az alkalmat; de végre is a megvetés győzött és ő igen erősnek ítélte magát, egész regényt gondolt ki nyugalma ellen, vigyorogva, hogy kijátszotta a kísértést. Még erősebben szenvedett a hőség-től és kidugta lábait, míg nehéz fejjel, a félálom hallucinációjában, a csillagok tündöklésének mélyén nők szerelmes meztelenségét találta meg, a nő egész élő testét, amelyet imádott.

Azután gondolatai még inkább összezavarodtak. Mit csinál a leány? Soká azt hitte, hogy elaludt, mert még csak nem is lélegzett és most azt hallotta, hogy megfordul, mint ő, végtelen elővigyázatossággal, amely fojtogatta. Csak kevéssé volt járatos asszonyi dolgokban és igyekezett kiokosodni azon a történeten, amelyet a leány mesélt volt neki és amelynek némely apró részlete most szöveget ütött fejébe. De logikája teljesen cserbenhagyta és minek is törné fejét hiába? Akár igazat mondott, akár hazudott, ugyan mi gondja rá, hiszen mitsem akar tőle! Holnap majd elmegy: jónapot, jóestét és vége a dolognak, soha többé nem látják egymást. Már nappalodott, a csillagok elhalványultak, midőn sikerült elaludnia. A spanyolfal mögött a leány, — bár holtfáradtan az utazástól, — még egyre hánykolódott, a nyomasztó levegőtől gyötörve, a tető áthevült bádorgfedése alatt. Már kevésbbé tartotta magát vissza és ideges türelmetlenség rázta meg hirtelen, a szűzleány felindult sóhaja, a közelében alvó férfi okozta nyugtalanságában.

Reggel Claude, kinyitván szemét, pislogatni kezdett. Igen késő volt, a napfény szélesen áradt be az üvegezett nyíláson keresztül. Theóriáinak egyike volt, hogy a *plein air* fiatal festőinek azokat a műtermeket kell kibérelniök, amelyek az akadémikus festőknek nem kellenek, azokat, amelyeket a nap sugarainak eleven lángjával látogat meg. De hirtelen elámult és meztelen lábszárakkal leült. Mi az ördög, hogy itt feküdt a pamlagon? és szemeit, amelyeket az álom még elhomályosított, körülgeeltette, midőn, a spanyolfaltól félig elrejtve, egy csomó szoknyát vett észre. Vagy igen, ez a leány, most már emlékezett! Hallgatózott, hosszú és szabályos lélekzetvételt hallott, amely édes, gyermeki álmot árult el.

Helyes! a leány még mindig alszik, még pedig oly nyugodtan, hogy kár lenne felköltetni. Zavarban volt, vakarta láb-szárait, bosszantotta a kaland, amelybe megint belekerült és amely el fogja rontani délelőtti munkáját. Haragudott magára lágy szíve miatt: legjobb lesz felrázni, hadd kotródjék azonnal. Mégis óvatosan húzta fel nadrágját, papucsba bújt és lábujjhegyen járt.

A falióra kilencet ütött és Claude nyugtalan mozdulatot tett. Semmi sem moccant, a halk lélekezés egyre tartott. Ekkor úgy gondolta, hogy legjobb, ha ismét hoz-zálát nagy képéhez: reggelizni majd később fog, mikor már szabadon mozoghat. De nem határozta el magát. Őt, aki oly szörnyű rendetlenségben élt itt, bántották azok a szoknyák, amelyek a földre estek. Víz folyt ki belőlük, a ruhadarabok még nedvesek voltak. És — dör-mögését elfojtva — végül is egyenkint felszedte és szé-kekre teregette őket a nap fényébe. Hát szabad mindent így össze-vissza dobálni? Sohasem fog ez megszáradni és ő sohasem fog elmenni! Ügyetlenül forgatta ide-oda ezeket a női ruhadarabokat, belebonyolódott a fekete gyapjú-ruhaderékba, négykézláb kereste a harisnyákat, amelyek egy régi festővászon mögé estek. Fil d'Écosse-harisnyák voltak, hamvasszürke színűek, hosszúk és finomak. Mielőtt felakasztaná, Claude vizsgálgatta őket. A ruha szegélye ezeket is átnedvesítette; Claude ki-húzta és meleg kezei között kisímtotta a harisnyákat, csakhogy a leányt mielőbb elküldhesse.

Mióta felkelt, Claude szerette volna félrevonni a spanyolfalat, hogy lásson. Ez a kíváncsiság, amelyet ostobának tartott, fokozta rossz kedvét. Végre szokott vállvonogatásával összeszedte ecseteit, midőn fehérenmű erős suhogása közben dadogó szókat hallott, majd a sza-bályos lélekezés újból megindult és Claude ez alkalom-mal engedett, otthagytá ecseteit és bedugta fejét. De amit látott, helyéhez szegezte és komolyan, elragadtatva mormogott:

— Teringettét! Teringettét!

A leány a melegházi hőségben, amely az ablakon át beáradt, ledobta magáról a takarót és — megsemmisülve az álmatlanul töltött éjszakák kimerültségében — aludt,

fénytől elárasztva, oly öntudatlanul, hogy egyetlen hullám sem rezgett át tiszta meztelenségén. Álmatlanságának lázában ingének vállain kinyílhattak a gombok és az egész bal ujj lecsúszott, fedetlen hagyva keblét. Aranyos test volt ez, selyemfinomságú, tavaszi test, két kis kemény mellel, amelyek nedvtől duzzadoztak és halvány rózsákban csúcsosodtak ki. Bal karját nyaka alá vonta, álomba merült feje hátrahanyatlott, keble bizakodón tárta fel magát, az odaadás imádásra méltó vonalával, míg feketé haja kibomolva, sötét köpennyel takarta be.

— Az áldóját! vesszettül helyes!

Ez volt, egészen ez volt az alak, amelyet hiába keresett képe számára, még pedig majdnem ugyanabban a helyzetben. Kissé vékony, kissé gyermeki karcsúságú, de milyen hajlékony, milyen üde és fiatal! És amellet már érett keblekkel. Hova az ördögbe dugta az este ezt a keblet, hogy ő nem találta ki? Valóságos felfedezés!

Claude fürgén odahozta pasztell-dobozát egy nagy lap papírral együtt. Azután egy alacsony szék szélére kuporodva, papírtáblát helyezett térdeire és mélységesen boldog arccal kezdett rajzolni. Egész nyugtalansága, érzelmi kíváncsisága, leküzdött vágya feloldódott művészi csodálatában, a szép színéért és jól nyélbeütött izmokért való lelkesedésében. Már megfeledkezett a leányról, elbűvölve a kebel hófehérségétől, amely megvilágította a vállak gyengéd borostyán-színét. Nyugtalan szerénység törpítette el a természet előtt, magához szorította könyökét, ismét kis fiú volt, igen illedelmes, figyelmes és tisztességtudó. Majdnem egy negyedóraig tartott ez, olykor abbahagyta, szemét hunyorította. De félt, hogy a leány meg talál mozdulni és sietve folytatta munkáját, visszatartván lélekzetét, nehogy felébressze őt.

Közben ismét töprengések ébredtek fel benne, míg átengedte magát a munkának. Ki lehet ez a leány? Bizonyára nem valami lotyó, ahogy gondolta, mert túlságos üde volt. De miért mesélt neki oly kevésbé hihető történetet? És Claude más történeteket eszelt ki: egy kezdő, aki szeretőjével Párisba tévedt és akit a férfi elhagyott, vagy talán valami kispolgárnő, akit egy barátnője rossz útra csábított és most nem mer szüleihez visszatérni,

vagy talán még bonyolultabb drámáról van szó, egyszerű és rendkívüli fordulatokkal, szörnyű dolgokkal, amelyeket sohasem fog megtudni. Ezek a feltevések még növelték bizonytalanságát; az arcot kezdte vázolni, gondosan tanulmányozva azt. Az arc felső része nagy jóságra, szelidségre vallott, a homlok derült, egységes, mint a tiszta tükör, az orr kicsiny, idegesen finom cimpákkal; és a szemhéjak alatt érezni lehetett a szemek mosolygását, oly mosolyt, amely az egész arcot megvilágíthatta. Az arc alsó része azonban elrontotta a gyengédségnek e sugárzását, az állkapocs kiállt, túlerős, vérdús ajka mögül erős, fehér fogak tüntek elő. Mintegy a szenvedély kitörése, a nyugtalanzkodó és öntudatlan serdültség rejtett e lágy, gyermeki gyengédségű vonások mögött.

Hirtelen borongás futott végig a leány selymes bőrén. Talán megérezte végre a férfi tekintetét, amely fürkészve nézte. Tágra nyitotta szemét és felkiáltott:

— Ó Istenem!

Megdermedt rémületében: ez az ismeretlen hely, ez a fiatalember, aki ingujjban kuporgott előtte és felfalta szemével! Majd eszeveszett kapkodással magára húzta a takarót, két karjával kebléhez szorította és vérét az aggódó szemérem annyira felkorbácsolta, hogy arcának égő pirossága rózsaszínű hullámmal futott el keble halmainak csúcsáig.

— Nos, mi az? — kiáltott Claude elégedetlenül, felemelve jobb kezét, — mi lelte?

A leány nem szólt, nem moccant, nyakához szorította a takarót és összehúzódva, összezsugorodva alig domborodott ki az ágyból.

— Talán csak nem eszem meg... Ugyan legyen kedves, helyezkedjék el úgy, ahogy azelőtt volt.

Újabb vérártól piroslottak a leány fülei. Végre is dadogni kezdett:

— Ó nem, ó nem, uram!

De Claude megharagudott, hirtelen düh fogta el, ami gyakori megesett vele. A leány makacskodása ostobának tünt fel előtte.

— Mondja csak, mit árthat ez önnek? Ugyan nagy

szerencsétlenség, ha megtudom, milyen a testalkata! . . . Láttam én már olyat.

Ekkor a leány zokogásban tört ki, míg Claude egészen nekibőszült, kétségbeesett rajza miatt, magánkívül arra a gondolatra, hogy nem készülhet el, hogy e leány szemérmertessége megfosztja a képéhez szükséges jó tanulmánytól.

— Hát csakugyan nem akar? hisz ez butaság! Ugyan kinek néz engem? . . . Hát megérintettem-e még csak egy ujjal is, mondja? Ha ostobaságokra gondoltam volna, jó alkalmam lett volna az éjjel . . . Sokat is törődöm vele, kedvesem! Bátran mutathat meg mindent . . . És aztán, hallja, nem éppen kedves, hogy megtagadja ezt a szívességet, mert hiszen felszedtem és tulajdon ágyamba fektettem.

A leány még erősebben sírt és fejét a párnába tette.

— Esküszöm, hogy szükségem van reá, különben nem zaklatnám.

A leány könnyei meglepték, szégyenkezni kezdett nyersesége miatt és zavarában elhallgatott, várt, hogy az kissé lecsillapodjék, azután igen szelid hangon újból kezdte:

— Nézze csak, ha annyira ellenére van, ne beszéljünk róla többet . . . Pedig ha tudná! A képeken van egy alak, amely sehogy sem halad és ön oly jól megfelelt volna. Ha arról az átkozott festészetről van szó, képes lennék apámat, anyámat meggyilkolni. Hát úgy-e, megbocsájt? . . . És nézze, milyen kedves lenne, ha néhány percet adna még. Nem, nem, ne nyugtalankodjék! nem a törzset, nem is kérem a törzset! A fejet, csak a fejet! Ha legalább a fejet be tudnám fejezni . . . Kérem, legyen oly jó, tartsa a káriját úgy, mint azelőtt és hálás leszek érte, higgye el, egész életemben hálás leszek érte!

Most már könyörgött, szánalmasan hadonázva az ujjai között tartott pasztellkrétával, annyira izgatta művészi vágyakozása. Egyébiránt nem mozdult el helyéről, még mindig ott kuporgott az alacsony széken, a leánytól távol. Ekkor ez rászánta magát és kitakarta lecsillapodott arcát. Mit tehetett volna? Hiszen a férfi hatalmában

volt és az olyan szerencsétlen arcot vágott! Mégis habozott még, küzdött szégyenérzetével. És lassan, szó nélkül kidugta meztelen karját, újból feje alá helyezte, míg másik kezével, amely rejtve maradt, gondosan tartotta a nyaka köré gyömöszölt takarót.

— Ó milyen jó ön!... Majd sietek, mindjárt szabad lesz.

Rajzára hajolt és már csak a festő átható szemével nézett a leányra; a nő eltűnt és csak a modellt látta maga előtt. Kezdetben a leány ismét elpirult, bántotta karja meztelenségének tudata, noha testének ezt a részét elfogulatlanul mutatta volna meg, ha bálban lett volna. Csakhamar azonban a fiatalember oly megnyugtatónak tűnt fel előtte, hogy lecsillapodott és ajka a bizalom tétova mosolyában nyílt meg. És félig lehunytt szemével most vizsgálgatni kezdte őt. Hogy megijesztette még az éjjel, hatalmas szakállával, nagy fejével, heves mozdulataival! Pedig nem volt csunya; barna szemének mélyén nagy gyengédséget fedezett fel és különösen finom orra lepte meg, valóságos női orr, amely bozontos bajuszában veszett el. Mintha valami ideges nyugtalanság remegtetné meg, szüntelen hív, amely mintegy életet adott a vékony ujjai között tartott krétának. Ez nagyon meghatotta a leányt, anélkül, hogy tudta volna, miért. Nem lehet rossz ember, csak azért olyan erőszakos, mert félénk. Mindezt nem különböztette meg teljes világossággal, de megérezte és mindinkább így találta magát, mint valami baráttal szemben.

Igaz, hogy a műterem még mindig kissé ijesztő volt előtte. Óvatosan körülnézegetett, elképedve ekkora rendetlenség és elhanyagoltság láttára. A kályha előtt még a múlt tél óta ott maradt egy rakás hamu. Az ágyon, a kis öltözőasztalon és a pamlagon kívül nem volt egyéb bútor a műteremben, csak egy rozszant tölgyfa-szekrény és egy nagy fenyőfa-asztal, megrakva ecsetekkel, festékekkel, piszkos tányérokkal és egy borszesz-forralóval, amelyen még ott volt a serpenyő valami maradék metéltésztával. Lyukas szalmaszékek váltakoztak rozoga festőállványokkal. A sarokban, a pamlag mellett ott hevert a tegnapi gyertya a padlón, amelyet havonkint

egyszer seperhettek. Semmi egyéb, csak még a falióra, óriási nagyságú, festett piros virágokkal, oly vidám és helyes, amint ércesen ketyegett. De leginkább megijedt a vázlatoktól, amelyek keret nélkül lógtak a falakon, a vázlatok hatalmas áradatától, amely a padlóig ért le és itt az össze-visszadobált festővásznak tömkelegével érintkezett. Sohsem látott a leány ilyen rettenetes festményeket; durvák és rikítók voltak, olyan vad színekkel, amelyek sértették, mintha csak valami fuvaros káromkodása ütötte volna meg fülét egy csapszék ajtajában. Lesütötte szemét és mégis vonzotta egy megfordított kép, a nagy kép, amelyen a festő dolgozott és amelyet minden este odatolt a falhoz, hogy másnap, az első pillantás frissességével annál jobban megítélhesse. Mit rejtegethetett ez, hogy még csak meg sem merik mutatni? És a tágas helyiséget áthatotta az izzó nap árja, mely az ablakon át behatolt, amelyet semmiféle függöny sem tompított és folyékony aranyként vonta be az egész csonka bútort, kiemelve ennek nyomorúságos elhanyagoltságát.

Claude végre is nyomasztónak találta a hallgatást. Szeretett volna valamit mondani, akármit, csak éppen udvariasságból és főleg, hogy szórakoztassa a leányt munka közben. De semmi sem jutott eszébe, végre is csak ezt tudta kérdezni:

— Mi a neve?

A leány kinyitotta szemét, amely becsukódott volt, mintha újra álomba merült volna.

— Christine.

Claude elcsodálkozott. Hiszen még maga sem mondta meg a nevét. Tegnap óta itt voltak egymás mellett és nem ismerték egymást.

— Az én nevem Claude.

Ebben a pillanatban a leányra nézve, látta, hogy az kedves nevetésben tör ki. A felnőtt és mégis még gyerekleány vidámsága volt. Furának tartotta, hogy csak ily későn mondják meg nevüket. Majd egy másik gondolat mulattatta.

— Nini! Claude, Christine, ugyanazzal a betűvel kezdődik.

Újra csend állott be. Claude pislogott, szórakozott lett, semmi egyéb nem jutott eszébe. De mintha valami türelmetlen kedvetlenséget vett volna észre a leányon és félve, hogy meg talál mozdulni, vaktában, csakhogy foglalkoztassa, megszólalt:

— Kissé meleg van.

Ez alkalommal a leány elfojtotta nevetését, természetes vidámságát, amely akarata ellenére is felújult és előtört, mióta biztonságban érezte magát. A hőség oly nagy lett, hogy úgy érezte magát az ágyban, mintha fürdőben lenne, bőrét nedvesség lepte el és meghalaványodott, a kaméliák tejszerű halaványságával.

— Igen, kissé meleg, — válaszolt komolyan, míg szemé vidáman csillogott.

Claude ekkor kedélyes arckifejezéssel kinyilatkoztatta:

— A naptól van, amely besüt. De hiszen ez jót tesz, a jó napocska, ha rásüt a bőrre... No úgy-e az éjszaka elkelt volna nekünk a kapu alatt.

Mindketten elnevelték magukat és Claude, megörülve, hogy talált végre társalgási tárgyat, kikérdezte kalandja felől, noha nem volt kíváncsi, alapjában keveset törődött az igazi igazsággal és csakis azt óhajtotta, hogy kihúzhassa az ülést.

Christine egyszerűen, néhány szóval mondta el az egészet. Tegnap reggel indult el Clermontból, hogy Párisba utazzék, ahol mint felolvasónő készül beállani egy tábornok özvegyéhez, Vanzadenéhoz, igen gazdag öreg hölgyhöz, aki Passyban lakott. A vonatnak a menetrend szerint kilenc óra tízkor kellett volna megérkeznie és minden intézkedés megtörtént, egy szoba-leánynak kellett reá várnia, sőt levélben még a jelben is megállapodtak, hogy felismerjék, a fekete kalapján levő szürke tollban. Vonatjának azonban, valamivel Nevers fölött, útját állotta egy tehervonat, amelynek kisiklott és összetört kocsijai elzárták a pályát. Ekkor egymást érték a kellemetlenségek és késések, először végnélküli veszteglés a mozdulatlan vasuti kocsikban, majd kényyszerű kiszállás, a podgyász hátrahagyása és az utasok kénytelenek voltak három kilométert gyalog-

golni, míg elértek egy állomáshoz, ahol rászánták magukat, hogy segélyvonatot állítsanak össze. Két órát vesztettek és további két órát vesztettek még a zavar következtében, amelyet a baleset a vonal egész hosszában okozott, úgyhogy négy órai késéssel, már csak hajnal felé érkeztek be a pályaudvarba.

— Nincs szerencséje! — szakította félbe Claude, aki még mindig hitetlenkedett, de mégis megingott már, mert meglepte a természetesség, amely e történet bonyodalmait megoldotta. — És persze senki sem várta már?

Csakugyan, Christine nem találkozott Vanzadené szobaleányával, aki kétségkívül megunta a várakozást. És elmondta, mily rosszul érezte magát a lyoni pályaudvarban, az ismeretlen, fekete, üres csarnokban, amely e késő éjjeli órában csakhamar kiürült. Eleinte nem mert kocsit fogadni és utazótáskájával kezében fel s alá járt, abban a reményben, hogy majd csak jön valaki. Majd elhatározta magát, de már későn, mert már csak egy igen piszkos kocsis volt ott, akiből csak úgy dőlt a borszag és aki ott sompolygott körülötte, ingerkedő modorral kínálkozva.

— Igen, egy csavargó, — szólt Claude, akinek érdeklődése most már felébredt, mintha csak valami mese megvalósulását élné át. — És ön beszállt a kocsiba?

A mennyezetre szegezve szemét, Christine tovább beszélt, de nem mozdult meg:

— Ő kényszerített rá. Kicsikéjének nevezett, félttem tőle... Mikor megtudta, hogy Passyba készülök, megharagudott és oly erősen ostorozta lovát, hogy a kocsiajtókba kellett kapaszkodnom. Azután kissé megnyugodtam, a bérkocsi csendesen gurult kivilágított utcákon át, embereket láttam a járdákon. Végre felismertem a Szajná. Sohasem jártam még Párisban, de megnéztem térképét... Azt gondoltam, hogy a kocsi végig fog menni a partok hosszában, midőn újra félelem fogott el, észrevevén, hogy hídon megyünk át. Éppen akkor kezdett esni és a bérkocsi, amely igen sötét pontra ért, hirtelen megállott. A kocsis leszállott a bakról és

be akart jönni hozzám a kocsiba... Azt mondta, hogy nagyon esik...

Claude elnevette magát. Nem kételkedett többé, a leány nem találhatta ki ezt a kocsist. Christine megzavarodva hallgatott.

— Persze, persze! a huncut tréfálkozott, — jegyezte meg Claude.

— A másik kocsiajtón át azonnal kiugrottam a kövezetre. Erre a kocsis káromkodott, azt mondta, hogy megérkeztünk és hogy leveszi fejemről a kalapot, ha ki nem fizetem... Az eső csak úgy dőlt, a part teljesen elhagyott volt. Elvesztettem fejemet, egy öt frankosat vettem elő és a kocsis rávágott lovára és elhajtott, magával vlvén kis utazótáskámat, amelyben szerencsére nem volt egyéb, csak két zsebkendő, egy fél kalács és útközben elmaradt málhám kulcsa.

— De hát meg szokás nézni a bérkocsi számát! — kiáltott a festő felháborodva.

Most visszaemlékezett, hogy egy lóhalálában vágatató bérkocsi surolta őt, amint átment a Louis-Philippe-hídon, a zivatar zuhogásában. És elcsodálkozott, mily valószínűtlen gyakran a valóság. Ahogy ő képzelte el a dolgot, a maga logikus egyszerűségében, merő hülyeség volt az élet végtelen kombinációinak e természetes láncolata mellett.

— Képzelteri, milyen boldog voltam az alatt a kapu alatt, — fejezte be elbeszélését Christine. — Tudtam, hogy nem vagyok Passyban, itt kell hát töltenem az éjt ebben a rettenetes Párisban. És azok a mennydörgések és villámlások, ó! azok a hol kék, hol vörös villámok, amelyek irtózatot dolgokat világítottak meg!

Szemei újból lecsukódtak s borongós sápadtság futott át arcán, ismét maga előtt látta a tragikus várost, a rakodópartok ürét, amely tüzkemencék izzó vörösségébe sülyedt, a folyó mély árkát, amely ólmos vizet hömpölygetett és amelyet nagy fekete testek leptek el, holt cethalakhoz hasonló bárkák, amelyekből mozdulatlan emelődaruk meredtek az égnek, akasztófakarokkal. Hát ez volt az Istenhozott?

Csend állott be. Claude folytatta rajzát. De Christine megmozdult, karja elzsibbadt.

— Kérem, kissé lejjebb a könyökét.

Azután, érdeklődő arccal, mintegy mentségül így szólt:

— Szülei ugyan megrémülhettek, ha értesültek a szerencsétlenségről.

— Nincsenek szüleim.

— Ugyan! sem apja, sem anyja?... Egyedül áll?

— Igen, teljesen.

Tízennyolc éves volt és Strassburgban született, egész véletlenül, atyjának, Hallegrain kapitánynak két áthelyezése között. Midőn tizenegyedik évét betöltötte, atyja, aki gascognei volt, Montaubanból való, Clermontban, ahol lábainak bénulása következtében kénytelen volt nyugdíjba menni, meghalt. Közel öt éven át anyja, aki párisi nő volt, ott élt a vidéken, sovány nyugdíjával takarékoskodva és dolgozott, legyezőket festett, csakhogy kisasszonynak nevelhesse leányát. Tizenöt hónappal ezelőtt anyja is meghalt és egyedül hagyta a világon, egy garas nélkül, és egyetlen baráti támasza az volt, hogy egy apáca, a Visitatio nővéreinek főnöknője, megtartotta nevelőintézetükben. Egyenesen a zárdából érkezett, miután a főnöknő ezt a felolvasónői helyet találta számára régi barátnőjénél, Vanzadenénál, aki majdnem teljesen megvakult.

Claude elnémult ez újabb részletek hallatára. A zárdá, a jól nevelt árvaleány, a kaland, amely regényessé vált, újból felkeltette zavarát, mozdulatainak és szavainak ügyetlenségét. Már nem dolgozott és vázlatára sütötte le szemét.

— Clermont csinos város? — kérdezte végre.

— Nem nagyon, fekete város... Különben nem is tudom, alig jártam ki.

A leány felkönyökölt és igen halkán folytatta, mintha magában beszélt volna, még gyászának zokogásától megtört hangon:

— Anyám, aki nem volt erős, a robottal tönkretette magát... Elkényeztetett, semmi sem volt túlságos szép számomra, mindenre voltak tanáram; és oly kevés hasz-

nát vettem, előbb megbetegedtem, majd nem hallgattam oda, mindig nevetésen, bolondságon járt az eszem... a zene untatott, a zongoránál görcs fogta el karomat. Még legjobban ment a festés...

Claude felemelte fejét és felkiáltással szakította félbe.

— Tud festeni?

— Ő nem, semmit sem tudok, éppen semmit... Anyám, aki igen tehetséges volt, a vízfestésben oktatott kissé és olykor segítettem neki a legyezők háttérének festésénél... Oly szépeket festett!

Önkénytelenül körülhordozta tekintetét a műteremben, végig az ijesztő vázlatokon, amelyek a falakon lán-goltak és tiszta szemében ismét zavar tünt fel, nyugtalan csodálkozás e durva festés fölött. Távolról és vlnazájáról látta a tanulmányt, amelyet a festő róla vázolt, rikító színekkel tarkázva, az árnyékokban odavágott pasztellvonalakkal és nem merte megkérni, hogy mutassa meg közeli-ről. Különb-en rosszul érezte magát ebben az ágyban, ahol majd elolvadt, mind nyugtalanabb lett és az a gondolat gyötörte, hogy elmenjen, hogy véget vessen mindennek, ami tegnap óta álmom gyanánt tünt fel előtte.

Claude kétségkívül tudatára jött a leány ideges ki-merültségének. Hirtelen szégyenkezés lepte meg és sajnálattal töltötte el. Abba-hagyta befejezetlen rajzát és igen gyorsan így szólt:

— Köszönöm szépen szívességét, kisasszony... Bocsásson meg, igazán visszaéltem... Keljen fel, keljen fel, kérem. Ideje, hogy dolgai után lásson.

Nem értette meg, miért nem határozza el magát és miért húzza be elpirulva meztelen karját, minél jobban buzgólkodott előtte és ismételte, hogy keljen fel. Majd homlokára ütött, visszaállította a spanyolfalat és a mű-terem másik végébe ment, ahol, a szemérmességet túlozva, zajosan hozzálátott az edények rakosgatásához, hogy a leány kiugorhassék az ágyból és felöltözhessék, anélkül, hogy félnie kellene, hogy meghallják.

Zörgés, csörömpölés közben nem hallotta meg tétovázó hangját.

— Uram, uram...

Végre odahallgatott.

— Uram, ha szíves volna... Nem találok harisnyáimat.

Odarohant. Hol is jár az esze? mit gondolt, hogy mi lesz vele, egy szál ingben a spanyolfal mögött, harisnyái és szoknyái nélkül, amelyeket ő teregetett ki a napra? A harisnyák megszáradtak. Claude meggyőződött róla, gyengéden dörzsölve őket; azután átnyújtotta azokat a keskeny résen és utoljára vette észre a mezteletlen, üde és kerek, gyermeki bájú kart. Azután bedobta a szoknyákat az ágy végére, betolta a cipőket és csak a kallapot hagyta a festőállványon lógva. A leány megköszönte, nem szólt többet és Claude alig különböztette meg a fehérmű suhogását, a víz halk csobogását. De ő tovább foglalkozott vele.

— A szappan egy alsócsészében van az asztalon... Nyissa ki a fiókot és vegyen ki egy tiszta törülközőt... Nincs még vízre szüksége? Majd beadom a kancsót.

A gondolat, hogy megint ügyetlenkedik, hirtelen elkésérítette.

— Ejnye, hát már megint zaklatom!... Tegyen úgy, mint odahaza.

Visszatért háztartási teendőihez. Kétség izgatta. Megkínálja-e reggelivel? Alig lehet így útnak bocsájtani. Másrészt így sohasem lesz vége és bizonyára el fogja veszíteni délelőtti munkaidejét. De nem határozott, meggyújtotta a borsesz-forralót, kimosta a serpenyőt és csokoládét kezdett főzni, mert ezt előkelőbbnek tartotta és kissé szégyelte metéltjeit, ezt a tésztát, amelybe kenyeret aprított és amelyet — délfrancia módra — olajjal öntött le. Azonban még a csokoládét morzsolta bele a lábasba, midőn felkiáltott:

— Hogyan! máris!

Christine volt, aki hátrahagyta a spanyolfalat és előtűnt, rendesen és gondosan felöltözve, fekete ruhájában, befűzve és begombolva, készen egy pillanat alatt. Rózsás arcán már meg sem látszott a víz nedvessége, nehéz kontya tarkójához simul és még csak egy fürtöcske

sem bujt ki belőle. Claude elbámult a fürgeség e csodája előtt, hogy kis gazdasszony módjára oly gyorsan és jól öltözött fel.

— Az ördögbe is, ha mindent így csinál!

Nagyobbnak és szebbnek találta, mintsem hitte volna. A nyugodt elszántság kifejezése lepte meg leginkább. Úgy látszott, mintha elhagyván a rendetlen ágyat, amelyben védtelennek érezte magát, cipőivel és ruhájával újból felöltötte volna fegyverzetét. Mosolygott, egyenesen nézett a férfi szemébe. És ez kimondta, amit még habozott kimondani:

— Velem fog reggelizni, úgy-e bár?

De a leány nem fogadta el.

— Nem, köszönöm... A pályaudvarra szaladok, ahova málhám már bizonyosan megérkezett, azután kocsin megyek ki Passyba.

Hiába ismételte Claude, hogy bizonyára éhes, hogy nem okos dolog így éhgyomorral távozni.

— Akkor lemegyek és bérkocsit hívok.

— Nem, kérem, ne fáradjon.

— De nézze, nem tehet meg ily nagy utat gyalog. Engedje meg legalább, hogy a bérkocsiállomásig kísérem, hiszen nem ismerős Párisban.

— Nem, nem, nincs szükségem önre... Ha kedves akar lenni, engedje meg, hogy egyedül távozzam.

Szilárd elhatározása volt ez. Kétségtől visszataszító volt neki a gondolat, hogy férfivel lássák együtt, még ha idegenek is: elhallgatja éjszakáját, majd hazudik egyet és magában őrzi meg a kaland emlékét. Claude, dühös mozdulattal, úgy tett, mintha pokolba kívánná. Csakhogy megszabadul tőle! Milyen jó, hogy nem kell lemennie. De alapjában meg volt sértve, hálátlannak tartotta a leányt.

— Végre is, ahogy önnek tetszik. Nem erőszakoskodom.

E szavakra Christine tétova mosolya erősebb lett és finoman lefelé görbítette ajkainak gyengéd szögletét. Mitsem szólt, fogta kalapját, tekintetével tükröt keresett, de nem talált és így elhatározta magát, hogy találomra köti meg a kalap szalagjait. Két könyökét megemelve,

sietség nélkül fogta össze, húzta meg a szalagokat, miközben arcát a nap aranyos visszfénye érte. Claude, meglepetve, már nem ismerte fel azokat a gyermeki gyengédségű vonásokat, amelyeket az imént rajzolt: mintha elmerült volna az arc felső része, a tiszta homlok, a gyengéd szemek; most az alsó rész lépett előtérbe, a szenvedélyes állkapocs, a vérdús szája, szép fogaival. És mindig a titokzatos leányos mosoly, amely gúnyolódott talán.

— Mindenesetre, — szólalt meg Claude érzékenyen, — nem gondolom, hogy szemrehányást tehetne nekem.

Ekkor a leány nem volt képes a nevetését visszatartani, valami könnyű, ideges nevetést.

— Nem, nem, uram, legkevésbé sem.

Claude még egyre nézte, újból feltámadt benne féltékenységének és tapasztalatlanságának harca és attól tartott, hogy nevetséges volt. Hát mit tudott ez a nagy kisasszony? Kétségkívül annyit, amennyit a nevelőintézetben tudnak a leányok, mindent és semmit. Kifürkészhetetlen ez, a test és szív homályos megnyílása, ahova senki sem hatolhat be. Talán ebben a szabad, művészi környezetben felébredt ez a szemérmesen érzéki leány, a férfi iránt való bizonytalan kíváncsiságában és féltelmében? Most, midőn már nem reszket, talán elfogja az a kissé megvető meglepetés, hogy hiába reszketett? Hogyan! semmi udvarlás, még csak egy csók sem ujjai hegyére! E legényember érdes közömbössége, amelyet megérezett, felingerelhetette benne a nőt, holott nem volt még nő; és így megy el, megváltozva, kimerülve, bosszúságában adva a bátrát és magával viszi oly ismeretlen és rettenetes dolgok fölött való sajnálkozását, amelyek nem történtek meg.

— Ön azt mondja, — szólalt meg a leány ismét komolyan, — hogy a kocsiállomás a híd végén van, a másik parton?

— Igen, ott, ahol egy facsoport van.

Már megkötötte kalapja szallagjait, elkészült, keztyűsen, lelógó kezekkel, mégsem távozott, maga elé nézett. Szeme rávetődött a fal felé fordított nagy vászonra, szerette volna megkérni a festőt, hogy mutassa

meg, de nem merte. Semmi sem tartotta már vissza, mégis mintha keresett volna valamit, mintha az az érzése lett volna, hogy otthagy valamit, valamit, amit nem lett volna képes megnevezni. Végre az ajtó felé tartott.

Claude ajtót nyitott és egy sütemény, amely oda volt támasztva, beesett a műterembe.

— Látja, — szolt Claude, — velem reggelizhetett volna. A házmesterném hozza ezt fel minden reggel.

A leány egy fejmozdulattal újból visszautasította. A lépcsőházban megfordult, egy pillanatig mozdulatlan maradt. Vidám mosolya visszatért, ő nyujtott elsőnek kezét.

— Köszönöm, köszönöm szépen.

Claude a keztyűs kis kezét széles, pasztellfoltos kezébe vette. A két kéz néhány szempillantásig így maradt, erős szorítással s jó barátságban rázva meg egymást. A leány még mindig mosolygott Claudera, akinek ez a kérdés lebegett ajkán: „Mikor fogom viszontlátni?” De a szégyen nem engedte, hogy beszéljem. Ekkor, várokozás után, a leány kiszabadította kezét.

— Isten önnel, uram.

— Isten önnel, kisasszony.

Christine, fel nem emelve fejét, már lefelé ment a malomlétrán, melynek fokai recsegték és Claude hirtelen bement, becsapta az ajtót és igen hangosan így szolt:

— Ó ezek az istenadta nők!

Dühös volt, felbőszülve maga ellen, felbőszülve mindenki ellen. Lábával taszigálva az útjába eső bútorokat, azzal könnyített magán, hogy fennhangon beszélt. Mennyire igaza volt, hogy sohasem hozott ide egyet sem magával! Ezek a lotyók csak arra jók, hogy szamarat csináljanak az emberből! Így, ki áll jót érte, hogy ez a leány, ártatlan ábrázatával, nem tartotta veszettül lóvá? És még ő olyan buta volt, hogy hitt a dajkamesékben: valamennyi kételye visszatért, sohasem fogiák beadni neki a tábornok özvegyét, sem a vasúti balesetet, sem főképen a kocsist. Hát megesnek-e ilyen históriák? Egyébiránt olyan szája volt, amely sokat elárult és furcsa arcot vágott, mikor elkotródott. És ha még értette volna, hogy miért hazudott! de nem, egészen haszontalan, meg-

magyarázhatatlan hazugságok, csak éppen hogy hazudják! Ó, hogy nevetetett e pillanatban!

Hevesen összehajtotta a spanyolfalat és egy sarokba hajította. Micsoda rendetlenséget hagyhatott itt! És midőn megállapította, hogy mindent rendbehozott, a mosdótálat, a törülközőt, a szappant, igen tisztán, dühbe jött, mert nem vetette meg az ágyat. Maga látott hozzá, túlzott erő kifejtéssel, mindkét karjával megragadta a derékaljat, amely még langyos volt, mindkét öklével megveregette az illatos párnát, elkábítva e langyosságtól, az ifjúság e tiszta illatától, amely az ágyneműből felszállott. Azután bő vízben megmosakodott, hogy felfrissítse halántékait és a nedves törülközőben ugyanazzal a bódító illattal találkozott, a szűzleány leheltével, amelynek a műteremben elszórt, terjengő édessége reánehezedett. Káromkodva ette meg csokoládéját a lábából, a festés olyan lázának, dühének hatalmában, hogy sietségében nagy falat kenyereket nyelt le.

— De hiszen itt meghal az ember! — kiáltott fel hirtelen. — A meleg tesz beteggé.

A nap elhúzódott, kevésbé volt meleg.

És Claude, kinyitva a tető szintjében levő kis ablakot, mélységes megkönnyebbülés kifejezésével szította be a beáradó forró szelet. Elővette rajzát, Christine fejét és önfeledten, hosszan nézte.

II.

Déli harangszó után Claude festményén dolgozott, midőn valaki otthonosan, erősen kopogtatott az ajtón. A festő ösztönszerű mozdulattal, amelynek nem volt ura, mappába csúsztotta Christine fejét, amely után a nagy női alakot átdolgozta. Azután rászánta magát, hogy ajtót nyisson.

— Pierre! — kiáltott. — Már itt vagy?

Pierre Sandoz, Claude gyermekkori barátja, huszonkétéves, igen barna ifjú volt, gömbölyű és akaratos fejjel, szögletes orral, szelíd szemekkel erőyes arcában, amelyet serkedő szakáll vett körül.

— Korábban reggeliztem, — válaszolt, — jókora ülést szántam neked... Az ördögbe! ez ugyan halad!

Odaállott a kép elé és azonnal megjegyezte:

— Nini, megváltoztatod a nő arcát!

Hosszú hallgatás állott be. Mindketten mozdulatlanul néztek. Három méter magas, öt méter széles vászon volt, festékekkel teljesen bevonva, azonban még csak egyes részei emelkedtek ki némileg a vázlatos állapotból. Ez a vázlat, amely egyszeriben volt odavetve, pompás erőt, izzón élő színeket mutatott. Egy erdei zúgba, tömött zöld faltól körülvéve, napfény áradt be, csak balfelől nyúlt befelé egy sötét fasor, egy fényfolttal, igen mélyen. Itt, a fűvön, a júniusi növényzet közepette, meztelen nő feküdt, egyik karjával feje alatt, kiemelkedő kebelével; és mosolygott, de nem nézett, szemét lehunyva, az aranyesőben, amely elárasztotta. A háttérben még két kis női alak, az egyik barna, a másik szőke, mindkettő meztelen, nevetve birkózott egymással és a levelek zöldjének közepette a női test imádásra méltó jelenségét adta. És minthogy az előtérben a festőnek fekete ellentétre volt

szüksége, igen keresetlenül tett ennek eleget, odaültetvén egy urat, aki egyszerű bársony-kabátot viselt. Ez az úr hátat fordított, nem látszott belőle egyéb, csak balkeze, amelyre támaszkodott.

— Igen szépen van jelezve a női alak! — szólalt meg végre Sandoz. — De, teremtuccse! szépecskén lesz munkád mindezzel!

Claude kigyúlt szemmel nézte művét, majd bizakodást fejezett ki mozdulatával.

— Ugyan! elég időm van a Salonig. Hat hónap alatt ugyan sok mindennel megbirkózik az ember! Ez alkalommal talán sikerül majd bebizonyítanom önmagamnak, hogy nem vagyok marha.

És hangosan kezdett fütyülni, elragadtatva — bár nem mondta — a vázlattól, amelyet Christine fejről készített. A remény nagy lendülete emelte fel, a hasonló fellángolások után azonban csak annál súlyosabban esett vissza a természet iránt való szenvedélytől emésztett művész aggodalmai közé.

— Rajta, ne lustálkodjunk! — kiáltott fel. — Mint-hogy itt vagy, lássunk hozzá.

Sandoz, barátságból és hogy megkímélje a modellel járó költségektől, felajánlotta, hogy majd ül neki az előtérben levő férfialakhoz. Négy vagy öt vasárnap alatt — csak ezen a napon volt szabad. — az alak fel lesz rakva. Már magára vette a bársonykabátot, midőn hirtelen eszébe jutott valami.

— Mondd csak, te nem reggeliztél komolyan, hiszen dolgoztál... Szaladj le és egyél meg egy szeletet, majd megvárlak itt.

A gondolat, hogy időt veszítsen, felháborította Claudeot.

— De igen, reggeliztem, nézd csak a lábast!... És aztán, hiszen látod, hogy maradt egy karéj kenyérem. Majd megeszem... Rajta, rajta, ülj le, te lusta!

Élénken vette kezébe palettáját, markolta fel ecseteit és megjegyezte:

— Dubuche eljön értünk ma este, úgy-e?

— Igen, öt óra felé.

— Helyes! igen jól van, akkor mindjárt lemegyünk

ebédelni... Elkészülsz-e végre? A kezedet kissé balra, hajtsd le erősebben a fejedet.

Miután elrendezte a párnákat, Sandoz a pamlagra telepedett, a megkívánt beállításban hátat fordított, de a beszélgetés egy darabig még folytatódott, mert Sandoz aznap reggel levelet kapott Plassansból, a provencei városkából, ahol a festő és ő megismerkedtek volt egymással, még a nyolcadik osztályban, midőn első nadrágjukat nyűtték el a kollégium padjain. Azután mindketten elhallgattak. Az egyik dolgozott, kiemelkedve a világból, a másik a hosszú mozdulatlanság elálmosító fáradtságában zsibbadzott.

Claude kilencéves volt, midőn az a jószerencse érte, hogy elhagyhatta Párist és visszatérhetett a Provence ama zugába, ahol született. Anyja, jóra való mosónő, akit naplopó atyja az utcára tett ki, férjhez ment egy derék munkáshoz, aki belebolondult a szép szőke teremtésbe. De elszántságuk ellenére sem voltak képesek boldogulni. Ezért tehát örömmel egyeztek bele, midőn egy odaváló öreg úr jelentkezett és elkérte tőlük Claudeot, akit a kollégiumba akart járatni, maga mellett tartani: nagylelkű hóbort volt ez a különc részéről, aki szerette a képeket és akit megleptek azok a figurák, amelyeket a fiúcska pepecselt volt. Ilyképen Claude hét éven át, a retorikai osztályig, lenn maradt Délfranciaországban, eleinte mint bennlakó, azután mint bejáró, aki pártfogójánál lakott. Egy reggel azonban halva találták az öreg urat ágyában. Szélütés érte. Végrendeletében ezer frank évi járadékot hagyott a fiatalemberre, azzal a joggal, hogy huszonötéves korában a tőke fölött is rendelkezessen. Claude, akit már akkor elfogott a festészet szeretetének láza, haladék nélkül otthagytá a kollégiumot, még csak meg sem akarta kísértetni, hogy letegye az érettségét és Párisba sietett, ahova barátja, Sandoz, már előbb elment volt.

A plassansi kollégiumban, a nyolcadik osztály óta ők hárman: Claude Lantier, Pierre Sandoz és Louis Dubuche elválhatatlanok voltak, — így is nevezték őket. Három különböző világból kerültek ki, természetük ellentétes volt, csak éppen ugyanabban az évben szület-

tek, néhány hónapnyi eltéréssel és összekerültek, hirtelen és örökre. Valami titokzatos erő vonzotta őket egymáshoz, a közös becsvágnak még lappangó ösztöne, magasabb rendű értelmiségük ébredése, körülvéve a komisz gyerkőcök otromba seregétől, akik verték őket. Sandoz atyja, aki spanyol volt és valami politikai mozgalom következtében menekült Franciaországba, Plassans közelében papirgyárat alapított, amelyben általa feltalált új gépek működtek; azután meghalt, keserőségtől eltelve, mint a vidéki gonoszság áldozata és özvegyét oly bonyolult helyzetben hagyta hátra, a kétes perek oly tömegével, hogy a szerencsétlenség egész vagyonukat felemésztette; anyját, aki bourgognei nő volt, mély ellenszenv töltötte el a provençeiakkal szemben és őket okolta még lassan fokozódó bánaságáért is, amelyben szenvedett. Párisba menekült tehát fiával, aki sovány hivatalával tartotta fenn anyját, míg agyát az irodalmi dicsőség gondolata kerítette hatalmába. Ami Dubuchet illeti, aki egy pékmesterné legidősebb fia volt, ez anyjától, szigorú, igen becsvágyó nőtől ösztönözve, csakhamar követte barátait, mint építésznövendék, az École des Beaux-Arts-t látogatta és kuporgatva élt az utolsó ötfrankosokból, amelyeket szülei, valóságos zsidó kitarással, beléje fektettek, háromszáz százalékra számítolva le jövőjét.

— Az istenit! — mormogott Sandoz a nagy csendben, — ugyancsak kényelmetlen ez az ülés, szinte eltöri a csuklómat. Megmozdulhatok?

Claude megengedte, hogy kihúzza magát, de nem felelt. A festő a bársonykabátja tért át, széles ecsetvonásokkal. Azután hátrálva, szemhunyorítva harsogó nevetésben tört ki. Egy hirtelen felmerülő emlék mulattatta.

— Mondd csak, emlékszel-e, mikor a hatodikban Pouilland gyertyákat gyújtott annak a hülye Lalubienek a szekrényében? Ó, hogy megijedt Lalubie, midőn, mielőtt a katedrára felmászott, kinyitotta szekrényét, hogy könyveket vegyen ki belőle és meglátta azt a ki-világított kápolnát!... Ötszáz vers az egész osztálynak!

— Ó, Pouillaud, az az állat!... Tudod, éppen ma reggeli levelében értesít Lalubie házasságáról. Az a vén

gebe tanár csinos leányt vesz el. De hiszen ismered, Galissardnak, a rőfösnek leánya, a kis szőke, akinek éjjeli zenéket adtunk valamikor!

És előtódultak a régi emlékek, Claude és Sandoz nem fogytak ki belőlük. Amaz lázas igyekezettel, növekvő hévvel festett, ez a fal felé fordulva, hátra beszélt, míg vállait kitörések rázták meg.

Először a kollégium került sorra, az egykori dohos kolostor, amely a sáncokig húzódott, a két udvar, óriási platánfaival, a mohától zöldellő öblös medence, amelyben megtamultak úszni és a földszinti osztályok nyirkos téglapadlójukkal és a refektorium, amelyet a mosogatóvíz örökös undok zsírszaga fertőzött meg és a kicsinyek hálóterme, amely híres volt borzalmairól és a fehéreneműkamara és a betegszoba, amelyet gyengéd nővérek népesítettek be, feketeruhás apácák, akik oly szelídek voltak fehér fejkötőik alatt! Milyen esemény volt, midőn Angela nővér, akinek szüzi alakja forradalmat idézett elő a nagy fiúk szívében, egy szép reggel eltűnt Hermeliniezzel, egy nagy kamasszal a retorikai osztályból, aki csupa szerelemből tollkésével megvagdalta kezeit, csak hogy a betegszobába kerüljön és Angela nővér rakja sebére az angofflastromot!

Azután az egész személyzet felvonult, siralmas, fura és rettenetes menet, a gonoszság és szenvedés torzképei: az igazgató, aki vendégségekkel tette tönkre magát, csak hogy férjhez adja leányait, két szép, nagy, elegáns leányt, akiket szörnyűséges rajzok és feliratok gyaláztak meg minden falon; Pifard, a felügyelő, akinek nevezetes orra ott rejtőzött az ajtók mögött, akár egy tábori ágyú és már messziről elárulta jelenlétét; a tanárok litániája, mindegyikük valami csúfnévvel bemocskolva, a szigorú Rhadamanthys, aki sohasem nevetett, a Zsiros, aki fejének állandó odadörgölése által feketével vont a székeket, Adèle, te megcsaltál, a fizika tanára, a híres megcsalt férj, akinek a tacsók tíz nemzedéke vágta szemébe fellesége nevét, mert — a legenda szerint — egykor egy karabélyos karjai közt lepte meg őt; és még mások, sokan, Spontini, a vérszomjas pedellus, korzikai késével, amelyet mutogatni szokott és amely sze-

rinte három unokatestvére véréből rozsdásodott; a kis Pitypalaty, aki olyan jó fiú volt, hogy séta közben megengedte a dohányzást; még a kis kukta és a mosogatóleány is, akiknek a Parabulumenos és Paralleluka neveket adták és akiket konyhabéli idillel vádoltak meg.

Azután következtek a csínyek felbukkanó emlékei, a huncutságok, amelyek gondolatára évek múltán is pukadoztak. Ő, az a reggel, midőn a kályhában elégették Halál-Mimi, más néven Csontváz-Bejáró, egy sovány fiú cipőit, aki csempészet útján az egész osztályt ellátta tubákkal! És a téli este, midőn gyufát mentek lopni a kápolnába, az örök mécs mellől, hogy száraz gesztenyeleveleket szíjjanak nádból készült pipákból! Sandoz, aki ennek a csínynek hőse volt, most bevallotta verejtékes rémületét, midőn a sötétségben legurult a szentélyből. És az a nap, midőn Claudenak az a jó gondolata támadt, hogy padjának fiókjában cserebogarakat pörköljön meg, mert meg akarta tapasztalni, meg lehet-e enni őket, mint mondták! Olyan átható bűz, olyan sűrű füst áradt ki a padból, hogy a pedellus kancsót ragadott, mert azt hitte, tűz ütött ki. És a portyázás, a hagymaföldek fosztogatása séta közben; a bedobált ablakok, midőn is nagy virtus volt az üveg töréseiből ismert térképeket nyerni; a görög feladatok, amelyeket előre, nagy betűkkel írtak fel a fekete táblára, úgyhogy az összes nebulók folyékonyan olvashatták azokat, anélkül, hogy a tanár észrevette volna; az udvar padjai, amelyeket elfűrészeltek és mint valami lázadás áldozatait körülhordoztak a medence körül, hosszú menetben, halotti énekekkel. Ő, ez igazán nagyszerű volt! Dubuche, aki a papságot képviselte, a medence fenekére mászott le és sapkájával vizet akart meríteni, szenteltvíz gyanánt. De a legfurább, a legjobb az az éjszaka volt, midőn Pouillaud a hálóterem valamennyi éjjeli edényét ugyanahhoz a kötéltől erősítette, mely az ágy alatt húzódott, reggel pedig, éppen a nagy szünidő reggelén, az egészet maga után húzta, végigszágulván a folyosón és a lépcső három emeletén ezzel a szörnyű uszályal, amely ott ugrált mögötte és ezer darabra tört!

Claude maga elé tartotta ecsetét, jókedvűen nevetett és felkiáltott:

— Pouillaud, az az állat!... És írt neked? mit mivel most Pouillaud?

— Éppen semmit, öregem! — felelt Sandoz, aki a párnákon igazgatta magát. — Micsoda buta levél!... Jogot végez, azután átveszi apja ügyvédi irodáját. És ha látnád, hogy már most is milyen hangot használ, — a tollasodó nyárspolgár egész együgyű fontoskodása!

Ujból csend állott be. És még megjegyezte:

— Ó mi, látod öregem, mi meg voltunk ettől óva.

Ekkor más emlékek támadtak fel bennük, olyanok, amelyek megdobogtatták szívüket, a szép napok, amelyeket a szabad ég és nap alatt éltek át amott, a kollégiumon kívül. Már kiskoruktól, a hatodik osztálytól kezdve a három elválhatatlan rajongott a hosszú sétákért. A legkisebb szünetet is felhasználták, mérföldeket tettek meg, minél nagyobbak lettek, annál inkább nekibátorodtak, végre is bebarangolták az egész környéket és útjaik gyakran több napig is tartottak. És ott háltak meg, ahová a jószerencse vezette őket, sziklaüreg mélyén, a döngölt, még forró szérűn, ahol puha fekvőhelyet adott nekik a kicséptelt búza szalmája, valamely elhagyott kunyhóban, melynek padmalyát fodormenta- és levendula-ággyal borították. Menekülés volt, ki a világból, ösztönszerű elvonulás az édes természet ölébe, fiúk öntudatlan imádata a fák, vizek, hegyek és ama háttartalan öröm iránt, hogy egyedül vannak és szabadok.

Dubuche, aki bennlakó volt, csak szünnapokon csatlakozott a másik kettőhöz. Különben is nehéz lábai voltak és álmatag teste, mint afféle magoló jó tanulónak. De Claude és Sandoz sohasem fáradt el, — minden vasárnap már négy órakor felkeltették egymást, kavicsokat dobva ablaktábláikra. Főleg nyáron a Viorneről álmodoztak, a hegyi folyóról, amelynek vékony ere öntözi Plassans lapos mezőit. Alig voltak tizenkét évesek, már tudtak úszni és valóságos dühvel lubickoltak az üregekben, amelyekben a víz összegyűlt, egész napokat töltöttek ott, teljesen meztelenül, az izzó homokon szárították meg magukat, hogy azután ismét alábukjanak, a

folyóban éltek, hol háton, hol hason fekvé, átkutatva a partok növényzetét, fülíg elmerülve és óraszám lesve az ángolnák búvóhelyeit. A tiszta folyóvíz, amely teljes napfényben áztatta testüket, meghosszabbította gyermekségüket és pajkos fiúk üde kacagásával ajándékozta meg őket akkor is, midőn már mint fiatal emberek júliusi esték bódító hőségében tértek vissza a városba. Később a vadászszenvedély kerítette őket hatalmába, a vadászat, ahogy azt e vad nélküli vidéken gyakorolják, ahol hat mérföldnyi út után fél tucat apró madarat ejtettek el és hatalmas kirándulásaikról gyakran tértek haza üres tarisznnyákkal vagy egy vigyázatlan denevérral, amelyet a külváros szélén lőttek le taláalomra. Szemeik megnedvesedtek e pazar gyaloglások emlékére: viszontlátták a végtelenbe húzódó fehér utakat, amelyeket a por vastag hóréteg gyanánt takart; azokat járták mindig, mindig, boldogan, hogy vastag cipőik nyikorgását hallhatták, majd szántóföldeken vágtak át, vastartalmú vörös földeken, rohanva tovább, tovább; ölmos ég alatt, egyetlen árnyék nélkül, csak törpe olajfák, csak ritka lombozatú mandulafák között; és minden visszatérés alkalmával érezték a fáradtság gyönyörűsége elhülyülését, a diadalmas hencegést, hogy többet gyalogoltak, mint multkor, az elragadtatást, hogy már nem is érezték lábaikat, hanem csak az elért erővel mentek előre és rettenetes bakanótákkal ösztökélték magukat, amelyek úgy elringatták őket, mintha álom mélyéből jöttek volna.

Claude már ekkor löpor- és történy-tartója mellett vázlatkönyvet is vitt magával, amelybe egyes tájrészleteket rajzolgatott, míg Sandoz zsebében mindig ott volt valamelyik költő könyve. Romantikus őrjöngés volt, szárnyaló versszakok, amelyek kaszárnjai trágárságokkal váltakoztak, az izzó levegő fénytől áthatott nagy reszketésébe hajított ódák; és ha forrásra bukkantak, négy fűzfára, amely szürke foltot alkotott a vakító földön, ott feledkeztek, míg csak fel nem tűntek a csillagok, eljátszották a drámákat, amelyeket betéve tudtak, megvastagítva hangjukat a hősök számára, míg a naivák és királynék szerepeit egész vékony, visszafoj-

tott hangon szinte fuvolázták. Ezeken a napokon békében hagyták a verebeket. Azon a félreeső vidéken, a kis városok álmos butaságának közepette, már tizennégy éves koruk óta éltek így, lelkesedve, az irodalom és művészet lázától emésztve. Hugo költészetének roppant díszletei, képzeletének óriási szüleményei, amelyek az ellentétek örökös harca közben mozognak ott, eleinte az éposz légkörébe csábították őket és hadonáztak, megnézték, mint áldozik le a nap romok mögött, az élet folyását hamis és pompázó világításban látták, mint a drámák ötödik felvonásában. Azután Musset kavarta fel lényüket, szenvedélyével és könnyeivel, saját szívük verését hallgatták őbenne, emberibb világ tárult fel előttük és hódította meg őket a könyörület, a nyomor örök kiáltása által, amelynek hangja ezentúl minden dologból feléjük szállott. Különben nem voltak válogatósak, az ifjúság egészséges falánksága élt bennük, az olvasás dühös étvágya, mely mind a kitünőt, mind a legrosszabbat felhabzsolta és csodálatuk oly mohó volt, hogy gyakran szörnyű rossz dolgok is a tiszta remekművek elragadtatását idézték elő lelkükben.

És — mint Sandoz most mondotta — a nagy vándorlások szeretete, ez a mohó olvasás óvta meg őket a környezet legyőzhetetlen poshadásától. Sohsem jártak kávéházba, irtózatot tanúsítottak az utcákkal szemben, sőt fitogtatták is, hogy elpusztulnak ott, mint a kalitkába zárt madarak, midőn iskolatársaik már a kis asztalok márványán koptatták kabátjuk ujjait és a fizetségért kártyáztak. Ez a vidéki élet, amely a gyermekeket már zsenge koruktól fogva gépezetének fogas kerékével elragadja, a kaszinó látogatása, az ujság, amelyet a hirdetésekig végigbetűznek, a szünet nélkül újból kezdett dominójátszmák, ugyanaz a séta, ugyanabban az órában, ugyanabban a fásorban, a végleges elbutulás a malomkő alatt, mely az agyakat ellapítja, mindez visszataszította, tiltakozásokra indította őket és felmászta a szomszédos dombokra, hogy ismeretlen, magányos helyeket keressenek fel ott, szakadó esőben verseket szavaltak, anélkül, hogy menedéket kerestek volna, mert gyűlöltek a várost. Azt tervezték, hogy ott táboroznak

majd a Viorne partján, mint vadak élnek ott, folytonos fürdőzés örömében, nem többel, mint öt-hat könyvvél, ami elég lett volna nekik. Száműzve volt még a nő is; félénkségüket, ügyetlenségüket szigorúsággal magasztalták fel, felsőbbrendű gyermekifjak módjára. Claudeot két éven át emésztette a szerelem egy kalaposleány iránt, akit minden este távolról kísért, de sohasem volt oly vakmerő, hogy megszólítsa; Sandoz álmokat táplált, hölgyekről, akikkel utazás közben találkozik, igen szép leányokról, akik ismeretlen erdőben tűnnek eléje, egy egész napon át átengedik magukat, majd, alkonyatkor, szétfoszlanak mint az árnyak. Egyetlen lovagi kalandjuk még ma is mulattatta őket, oly ostobának tűnt fel előttük: két kisasszonykának adott éjjeli zenék, abban az időben, midőn résztvettek a kollégium zenekarában; egy ablak alatt töltött éjszakák, klarinét- és kürtszóval; szörnyű hangzavar, amely felbőszítette a városrész polgárait, addig az emlékezetes estéig, midőn a felháborodott szülők reájuk ürítették a család valamennyi vízesedényét.

Ó, a boldog idők! és ellágyulva nevettek a legcsekélyebb emléken is. A műterem falait éppen egy sor vázlat borította, amelyeket a festő egy újabb utazása alkalmával készített ott. Mintha csak körülöttük lettek volna a régi tájak, az izzó kék ég a rőt vidék fölött. Ott róna terült el, szürkés kis olajfák nyájával, a távoli dombok rózsaszínű csipkézetéig. Itt leperzselt, rozsdaszínű halmok között a Viorne leapadt vize száradt ki egy régi híd íve alatt, amelyet lisztszerű por borított és nem volt egyéb zöltség, csak szomjan halt bokrok. Odább az Infernets-szoros nyílása tátongott, középen villámsujtotta sziklák omlása között óriási káosz, kietlen sivatag, mely a végtelenig hömpölygette hőhullámain. Azután mindenféle jól ismert zugok: a Repentance völgye, szűk és árnyas, üde mint egy bokréta a kiégett földek közepette; a Trois-Bons-Dieux-erdő, melynek kemény, fényes zöld fenyői gyantakönnyeket sírtak a nap hevében; a Jas de Bouffau, fehérén mint egy mecset, kiterjedt földek közepén, amelyek véres mocsarakhoz voltak hasonlóak; mások, még mások, vakító, kanyargós utak részletei, szakadékok, amelyekben a hőség mintegy hólyagokat idé-

zett elő a kavicsok lesült bőrén, szikkadt homoknyelvek, amelyek az utolsó cseppig felisszák a folyót, vakondtúrások, kecskék ösvényei, az ég kékjébe meredő csúcsok.

— Nini! — kiáltott fel Sandoz egy tanulmány felé fordulva, — hát ez hol van?

Claude méltatlankodva rázta meg palettáját.

— Hogyan! hát nem emlékszel?... Hiszen majdnem összetörtük ott csontjainkat. Tudod, azon a napon, midőn Dubuche-sel másztunk fel Jaumegarde felől. Síkos volt mint a tenyerem, körmeinkkel kapaszkodtunk meg, olyanira, hogy az út kellő közepén nem voltunk képesek sem felfelé menni, sem lefelé... Azután fönn, mikor arról volt szó, hogy a szeleteket megsüssük, majdnem összeverekedtünk, te és én.

Sandoz most már emlékezett.

— Ó igen, ó igen! mindegyikünknek a magáét kellett sütnie rozmarinpálcikákon és minthogy az én pálcáim égtek, te kihoztál sodromból, mikor gúnyolódttál megszzenesedett szeletem fölött.

Örült nevetés rázkódttatta meg őket. A festő visszatért képéhez és komolyan jegyezte meg:

— Mind ennek lőttek, öregem! Itt most már nem lehet kódorogni.

Igaz, mióta a három elválhatatlan megvalósította álmát, hogy együtt legyenek Párisban, amelyet meg akartak hódítani, az élet szörnyű nehézzé vált. Megpróbálkoztak ugyan, hogy újból megkezdik az egykori nagy sétákat, bizonyos vasárnapokon gyalog elindultak a fontainebleau-i sorompón át, bejárták a verrièresi irtásokat, egész Bièvreig előnyomultak, áthaladtak a bellevuei és meudoni erdőkön, azután Grenellen át tértek vissza. De megvádolták Párist, hogy tönkreteszi lábaikat és már alig hagyták el kövezeit, teljesen küzdelmüknek élve.

Sandoz hétfőtől szombatig az ötödik kerület előljáróságánál senyvedt, a születések hivatalának sötét zugában és csak az tartotta ott vissza, hogy anyjára gondolt, akit százötven frank fizetésével szegényesen eltartott. Dubuche, aki a maga részéről kénytelen volt szüleinek megfizetni a beléje fektetett összegek kamatait, az école des Beaux-Artsban folytatott tanulmányai mellett

építészeknél alsórendű munkákat vállalt. Claude, hála ezer frank járadékának, szabad volt, de micsoda rettenetes hónapvégek, főleg, ha megosztotta, ami zsebeiben maradt! Szerencsére máris eladogatott kis olajfestményeket, amelyek darabját Malgras apó, a ravasz képárú tiz-tizenkét frankért vásárolta meg és különben is inkább éhendöglött volna, semhogy a kereskedelmi üzemhez folyamodjék és polgári arcképeket gyártson, selejtes szentképeket, függönyöket vendéglők és címtáblákat bábaasszonyok számára. Visszatérte után az Impasse des Bourdonnaisban igen tágas műterme volt, azután takarékoságból a Quai de Bourbonra költözött. Vadember módjára élt ott, teljesen megvetett mindent a festészeten kívül, haragban volt családjával, amelyet utált, szakított egy nagynénjével, aki hentesné volt a vásárcsarnokban, mert túlságos jól ment a dolga, de szívében titkos sebet rejtegetett, anyjának lezüllése miatt, akit a férfiak kiéltek és az útszlére taszigáltak le.

Hirtelen odakiáltott Sandoznak:

— Ugyan kérlek, ne ténénkedj úgy oda!

De Sandoz kijelentette, hogy tagjai teljesen elzsibbadtak és leugrott a pamlagról, hogy lábait jártassa. Tíz perc szünetet tartottak. Egyébről beszéltek. Claude enyhe hangulatban volt. Ha munkája haladt, lassankint tűzbe jött, beszédes lett, ő, aki összeszorított fogakkal, elfojtott dühvel festett, mihelyt érezte, hogy a természet cserbenhagyja. Így, alig ült le ismét barátja, kiapadhatatlan szóáradattal folytatta a beszélgetést, anélkül, hogy egyetlen ecsetvonást veszített volna.

— No, öregem, ugy-e halad? Jó alakot adsz... Ő a hülyék, ha ezt vissza találnák utasítani! Szigorúbb vagyok magammal szemben, mint ők magukkal szemben, az bizonyos és ha én elfogadom egy képemet, látod, az komolyabb dolog, mintha a világ valamennyi juryje előtt átment volna... Tudod, vásárcsarnoki képem, a két siheder a zöldegrakásokon, igen, lekapartam bizony: nem sikerült, átkozottul nagy dologba másztam bele, amely túlságosan súlyos még az én vállaimnak. Ó, majd újra előveszem egyszer, inkor majd tudok és

még másokat is festek, akkorákat, hogy ámulatukban valamennyien földre potyognak!

Nagy kézmozdulatot tett, mintha tömeget akarna elsöpörni; egy tubus kék festéket nyomott ki palettájára, majd vigyorogva kérdezte, milyen arcot váгна festménye előtt első mestere, Belloque apó, a félkezű volt kapitány, aki egy negyedszázad óta tanította a múzeum egyik termében a képárnyékolásra a plassansi sihedereket. Különben Párisban Berthou, a *Nero a Circusban* híres festője, akinek műtermét hat hónapon át látogatta, nem ismételte-e hússzor is, hogy sohasem fog semmit sem csinálni! Ó, mennyire sajnálja most azt a hat hónapot, amelyet ostoba tapogatódzással, együgyű gyakorlatokkal töltött el e jó ember vezénylete alatt, akinek kobakja annyira eltért az övétől! Azután a Louvreban való munka ellen szónokolt és azt mondta, hogy inkább levágná a kezét, semhogy oda visszatérjen és szemét ama másolatok egyikével rontsa meg, amelyek örökre bemocskolják annak a világnak meglátását, melyben élünk. Vajjon a művészetben lehet-e szó egyébről, mint kiadni, ami az ember gyomrában van? Vajjon nem redukálható-e minden arra, hogy magunk elé állítunk egy nőt és úgy adjuk vissza, ahogy érezzük? Vajjon egy köteg sárgarépa, igen, egy köteg sárgarépa! amelyet behatóan tanulmányozunk, naivul megfestünk, abban az egyéni jellegben, amelyben látjuk, nem ér-e fel az akadémia örökös mesterkedéseivel, azzal a bagólével való festéssel, amelyet előírás szerint, szégyenletes módon kotyvasztanak? Eljön az idő, midőn egy egyetlen eredeti sárgarépa forradalom csiráját fogja magában hordani. Ezért éri be most azzal, hogy a Boutin-féle műterembe megy festeni, szabad műterembe, amelyet egy volt modell tart fenn a Rue de la Huchetteben. Ha lefizette húsz frankját a felügyelőnek, annyi meztelen testet talál ott, férfiakat, nőket, hogy jóllakhat velük a maga szögletében; és éhséget, szomszúságot feledve, pihenés nélkül küzködve a természettel, örülten nekifeküdt a munkának, jeles ifjak mellett, akik tudatlan lustasággal vádolták és akik elbizakodottan beszéltek saját tanulmányaik-

ról, mert egy mester felügyelete alatt orrokat és szájakat másoltak.

— Hallgass ide, öregem, ha ama fickók egyikének sikerül egy törzset úgy felépíteni, amilyen ez itt, eljöhet megmondani és beszélünk róla.

Ecsetje végével egy akt-tanulmányra mutatott, amely az ajtó közelében a falon függött. Nagyszerű volt, mesteri kézzel szélesen odavetve; és mellette más csodálatraméltó darabok is voltak, leánykáknak gyengéd természetességű, finom lábai, kivált egy női has, selymes, borzongó felületével, amelynek életet adott a bőr alatt folyó vér. Elégültsége ritka óráiban büszke volt e néhány tanulmányra, az egyedüliekre, amelyek kielégítettek, amelyek nagy festőre vallottak, aki csodálatosan tehetséges volt, de hirtelen és érthetetlen gyengeségek nyugózték le.

Hevesen folytatta, nagy ecsetvonásokkal vágva oda a bársonykabátot és mindjobban belelovalta magát türelmetlenségébe, amely senkit sem kímélt:

— Mindannyian garasos képek mázsolói, lopott hírességek, ostobák vagy kópék, akik térdreborulnak a közönség butasága előtt! Egyetlen kemény legény sincs köztük, aki pofon sózná a nyárspolgárokat!... Íme, Ingres apó, tudod, mennyire gyomromban van nyálkás festésével? Nos, mégis csak veszettül derék ember és jó koponya és kalapot emelek előtte, mert fütyült mindenre és istenverte rajzmodorát erőszakkal beadta a hülyéknek, akik azt hiszik ma, hogy értik őt... Ez után, hallod! csak ketten vannak még: Delacroix és Courbet. A többi már csak söpredék... Nemde? a romantikus vén orosz-lán, milyen büszke jelenség! Díszítő festő, aki ugyan-csak ragyogtatta színeit! És micsoda ökö! Elborította volna Páris falait, ha neki adták volna őket: palettája forrott és túláradt. Tudom, hogy mindez csak szemfényvesztés, de hiába! ez izgat és szükség volt rá, hogy felgyujtsa az Iskolát... Azután eljött a másik, a kemény munkás, e század legigazibb festője, tökéletesen klasszikus mesterségével, amit egy sem érzett e hülyék közül. Hogy üvöltöttek, hogy ordítottak szentségtörést, realizmust, holott az a hírhedt realizmus alig rejlett egyébben,

mint a tárgyakban, míg a meglátás a régi mestereké maradt, a festés módja pedig átvette és továbbvitte múzeumaink szép darabjait... Mindketten, Delacroix és Courbet, a kellő órában állítottak be. Mindegyikük megtette a maga lépését előre. És most, ó most...

Elhallgatott, visszalépett, hogy megítélje munkájának hatását, egy darabig annak szemléletébe merült, majd így folytatta:

— Most másra van szükség... Mire, voltakép magam sem tudom! Ha tudnám és bírnám, nagyon erős lennék. Igen, nem lenne más, csak én... De érzem, hogy Delacroix nagy romantikus díszlete repedezik és bedől és Courbet fekete festésmódja is megmérgezi a műterem elzárt, dohos levegőjét, amelybe a nap nem hatol be soha... Érted, talán a napra van szükség, szabad levegőre, világos és fiatal festészetre, az élettelen dolgokra és élő lényekre, ahogy az igazi világosságban jelennek meg, szóval, — hogy is mondjam? — a mi festésztűnkre, arra a festészetre, amelyet a mi mai szemünknek kell létrehoznia és néznie.

Hangja újból elakadt, dadogott és nem volt képes kifejezni a jövő rejtett fakadását, amely benne ébredezett. Mély csend állott be, mialatt felindulástól remegve, fejezte be a bársonykabát vázolását.

Sandoz végighallgatta, anélkül, hogy helyzetéből kimozdult volna. És, háttal fordulva feléje, mintha csak álmában a falnak beszélne, így szólalt meg:

— Nem, nem, nem tudja az ember, tudni kellene... Én, valahányszor egy tanár reám akart erőszakolni egy igazságot, bizalmatlanságomban fellázadtam, mert arra gondoltam, hogy vagy csal, vagy csalódik. Gondolataink kihoznak sodromból, az igazságot nagyobbszabásúnak tartom... Ó, mily szép lenne, ha az ember egész életét egy műnek szentelné, amelybe igyekezne beléhelyezni a dolgokat, az állatokat, embereket, az egész Noé-bárákját! Még pedig nem a bölcséleti kézikönyvek rendszerében, azzal az együgyű rangsorral, amellyel büszkeségünk legyezgeti magát, hanem az egyetemes élet hatalmas folyása szerint, mint oly világban, amelyben mi magunk is csak véletlen vagyunk, amelyben a mellettünk

elszaladó kutya, sőt az úton fekvő kő is kiegészítenek, magyaráznak bennünket, szóval a nagy mindenség, az előkelő és aljas, a piszkos és tiszta képzelet nélkül, ahogy működik... Kétségtelen, hogy a regényíróknak és költőknek a tudományhoz kell fordulniuk, — ez ma az egyetlen lehető forrás. De vajjon mit kell belőle meríteni, mint kell vele karöltve haladni? (Úgy érzem, hogy legott belegabalyodom...)... Ó, ha tudnám, tudnám, a könyvek micsoda sorozatát vágnám a tömeg fejéhez!

Most ő is elhallgatott. A múlt télen tette közzé első könyvét, Plassansból hozott kedves vázlatok sorozatát, amelyek között csak néhány nyersebb vonás jelezte a forradalmárt, aki az igazságért és erőért hevül. És azóta tapogatózott, tépelődött a még zavaros gondolatok tusájában, amelyek agyát gyötörték. Eleinte óriási alkotások lebegtek szeme előtt és a világegyetem fejlődésének menetét tervezte három szakaszban: az első korszak a teremtés, a tudomány szerint kifejtve, majd az emberiség története, amely az élő lények láncolatában a szintérre lép, mielőtt ideje elérkezett, végre a jövő, a szünet nélkül egymást követő lények, amelyek az élet végtelen munkájával befejezik a világ teremtését. De a harmadik korszak túlságosan kockáztatott feltevései lehűtötték és szűkebb, emberibb keretet keresett, amelybe mégis belefoglalhatná hatalmas ambícióját.

— Ó, mindent látni, mindent megfesteni! — folytatta Claude hosszú hallgatás után. — Ha volnának az embernek falfelületei, amelyeket festményeivel boríthatna, ha kifesthetné a pályaudvarokat, a vásárcsarnokokat, az előljáróságokat, mindazt, amit építeni fognak, ha az építésszek nem lesznek többé hülyék! És csak egészséges izmokra és fejre van szükség, mert tárgyakban ugyan nincs hiány... Ime az élet, ahogy az utcákon lejátsszódik, a szegények és gazdagok élete, a vásárokon, lóversenyeken, boulevardokon, a népes utcácskák mélyén; és valamennyi mesterség üzeme és minden egyéb szenvedély, teljes világításba állítva és a parasztok, az állatok, a földdek!... Majd meglátják, majd meglátják, hacsak nem vagyok ökör! Kezeim bizseregnek. Igen! az egész modern élet! Oly magas falképek, mint a Pantheon! A fest-

mények veszett özöne, hogy pukkadjon meg tőlük a Louvre.

Mihelyt együtt voltak, a festő és az író, rendszerint elérték az elragadtatás e fokát. Kölcsönösen sarkalták egymást, megmámorosodtak a dicsőségtől és az ifjúságnak oly kitörése volt ebben, a munkának oly láza, hogy utóbb maguk is mosolyogtak e büszke álmok fölött, új elszántságot nyerve, mintegy gyarapodva erőben és szívósságban.

Claude, aki most a falig hátrált, magába merülve támaszkodott oda. Ekkor Sandoz, az üléstől megtörve, felkelt a pamlagról és melléje állt. Majd mindketten méztek, újból némán. A bársonykabátos úr teljesen fel volt vázolva; keze, mely tovább volt fejlesztve az egyéb részeknél, igen érdekes, vonzó tüdeségű hatást keltett a fűben; hátának sötét foltja oly erővel emelkedett ki, hogy a háttér kis alakjai, a napfényben birkózó nők, még távoliabbaknak tündek fel, míg a nagy alak, a meztelen fekvő nő, még csak alig jelezve, ott lebegett, mint álombeli test, mint a vágyak Évája, a földből születve, nem néző, csak mosolygó arccal, lehunytt szemmel.

— De igaz, minek nevezed ezt? — kérdezte Sandoz.

— *Plein air*, — válaszolt Claude röviden.

Ez a cím azonban nagyon is szakszerűnek tűnt fel az író előtt, aki olykor önkénytelenül is abba a kisértésbe esett, hogy irodalmat vigyen be a festészetbe.

— *Plein air*, ez mitsem mond.

— Nem is szükséges, hogy mondjon valamit... Erdőben, napon pihenő nők és férfiak. Hát ez nem elég? Eredj, elég ahhoz, hogy remekművet lehessen belőle csinálni.

Hátravetette fejét és fogai között dünnyögött:

— A kutyafáját, még mindig fekete! Az az átkozott Delacroix van a szememben. Ez pedig, látod, ez a kéz itt Courbettől való... Ó, mindannyian benn vagyunk még a romantikus mártásban. Túlságos sokat lubickoltunk benne ifjú korunkban és állig bekentük magunkat vele. Derekas mosakodásra lesz szükségünk.

Sandoz kétségbeesetten vont vállat: ő is fájlalta,

hogy Hugo és Balzac összefolyásánál született. Claude azonban most, a jól haladó munka boldog izgalmaiban, elégedett volt. Ha barátja még két-három hasonló vásárnapot szentelhetne neki, a férfialak elkészülne, még pedig állaposan. Most elég volt belőle. Tréfálkoztak, mert halálra szokta gyötörni modelljeit és csak ájultan, holtfáradtan bocsájtotta el őket. Ő maga is majdnem összeesett, lábai inogtak, hasa üres volt. És midőn ötöt ütött a falóra, rávetette magát maradék kenyerére és felfalta. A kimerüléstől remegő ujjai között tördelte a kenyeret, alig rágta meg és visszatért képe elé, ismét gondolata hatalmában, azt sem tudva, hogy eszik.

— Öt óra, — szólalt meg Sandoz, felemelt karokkal nyújtózkodva. — Ebédelni megyünk... Épp itt jön Dubuche.

Kopogtattak és Dubuche lépett be. Jól megtermett fiatalember volt, szabályos, puók arccal, rövidre nyírt hajjal, fejlett bajusszal. Kezet adott, majd megütközött arccal állott meg a festmény előtt. Alapjában véve ez a szabályellenes festés sértette egyensúlyozott természetét, tiszteletét, amelyet jó tanuló módjára a megállapított elvek iránt táplált és rendesen csak a régi barátság akadályozta meg kritikáit. Ez alkalmából azonban szemmeláthatóan egész lénye fellázadt.

— Nos, mi az? talán nincs ínyedre? — kérdezte Sandoz, aki szemmeltartotta.

— De, de, ó igen jól van megfestve... Csak...

— Köpd ki hát. Mi az, ami bánt?

— Csak ez az úriember, egészen felöltözve, mezelen nők közepette... Ki látott ilyet?

A másik kettő felkacagott erre. Hát a Louvreban nincs-e száz ilyformán komponált kép? És aztán, ha még nem láttak ilyet, majd meg fogják látni. Ugyan füttyölnek a közönségre!

Anélkül, hogy e dühös válaszok kihozták volna sodrából, Dubuche nyugodtan hajtogatta:

— A közönség nem fogja megérteni... A közönség disznóságnak fogja tartani... Igenis, ez disznóság.

— Ronda nyárspolgár! — kiáltott Claude magán-

kívül. Ó, nagyon alaposan elhülyítenek az Écoleban, azelőtt nem voltál ily buta!

Mióta Dubuche az École des Beaux-Artsba járt, ez volt két barátja tréfáinak állandó tárgya. Ekkor megkezdte a visszavonulást, kissé nyugtalanul, hogy a civódás oly hevevé vált és abban keresett menekülést, hogy a festőket kezdte ütni. Azt joggal mondhatják, hogy a festők nagy hülyék az iskolában. De ami az építészeket illeti, a kérdés más alakot ölt. Ugyan mit gondolnak, hol folytassa tanulmányait? Kénytelen volt vele, hogy ezen túlessen. Később ez nem fogja abban megakadályozni, hogy ne legyenek saját gondolatai. És igen forradalmi húrokat kezdett pengetni.

— Jól van, — szólt Sandoz. — Mihelyt mentegőtől, menjünk ebédelni.

De Claude gépiesen ecsetet vett elő és visszatért munkájához. Most a bársonykabátos úr mellett a nő alak nem tarthatta magát. Ideges kimerültségében, türelmetlenül, erőteljes vonallal vette körül, hogy visszavigye abba a síkba, ahova tartozott.

— Jössz? — ismételte barátja.

— Azonnal! az ördögbe is, semmi sem siettet... Hadd jelezzem még ezt, azután rendelkezetek velem.

Sandoz lehajtotta fejét, majd szelíden, félve, hogy még inkább feldühösíti, így szólt:

— Rosszul teszed, hogy így nekivadulsz, öregem... Igen, ki vagy merülve, éhendöglesz és még elrontod a dolgot, mint multkor.

A festő ingerült mozdulattal vágott szavába. Mindig így volt vele: nem volt képes a munkát abbahagyni, szinte megmámorosodott tőle, szükségét érezvén annak, hogy közvetlen bizonyosságot nyerjen. Saját maga előtt akarta bebizonyítani, hogy remekműve végre kezei között van. Kétségek fepték meg a sikeres munka fölött való örömében: helyesen tette-e, hogy oly jelentős szerepet adott a bársonykabátnak? meg fogja-e találni azt az uralkodó ragyogást, amelyet a fekvő alaknak szánt? Inkább meghalt volna, semhogy ne tudja meg azonnal. Lázasan kereste elő Christine fejének rajzát a mappá-

ből, amelybe rejtette volt és összehasonlítva azt a képpel, e természet után készült tanulmányt vette segítségül.

— Nini! — kiáltott fel Dubuche, — hol rajzoltad ezt? Ki ez?

Claudeot kellemetlenül érintette ez a kérdés, nem válaszolt, majd — ő, aki mindent el szokott mondani barátainak — gondolkodás nélkül hazudott, valami különös, gyengéd szeméremérzet hatása alatt nem akarta kalandját elárulni.

— Nos, ki ez? — ismételte az építész.

— Ó, senki, egy modell.

— Igazán, modell? Úgy-e egész fiatal? Nagyon helyes... Megadhatnád címét, nem a magam, hanem egy szobrász számára, akinek Psychére van szüksége. Megvan itt a címe?

És Dubuche odafordult a szürke falhoz, ahol összevisszaságban krétával fel voltak írva a modellek nevei. Kivált a nők hagyták itt, nagy, gyerekes írással, névjegyüket. Zoé Piédefer, Rue Campagne-Première, 7. szám, jól megtermett barna nő, lógó hassal, kettévágta a kis Flore Beauchampt, Rue de Laval, 32. szám és Judith Vaquert a kis zsidó lányt, Rue du Rocher, 69. szám, akik mindketten elég üdék, de nagyon is soványak voltak.

— Mondd, megvan a címe?

Ekkor Claude dühbe jött.

— Ugyan hagyj békében!... Mit tudom én?... Kellemetlen vagy, ne zaklass, ha dolgozom!

Sandoz nem szólt semmit, eleinte csodálkozott, aztán mosolygott. Ő hamarabb átlátott a szitán, mint Dubuche, intett neki, majd tréfálkozni kezdtek. Bocsánat! Ha az úr éppenséggel a maga kizárólagos használatára akarja megtartani, senki sem kéri tőle kölcsön. Ő a huncut, micsoda szép leányokra tesz szert! És ugyan hol szedte fel? Talán a Montmartre valamelyik csapszékében vagy a Place Maubert járdáján?

A festőnek mind kellemetlenebb lett a dolog, felizgult.

— Milyen buták vagytok, Istenem! Ha tudnátok, mily buták vagytok!... De most elég, ne bántsatok!

Hangja oly komoly lett, hogy a két barát azonnal elhallgatott, Claude pedig ismét levakarta a meztelen alak fejét és Christine feje után újból megrajzolta és megfestette, izgatottan, bizonytalan kézzel. Azután az alak keblét kezdte festeni, amely a tanulmányon alig volt jelezve. Izgalma növekedett, a szűzies ifjú szenvedélye volt a női test iránt, a megkívánt és sohasem birt meztelenség szerelme, a tehetetlenség, hogy kielégítse magát, hogy úgy teremtsen meg ezt a testet, ahogy féktelen két karjával átölelni vágyott azt. Azokat a lányokat, akiket kikergetett műterméből, képeiben imádta, dédelgette, megejtette és sírt kétségbeesésében, hogy nem tudta őket elég szépre, elevenre festeni.

— Még csak tíz perc, ugy-e? — ismételte Claude.
— Holnapra előkészítem a vállakat, azután lemehetünk.

Nem lehetett megakadályozni, hogy ne ölje így magát, — Sandoz és Dubuche tudták ezt, belenyugodtak tehát. Az utóbbi pipára gyujtott és elterült a pamlagon: csak ő dohányzott, míg a másik kettő sohasem szokta meg a dohányt és erős szivar mindig rosszulléttel fenyegette őket. Hátán fekve, a füstfelhőkbe merült szemmel saját magáról kezdett beszélni, hosszasan, egyhangú mondatokban. Ő ez az átkozott Páris, mennyire törnie kell magát az embernek, hogy elérjen valamit! Megemlékezett ötnegyedéves tanulóidejéről, gazdájánál, a hírneves Dequersonnièrenél, a nagy díj egykori nyertesénél, aki ma előkelő építész, a becsületrend tisztje, az Institut tagja és akinek mesterműve, a Saint-Mathieutemplom, félig pástétomformára, félig empire-órára emlékeztet: egyébiránt jó ember, akit kifigurázott, noha osztotta a régi klasszikus szabályok iránt való tiszteletét. Társai nélkül különben nem sokat tanult volna a Rue de la Fourban lévő műtermükben, ahol a gazda hetenkint háromszor egy pillanatra megfordult; kegyetlen fickók a társai, akik eleinte ugyancsak megkeserítették életét, de legalább megtanították, hogyan kell a papírt a rajztáblára ragasztani, hogyan kell a terveket megrajzolni és kifesteni. Hányszor kellett reggelire egy csésze csokoládéval és egy süteménnyel beérnie, csakhogy ki-fizethesse a felügyelőnek a huszonöt frankot! Hány raj-

zot kellett nagy kínnal kipiszmognia, hány órát eltöltenie könyvei fölött, odahaza, mielőtt az École des Beaux-Artsban jelentkezni mert! És mégis majdnem visszautasították, akárhogy iparkodott is ő, a szorgalmas munkás: nem volt képzelőtehetsége és írásbeli dolgozata, egy kariatida és egy nyári ebédlő, mindkettő igen középszerű, az utolsók közé sorozta. Igaz, hogy a szóbeli vizsga, a logaritmus-számítás, a mértani rajz és történelem segített rajta, mert a tudományos részben igen erős volt. Most, midőn az École-t látogatta, mint a második osztály növendékének, nyúznia kellett magát, hogy elnyerje az első osztály oklevelét. Micsoda kutyaélet! Sohasem lesz vége!

A pamlag párnáin szétterpesztette lábait és erősebben, szabályosan pipált.

— Perspektivai tanfolyam, leíró mértani tanfolyam, stereotomiai tanfolyam, szerkezzetani tanfolyam, művészettörténet, ó mennyi papírt pocsékolatnak el az emberrel, hogy jegyzeteket készítsen... És havonként egy építészeti pályázat, hol egyszerű vázlat, hol terv. Nem mulatság, ha az ember át akar esni a vizsgákon és elcsípni a szükséges osztályzatokat, kivált, ha ezeken a munkákon kívül még arra is időt kell találnia, hogy kenyerét megkeresse... Én beledöglöm...

Egy párna a földre csúszott, — két lába segítségével felemelte.

— De én még szerencsés vagyok. Hány társam van, akik meg akarnának állani a lábukon és semmit sem találnak! Tegnapelőtt egy építészre bukkantam, aki egy nagy vállalkozó számára dolgozik; nem, nem lehet arról fogalmatok, hogy egy építész ilyen tudatlan lehet, valóságos napszámos, aki még a másolással sem boldogul. Huszonöt sout ad nekem óránként, én meg talpra állítom házeit... Ez éppen jól jön, mert anyám jelezte, hogy teljesen szárazon van. Szegény anyám, mennyivel tartozom neki!

Dubuche nyilván csak magának beszélt és mindennapi gondolatain, azon az állandó gondján kérődzött, miképen csinálhatna mielőbb szerencsét, Sandoz tehát nem tartotta érdemesnek, hogy meghallgassa. Kinyitotta a

kis tetőablakot és odaült, mert hova-tovább szenvedni kezdett a hőségtől, amely a műteremben uralkodott. Végre is azonban félbeszakította az építést.

— Mondd csak, eljössz-e csütörtökön ebédre?... Valamennyien ott lesznek, Fagerolles, Mahoudeau, Jory, Gagnière.

Minden csütörtökön Sandoznál jött össze az egész kompánia, a plassansi pajtások, mások, akikkel Párisban ismerkedtek meg, mindannyian forradalmárok, akiket a művészetnek egyenlő szeretete hevített.

— Jövő csütörtökön, nem hiszem, — válaszolt Dubuche. — Egy családhoz kell mennem, ahol tánc lesz.

— Talán azt reményled, hogy hozományt csípsz el?

— No lám, nem is lenne bolondság!

Bal tenyerén kiverte pipáját és hirtelen felkiáltott:

— Elfelejtettem... Levelet kaptam Pouillaudtól.

— Te is! ... Ugyan kipakkolt az a Pouillaud! Mondhatom, jól fejlődött!

— Ugyan miért? Apjának utóda lesz és odahaza, szép nyugodtan fogja pénzét élvezni. Levele igen értelmes, mindig azt mondtam, hogy mindannyiunknak leckét fog adni, akármilyen jó pofa is... Pouillaud, az az állat!

Sandoz dühösen akart felelni, midőn Claude kétségbeesett káromkodása szakította őket félbe. Mióta a festő csökönyösen beletemetkezett munkájába, ki sem nyitotta száját. Mintha nem is hallotta volna őket.

— Az Úristenit! már megint elrontottam... Kétségtelen, hogy barom vagyok, soha sem fogok semmit sem csinálni!

És az örült düh rohamában egy ugrással rá akarta vetni magát a vászonra, hogy öklével kilyukassza. Barátai visszatartották. Micsoda gyerekesség az ilyen harag! Ugyan sokra menne vele, ha majd azután halálosan sajnálná, hogy művét tönkretette. De Claude még remegve; ismét hallgatásba merült és felelet nélkül mézte a képet, izzó és merő tekintettel, amelyben tehetetlenségének szörnyű gyötrelme égett. Semmi világos és élő nem került ki már ujjai alól; a nő keblén a vastagon felrakott festék sötét tónusokat adott, ezt az imádott testet,

amelyet ragyogónak álmodott, bepiszkolta és még arra sem volt képes, hogy a maga síkjába helyezze. Mi lehetett koponyájában, hogy szinte csikorogni hallotta hasztalan erőlködésében? Talán szemeinek valami sérülése akadályozta meg abban, hogy helyesen lásson? Talán kezei már nem az övéi, hogy nem akarnak neki engedelmesskedni? Még dühösebb lett és felbőszült azon az átöröklött ismeretlen, amely néha oly szerencsés alkotáshoz segítette, míg máskor terméketlenséggel busítottta el, annyira, hogy a rajz első elemeit is elfelejtette. És érezni, hogy egész lénye a szédület rosszulletében forog és mégis ott maradni, az alkotás dühével, midőn minden rohan, folyik maga körül, a munka büszkesége, az álmodott dicsőség, az egész lét!

— Hallod, öregem, — szólalt meg Sandoz, — nem mintha szemedre akarnám hányni, de már fél hét van és el hagysz pusztulni az éhségtől... Legyen eszed, gyere le velünk.

Claude szesszel megtisztította palettájának egy sarkát, újabb festéktubusokat nyomott ki reá és dörgő hangon, egyetlen szóval válaszolt:

— Nem!

Tíz percig senki sem beszélt; a festő magánkívvül küzködött a festménnyel, a másik kettő megzavarodva és búsan látta ezt a rohamot, amelynek lecsillapítására nem találtak módot. Majd midőn kopogtattak, az építész ment ajtót nyitni.

— Nini, Malgras apó!

A képkereskedő vastag ember volt, régi, zöld, egész piszkos, hosszú kabátban, amely kopott bérkocsisra emlékeztetett, úgyszintén felálló fehér haja és lila foltokkal tarkított vörös arca is. Pálinkaízű hangon szólalt meg:

— A parton mentem erre, szemközt... Az ablaknál megláttam az urat és feljöttem...

Félbeszakította magát, észrevéve a festő hallgatását, aki türelmetlen mozdulattal újra vászna felé fordult. Különben nem jött zavarba, sőt igen otthonosan érezte magát, amint erős lábain szélesen állott ott és vérrel aláfutott szemeivel vizsgálta a megkezdett festményt. Tar-

tózkodás nélkül mondott ítéletet róla, egy mondattal, amelyben irónia és gyengédség egyesült.

— Micsoda nagy lepedő!

Mivel pedig senki sem szólt egy szót sem, nyugodtan, kis léptekkel sétálgatott a műteremben és végignézett a falakon.

Malgras apó a vastag pizsokréteg alatt igen furfangos fickó volt, aki értette és megszimatozta a jó festést. Sohasem tévedt a középszerű piktorokhoz, egyenesen, ösztönszerűen az egyéni művészekhez ment, akiket még nem ismertek el, de akiknek nagy jövőjét lángoló iszákos orra már messziről megérezte. Emellett kíméletlen üzleti elvei voltak és vademberhez méltó cselet alkalmazott, hogy olcsón megkaparintsa a festményt, amelyet megkívánt. Azután már mérsékelt nyereséggel érte be, húsz, legfeljebb harminc százalékkal, mert üzletét kis tőkéjének gyors forgatására alapította és sohasem vásárolt reggel úgy, hogy ne tudja, képkedvelői közül melyiknek fog este eladni. Különben remekül hazudott.

Az ajtó mellett, a Boutin-féle műteremben festett akt-tanulmányok előtt megállva, néhány percre hallgatagon szemlélte őket, miközben szemeit, amelyek műértő élvezettől csillogtak, nehéz szemhéjai alá rejtette. Milyen tehetség, az életnek milyen megértése van abban a hóbortosban, aki óriási dolgokra pazarolja idejét, pedig azok senkinek sem kellenek! A kis leány finom lábai, de főleg a csodálatos női has bámulatra indították. De ez nem jó portéka és ő már választott egy kis vázlatot, Plassans környékének egy részletét, amely éppoly erőteljes volt, mint finom. Malgras úgy tett, mintha nem látná, végre közeledett hozzá és hanyagul odavetette:

— Hát ez micsoda? Igen, igen, a délvidékről való dolgainak egyike... Túlságos nyers, még mindig nálam van a kettő, amelyeket öntől vettem.

És lágy, végeérhetetlen mondatokban folytatta:

— Talán nem fogja nekem elhinni, Lantier úr, ilyesmit sehogy sem lehet eladni, sehogy sem. Egy szobám tele van velük és mindig félek, hogy belebökök valamibe, ha megfordulok. Lehetetlen folytatnom, becsületszavamra! Kénytelen leszek felszámolni és a szegényház-

ban fogom életemet befejezni... Úgy-e ismer engem, a szívem nagyobb a zsebemnél és csak az a vágyam, hogy lekötelezzem az olyan tehetséges fiatalembereket, amilyen ön. Ó, ami ezt illeti, önnek van tehetsége, folyton kiabálom nekik. De mit akar, nem akarnak beleharapni, nem akarnak!

Megindultságot színlelt, azután olyan ember lendületével, aki valami bolondot csinál, így folytatta:

— De végre is, hogy ne jöttem légyen hiába... Mit kíván ezért a vázlatért?

Claude bosszankodva, ideges rángásokkal festett. Száraz hangon válaszolt, meg sem fordítva fejét:

— Húsz frankot.

— Hogyan, húsz frankot? Hát megbolondult? A többinek darabját tíz frankért adta el nekem... Ma nem adok többet nyolc franknál, egy garassal sem többet!

A festő rendszerint azonnal engedett, mert e nyomorúságos civódások megszegyenítették és fárasztották s alapjában boldog volt, hogy e kis pénzhez is hozzájutott. De ez alkalommal makacszkodott, sértéseket vágott a kereskedő fejéhez, ez pedig letegezte, megtagadott tőle minden tehetséget és mint hálátlan fiút szemrehányásokkal árasztotta el. Végre is három ötfrankos pénzdarabot szedett ki zsebéből, egyiket a másik után és mint valami játékkorongokat, távolról az asztalra dobta őket, ahol a tányérok között megcsörrentek.

— Egy, kettő, három... Eggyel se több? érted? mert eggyel már úgyis több és majd visszaadod nekem, majd más alkalommal levonom, becsületszavamra!... Tizenöt frank ezért! Fiacskám, rosszul teszed, csúnya fogás ez, amelyet meg fogsz még bánni!

Claude kimerülve engedte, hogy a festményt lealkassza a szegről. Mintegy varázsütésre eltűnt a nagy zöld kabátban. Talán valami különös zseb mélyébe csúsztatta? vagy a kabát hajtókája alatt pihent? Semmiféle kidudorodás sem árulta el.

Megkötve a vásárt, Malgras apó az ajtó felé tartott, hirtelen lecsendesedve. De meggondolta magát, visszament és jóságos modorával így szólt:

— Hallja-e, Lantier, egy tengeri rákra van szükség-

gem... No? ezzel tartozik nekem, miután úgy kiszípolozott... Elhozom önnek a rákot és majd csendéletet fest nekem róla, a rákot pedig megtarthatja fáradságáért és barátaival megeszi... Megegyeztünk, úgy-e bár?

Erre az ajánlatra Sandoz és Dubuche, akik mind-
eddig kíváncsian hallgattak, úgy elkacagták magukat,
hogy a kereskedő is felvidult. Ezek a kiaszott festők
sohasem fálnak semmi jót, felfordulnak éhen. Mi lett
volna belőlük, az átkozott naplopókból, ha Malgras apó
időről-időre nem hozott volna nekik egy-egy szép ürü-
combót, friss tokot vagy tengeri rákot petrezselyem-
bokrétájával?

— Hát meglesz a rákom, úgy-e bár? Lantier... Kö-
szönöm szépen.

Újból megállott a nagy vászon előtt, gúnyos csodá-
latának kifejezésével. És végre távozott, ismételve:

— Micsoda nagy lepedő!

Claude még ekkor is újra elő akarta venni palettáját
és ecseteit. De lábai meginogtak, karjai megmerevedve
hanyatlottak le, mintha magasabb erő kötötte volna őket
testéhez. A komor, mély csendben, amely a vita kitörése
után beállott, megtántorodott, elvakulva, megzavarodva
formátlan műve előtt. Ekkor így hebegett:

— Ó, nem bírom tovább, nem bírom tovább... Ez a
disznó végzett velem!

Éppen hetet ütött a falióra. Claude nyolc óra hosszat
dolgozott, anélkül, hogy egy darab kenyéرنél egyebet
evett, anélkül, hogy egy pillanatig pihent volna, állva,
lázasan remegve. Most a nap lemenőben volt, árnyék
kezdte elhomályosítani a műtermet, ahol a nap vége
szörnyű melankóliát öltött. Midőn a világosság így eltá-
vozott, rossz munka után, úgy tűnt fel előtte, mintha az
sohasem térne többé vissza, miután magával vitte az
életet, a színek zengő szépségét.

— Gyere, — könyörgött Sandoz testvéri szármalom
ellágyulásával. — Gyere, öregem.

Dubuche is megjegyezte:

— Holnap majd tisztábban látsz. Gyere ebédelni.

Claude egy darabig még vonakodott megadni magát.
A padlóhoz gyökerezve maradt, süketen baráti szavaik-

kal szemben, vad csökönyösségében. Mit akart csinálni, most, hogy megmerevedett ujjai közül kiesett az ecset? Nem tudta, de ha nem is tudott már, örvengő vágy emésztette, hogy tudjon még, hogy azért is alkosson. És ha nem is csinál semmit, legalább maradjon, ne hagyja el helyét. Azután elhatározta magát és erős zokogásként járta át a remegés. Marokra fogott egy igen széles palette-kést és egy csapásra, lassan és mélyen, levakarta a nő fejét és keblét. Valóságos gyilkosság volt, megsemmisítés: sáros tömegben tűnt el minden. Akkor az erőteljes kabátú úr mellett, a ragyogó zöld közepette, amelyben a két kis világos birkózó nő játszadozott, e mellétől és fejétől megfosztott nőtől nem maradt egyéb, csak egy megcsönkített törzs, csak egy határozatlan, hullaszerű folt, elpárolgott és holt álombeli test.

Sandoz és Dubuche már zajosan lefelé haladt a falépcsőn. És Claude követte őket, menekült műve elől, azzal a borzalmas szenvedéssel, hogy így kell otthagynia, tátongó sebbel elégtelenítve.

III.

A hét kezdete szerencsétlen volt Claudera nézve. Ama kétségek egyikébe esett, amelyek elátkoztatták vele a festészetet, az elárult szerető átkával, sértésekkel halmozva el a hűtlent, noha az a kényszer gyötörte, hogy még mindig imádja őt; csütörtökön pedig, három napi hiú és magányos küzdelem után, már reggel nyolc órakor elment hazulról és hevesen csapta be az ajtót maga után, megutálva saját magát, esküdözve, hogy soha sem nyúl többé ecsethez. Midőn ilyesféle válság törte le, csak egy gyógyszer volt számára: megfélemlkezni magáról, pajtásaival civódást kezdeni és főleg járni, Párison keresztül-kasul járni, míg csak a hőség és a kövezet harci illata helyre nem hozta szívét és gyomrát.

Ezen a napon, mint minden csütörtökön, Sandoznál ebédelt, ahol társas összejövetel volt. De mit csináljon estig? Kétségbeesett arra a gondolatra, hogy epekedve egyedül talál maradni. Azonnal barátjához sietett volna, de tudta, hogy annak most hivatalában kell lennie. Azután Dubuchere gondolt, de habozott, mert régi pajtási viszonyuk egy idő óta elhidegült. Nem érezte kettejük között az ideges órák testvériségét, kevésbé megértőnek ismerte fel, akiben ellenséges érzés lappangott és akit más ambíciók ejtettek rabul. Mégis, melyik ajtón kopogtasson? És elhatározta magát, elment a Rue Jacobba, ahol az építész egy szűk szobában lakott, egy nagy, hideg ház hatodik emeletén.

Claude a második emeleten volt, midőn a házmester né visszahitta és éles hangon kiabálta oda, hogy Dubuche úr nincs otthon, sőt nem is töltötte otthon az éjt. Lassan visszatért a járdára és elcsodálkozott a ször-

nyű eseten, Dubuche kiruccanásán. Hihetetlen balszerencse. Egy darabig cél nélkül bolyongott. Midőn azonban a Rue de Seine sarkán megállott és nem tudta, merre forduljon, hirtelen eszébe jutott, amit barátja beszélt volt neki: a Duquersonnière műtermében töltött bizonyos éj, a rettenetes munka utolsó éjszakája, mely megelőzte a napot, midőn a növendékek terveit az École des Beaux-Artsba be kellett nyújtani. Azonnal elindult a Rue du Four felé, amelyben a műterem volt. Mai napig óvakodott odamenni, mert félt a csatazajtól, amellyel ott az avatatlanokat fogadták. Most egyenesen odament, félénksége felbátorodott az egyedülléttől való aggodalomban, olyannyira, hogy késznek érezte magát még sértéseket is elviselni, csak hogy nyomorult állapotában bajtársat hódítson magának.

A Rue du Four legszűkebb pontján volt a műterem, egy régi, össze-vissza repedezett lakóházban, leghátul. Két bűzös udvaron kellett keresztülmenni, míg végre egy harmadikba ért az ember, ahol harántállítva nagy, zárt modályféle emelkedett, deszkákból és régi építőanyagokból készült tágas terem, amelyet egykor egy szállító használt helyiségül. Kívülről a négy nagy ablakon át, amelyek alsó üvegtáblái fehérrel voltak bevonva, csak a kopár, fehérre meszelt mennyezetet lehetett látni.

Claude azonban, miután ajtót nyitott, mozdulatlanul állt meg a küszöbön. Áttekintette a tágas termet, az ablakokra merőlegesen állított négy nagy asztalával, igen széles kettős asztalokkal, amelyeket kétoldalt a növendékek sorai foglaltak el és amelyek tele voltak zsúfolva nedves szivacsokkal, csészékkel, vizesedényekkel, vas-gyertyatartókkal, faládákkal, amelyekben a növendékek fehér vászonból készült munkakabátjukat, körzőiket és festékeiket tartották. Az egyik sarokban a múlt tél óta ottfelejtett vaskályha rozsdásodott, mellette maradék koks, amelyet még csak össze sem söpörtek, míg a terem másik végében horganyból készült nagy víztartó lógott két törülköző között. Az elhanyagolt vásárcsarnokra emlékeztető sivárság közepette főleg a falak vonták magukra a figyelmet. Fölül polcokon gipszöntvények tömege sorakozott, lejjebb azonban a fejes

vonalzók és háromszögek erdeje és egymásra rakott s összekötözött rajztáblák sora mögött tűnt el. Lassankint valamennyi szabadon maradt falterületet feliratok és rajzok emelkedő tajtékja piszkította be, mint egy mindig nyitott könyv lapszéleit. Növendékek közt szokásos tréfák voltak ott, tisztességtelen tárgyak idomai, megjegyzések, amelyek egy bakakáplárt is elpirítottak volna, továbbá bölcs mondások, összeadások, lakáscímek. Mindezek fölött a legszebb helyen nagy betűkkel alkalmazott felirat uralkodott, a következő lakonikus megállapítás: „Június hetedikén Gorju azt mondta, hogy fütyül Rómára. Aláírás: Godemard.“

Morgás fogadta a festőt, az odájukban megzavart fenevadak morgása. Helyéhez kötötte az a látvány, amelyet a terem „a taliga éjjelének“ reggelén nyujtott; így nevezik az építészek a munkának ezt az utolsó éjszakáját. Tegnap óta az egész műterem, hatvan növendék, be volt oda zárva; azok, akiknek nem kellett tervet benyújtaniuk, „a négerék“, segítettek a többinek, a megkésett pályázóknak, akik nyolc napi munkát kénytelenek voltak tizenkét óra alatt levágni. Éjfélkor felvágottal és kocsisborral fűtötték magukat. Egy óra tájt csemege gyanánt három hölgyet hozattak egy szomszédos házból. És anélkül, hogy a munka alábbhagyott volna, az ünnepély római orgiává változott át, pipafüst közepette. Most zsíros papirosok borították a földet, eltört palackok talpai, gyanús tócsák, amelyeket a padló beivott, míg a levegő megőrizte a vas-gyertyatartókba beolvadt gyertyák átható bűzét, a hölgyek savanykás pézsmailatát, amely a kolbászok és karcos bor szagával elvegyült.

Egyes hangok vadul üvöltöttek:

— Ki vele!... Ó milyen pofa!... Mit akar ez a madárijesztő?... Ki vele! ki vele!

E vihar kitörésére Claude elkábult és egy pillanatra megtántorodott. Rémitő szavakra került a sor, mert még a kiváltságos lelkekre nézve is a legfőbb elegancia volt, hogy undokságokban versenyre keljenek egymással. Claude magához jött és válaszolt, midőn Dubuche reáismert és nagyon elpirult, mert ki nem állhatta az ilyen

jeleneteket. Szégyelte barátját, hozzászaladt a kiáltások özönében, amely most ellene fordult és dadogni kezdett:

— Hogyan! te vagy? ... Hiszen megmondtam neked, hogy sohase jöjj ide... Várj reám egy pillanatig az udvarban.

Ekkor a visszavonuló Claudeot majdnem elgázolta egy kis kézi-taliga, melyet két dús-szakállú fickó rohanva vonszolt. Ez a taliga adta a nehéz munka éjszakájának nevét és nyolc nap óta a növendékek, akiket az alsórendű, de fizetett külső munkák késleltettek, egyre ismételték: „Ó, mennyire benn vagyok a taligában!” Ordítás tört ki, midőn a taliga megjelent. Háromnegyed kilenc volt, éppen ideje, hogy még jókor érkezzenek az École des Beaux-Artshoz. Hatalmas áradatban özönlöttek ki a teremből, taszigálódva vitte ki mindegyik a maga keretét, azokat, akik még valami részletet befejezni iparkodtak, fellökték, magukkal sodorták. Nem telt bele öt perc, mindannyiuk keretei fel voltak halmozva a taligában és a két szakállas fickó, akik a műterem utolsó ujoncai voltak, állatokként fogta magát elébe s száguldva húzta, míg a többiek árja zajongott és hátulról tolt a taligát. Mintha zsilip szakadt volna ki, a két udvaron zuhatag robajával rohantak át és ellepték az utcát, amelyet az üvöltő tömeg elárasztott.

Claude is szaladni kezdett, Dubuche mellett, aki a menet végére került, igen bosszúsan, mert nem volt még egy negyedórája, hogy egyik rajzát jobban kidolgozhatta volna.

— Mit csinálsz azután?

— Ó, egész nap szaladgálnivalóm van.

A festő kétségbeesve látta, hogy ez a barátja is cserbenhagyja.

— Jól van, magadra hagylak... Te is ott leszel ma este Sandoznál?

— Igen, azt hiszem, ha ugyan nem tartóztatnak másutt ebédre.

Mindketten lihegték. A csapat, anélkül, hogy lassította volna futását, meghosszabbította az utat, hogy annál tovább sétáltassa zenebonáját. A Rue du Four végére érve, a Place Gozlinen vágatott keresztül és a Rue

de l'Échaudéba vetette magát. A menet élén a taliga, melyet mind sebesebben húztak és toltak, az egyenetlen kövezeten ugrált és a keretek, amelyekkel telve volt, sirlamas táncot jártak. Azután következett a rohanó utóhad, amely arra kényszerítette a járókelőket, hogy a házakhoz húzódjanak, ha nem akariák, hogy fellökjék őket. És az ajtóikban bámészkodó boltosok azt hitték, hogy forradalom van. Midőn a Rue Bonaparteba értek, egy nagy szöke fiatalember azt cselekedte, hogy megragadott egy kis cselédleányt, aki elképedve állott a járdán és magával ragadta. Szalmaszál az örvényben.

— Nos, Isten veled, — szólt Claude. — Ma estére!

— Igen, ma estére!

A festő elfulladva állt meg a Rue des Beaux-Arts sarkán. Előtte tárva-nyitva volt az École udvara. Valamennyien betódultak.

Miután kifújta magát, Claude visszatért a Rue de Seinebe. Balszerencséje súlyosbodott, meg volt írva, hogy egy pajtását sem fogja elcsábíthatni azon a reggelen és fölfelé ment az utcán, lassan lépdelt egész a Pantheon teréig, határozott cél nélkül; majd arra gondolt, hogy mégis csak felmehetne az előljáróságra, hogy Sandozzal kezét szorítson. Ez is tíz perc. De elképedt, midőn egy szolga azt válaszolta neki, hogy Sandoz úr egy napi szabadságot kért, mert temetésre kellett mennie. Pedig ismerte az esetet, barátja ugyanis mindig ezzel az ürüggyel hozakodott elő, valahányszor egész napra ott-hon akart maradni, hogy derekasan dolgozhasson. És már hozzákészült, de a művész testvéri érzése, a becsületes munkás tapintata visszatartotta: bűn lenne megzavarni a derék embert és elvinni hozzá csüggedését lázongó műve miatt, akkor, midőn ő bizonyára vitézül birkozik meg a magáéval.

Ekkor Claudenak le kellett mondania. Délig vonszolta sötét búskomorságát a Szajna partján és feje oly nehéz volt, annyira zúgott tehetetlensége állandó gondolatától, hogy már csak ködben látta a folyó szeretett látképeit. Azután visszatért a Rue de la Femme-sans-Têtebe, ott reggelizett Gomard bormérésében, melynek cégtáblája: *A montargisi kutya*hoz, érdekelte. Kőművesek, munkás-

zubbonyukban, mésszel befröcskölve, ültek ott az asztalok körül és Claude, mint ők, övelük ette a „közönségest“, amely nyolc souba került, egy csésze húslevest, amelybe kenyeret aprított és egy szelet marhahúst babbal, olyan tányéron, amely még nedves volt a mosogatóvíztől. De még ez is túljó volt az olyan barom számára, aki nem értett mesterségéhez: ha valamely tanulmánya nem sikerült, lealázta, az utolsó napszámos mögé helyezte magát, mert annak vaskos karjai legalább elvégzik munkájukat. Egy jó óra hosszat maradt ott és a szomszéd asztalok beszélgetéseiben butult. Künn azután folytatta lassú, cél nélkül való bandukolását.

A városház terén azonban egy gondolat gyorsította lépteit. Miért is nem gondolt Fagerollesra? Fagerolles egész helyes fiú, noha az École des Beaux-Arts növendéke, — vidám és nem ostoba. Lehetett beszélni vele, még akkor is, ha a rossz festészetet védelmezte. Ha atyjánál ebédelt a Rue Vieille du Templeben, úgy bizonyára ott van még.

Midőn Claude betért ebbe a szűk utcába, hűvöséget érzett. Az idő igen meleg lett és nedvesség szállt fel a kövezetről, amely a felhőtlen ég ellenére is nyirkos maradt a járókelők sűrű léptei alatt. Minden pillanatban majdnem elütötték a targoncák, a bútorszállító-kocsik és a tolongás arra kényszerítette, hogy térjen le a járdáról. Mégis mulattatta az utca, házainak szabálytalan sorával, lapos homlokzatokkal, amelyeket az ereszsatornáig cégtáblák tarkítottak, apró ablakokkal és ezekből minden mesterség zaja kihallatszott, amelyeket Páris szobáiban üznek. A legszűkebb pontok egyikén egy kis ujságosbolt állította meg Claudeot; itt egy borbély és egy pacalárus között együgyű metszetek voltak a kirakatban, érzelmős hitványságok és őrszobába való disznóságok vegyest. A képek előtt egy sápadt kamasz álmodozott és két süldő leány vigyorogva lökdöste egymást. Szerette volna mindhármukat felpofozni, sietve átmént az utca másik oldalára, mert Fagerolles háza éppen szemben volt. A sötét, régi ház előbbre szökött a többinél és a nyílt csatorna sarával volt befröcskölve. Éppen akkor ment arra egy társas-kocsi és Claudenak

éppen csak annyi ideje volt, hogy a járdára ugorjon, amely itt egyszerű szegéllyé keskenyedett: a kerekék mellét surolták és a lucsok térdig elárasztotta..

Idősb Fagerolles úr horgany-műtárgyakat gyártott a földszinten levő műhelyeiben, míg az első emeleten az utcára néző két nagy, világos helyiséget mintaraktár céljaira engedte át, maga pedig kis, sötét udvari lakásban lakott, amelynek fojtó levegője pincére emlékeztetett. Itt nőtt fel fia Henri, a párisi kövezetből eredt csemete, a kerekék által koptatott, a csatorna sarától áztatott járda szélén, szemközt a képesbolttal, a borbélyal és pacalárussal. Apja először díszítmény-rajzolóként csinált belőle, a maga személyes használatára. Majd miután a festészetre irányuló magasabb becsvágyat árult el és az École des Beaux-Artsról kezdett beszélni, egymást érték a civódások és pofonok, az összeveszések és kibékülések. Még ma is, Henri első sikerei után, a műtárgy-gyáros kénytelen volt ugyan belenyugodni, hogy szabadjára hagyja, de keményen bánt vele, mint olyan fiúval, aki elkeseríti életét.

Miután lerázta magát, Claude bement a ház mélyboltozatú kapualján át az udvarba, mely zöldes világításával és émelyítő, dohos szagával olyan volt, mint egy víztartó feneke. A lépcső a szabadban, védő tető alatt kezdődött; széles lépcső volt, amelynek régi korlátját rozsdá emésztette. Elhaladva az első emeleti raktárak előtt, az üvegajtón át megpillantotta Fagerolles urat, aki éppen mintáit vizsgálgatta. Ekkor merő udvariasságból belépett, noha művész létére utálta mindezeket a bronzszínrre festett horganytárgyakat, amelyek csinosága nem volt egyéb szörnyű és hazug utánzatnál.

— Jó napot, uram... Itthon van-e még Henri?

A gyáros, testes, sápadt ember, virágtartói, díszedényei és szobrocskái közepette kiegyenesedett. Éppen egy új hőmérő mintáját tartotta kezében, egy guggoló komédiásnőt, aki orrán tartotta egyensúlyban a könnyű üvegcsövet.

— Henri nem jött haza reggelire, — felelt szárazon.

Ez a fogadtatás zavarba hozta a fiatalembert.

— Ügy? nem jött haza... Bocsánatot kérek. Jó estét, uram.

— Jó estét.

Kiérve, Claude fogai között káromkodott. Teljes kudarc, Fagerolles is kisiklott előle. Most neheztelt magára, hogy ide eljött és e régi, festői utca iránt érdeklődött, s dühöngött, hogy a romantika rákfenéje akarata ellenére is kiujult benne: talán ez volt az ő baja, a hazug gondolat, amelynek nyomását olykor koponyáján érezte. És mihelyt újból a Szajna partjára vetődött, az a gondolat ötlött fel benne, hogy hazamegy és megnézi, vajjon igazán rossz-e a képe. De már maga ez a gondolat is megremegtette. Műterme borzalmas helynek tűnt fel előtte, ahol nem volt képes tovább élni, mintha egy holt vonzalom hulláját hagyta volna ott hátra. Nem, nem, felmenni a három emeleten, kinyitni az ajtót és bezárkózni, szemtől szembe azzal: ehhez oly erőre lett volna szüksége, melyet nem győzött bátorsággal! Átment a Szajna tulsó partjára és az egész Rue Saint-Jacqueson végighaladt. Ugyis mindegy! tulságos szerencsétlen volt, elment a Rue d'Enferbe, hogy Sandozt elcsábítsa.

A negyedik emeleten levő kis lakás ebédlőből, hálószobából és szűk konyhából állott; itt lakott a fiú, míg az anyának, aki bénasága miatt ki nem mozdulhatott, a lépcsőház másik oldalán volt szobája, melyben bánatos és önkéntes magányban élt. Az utca elhagyatott volt, az ablakok a siketnémák intézetének tágas kertjére néztek, amely fölé egy nagy fa gömbölyű koronája és a Saint-Jacques du Haut-Pas-templom négyszögletes tornya emelkedett.

Claude szobájában találta Sandozt, asztalára hajolva, írásába mélyedve.

— Zavarlak?

— Nem, reggel óta dolgozom, most már megelégettem... Képzeld, egy órája már, hogy egy rosszul szerkesztett mondat helyrekalapálásával töröm magam. Az afölött való tüprengés egész reggelim alatt gyötört.

A festő kétségbeesett mozdulatot tett és a másik, gyászos ábrázatát látva, megértette.

— Hogyan? hát sehogysem halad... Menjünk. Egy jó nagy séta majd felfrissít kissé. Akarod?

Midőn azonban a konyha előtt elhaladt, egy öreg-asszony megállította. Bejárónője volt, aki rendszeren két órát töltött ott reggel és kettőt este, csak csütörtökön maradt ott egész délután, az ebéd miatt.

— Tehát, — kérdezte, — el van döntve, uram: rája és utána ürücomb burgonyával?

— Igen, ha úgy tetszik.

— Hány terítékre lesz szükség?

— Ő ezt sohasem tudja az ember... Tegyen csak öt terítéket, majd meglátjuk azután. Hét órára, ugy-e? Majd igyekszünk hazajönni.

Azután a lépcsőházban, míg Claude egy pillanatig várt, Sandoz besurrant anyjához és midőn ugyanazzal a tapintatos és gyengéd mozdulattal újból kijött, hallgaton mentek le a lépcsőn. Künn, miután jobbra és balra szimatoltak, mintha a szelet szaglásznák, végül is végigmentek az utcán, a Place de l'Observatoirera értek és a Boulevard du Montparnasseba kanyarodtak be. Ez volt rendes sétájuk, önkénytelenül is ide lyukadtak ki, mert szerették a külső boulevardok e széles egymásutánját, amely tág teret adott kóborlásuknak. Még most sem beszéltek, fejük nehéz volt, de az együttlét lassacskán felderítette őket. Csak a nyugati pályaudvar előtt jutott valami Sandoz eszébe.

— Mondd csak, hátha elmennénk Mahoudeauhoz és megnéznők, mi van nagy munkájával? Tudom, hogy mára otthagya szentecskéit.

— Helyes, — válaszolt Claude. — Menjünk Mahoudeauhoz.

Azonnal befordultak a Rue du Cherche-Midibe. Mahoudeau, a szobrász egy vagyonbukott gyümölcsárusnő boltját bérelte ki, amely néhány lépésnyire volt a boulevardtól és ott rendezkedett be, beérve azzal, hogy krétaréteggel vonja be az ablakokat. Ezen a ponton a széles, elhagyatott utca vidékies kedélyességű, még valami egyházas illattal enyhítve: a kitárt nagykapuk mögött mélyen belátni az udvarok sorába; egy tehenészetből langyos trágyaszag árad ki, egy kolostor fala vég nélkül

húzódik tova. Itt, a kolostor és egy gyógyfű-kereskedés között volt a műteremmé vált bolt, amelynek cégtábláján még mindig ott díszlett a nagy sárgabetűs felirat: *Gyümölcs és zöldség*.

Claudenak és Sandoznak majdnem kiütötték a szemét a kis leányok, akik kötelen ugráltak át. A járdákon családok ültek és székeik torlaszai arra kényszerítették a két barátot, hogy a kocsiótra térjenek le. Végre megérkeztek, de a drogeria látványa egy pillanatra tartóztatta őket. A két ablak között, amelyet irrigátorok, sérvkötők, mindenféle rejtélyes és kényes tárgyak díszítettek, az ajtóban, amely szárított növényekkel volt teleaggatva, és amelyből örökös gyógyszer-illat áradt ki, sovány, barna asszony állott és nézegette őket, míg mögötte, az árnyékban egy sápadt kis ember elmosódott arca volt látható, amint éppen tüdejét köpte. Könyökiükkel oldalba lökték egymást és szemük csufondárosan nevetett, azután benyitottak Mahoudeau boltjába.

Az elég nagy boltot szinte betöltötte egy agyag-rakás, egy sziklára félig fekvő bacchánsnő rengeteg alakja. A vastag pallók, amelyek hordták, meghajlottak e még formátlan tömeg súlya alatt. Nem volt rajta egyéb felismerhető, csak óriási keblei és tornyokhoz hasonló combjai. Víztócsák mindenütt, sáros csöbrök heverték szanaszét, kiömlött gipsz mocskolta be az egyik szögletet, míg az egykori gyümölcsösbolt helyükön maradt polcain néhány antik szobor gipszöntvénye sorakozott, a lassan felgyült porral, mintegy finom hamuval behintve. Mosókonyha nedvessége, a nyirkos agyag émelyítő szaga szállt fel a padozatról. És a szobrászműtermek ez a nyomorúsága, a mesterség piszka a kirakat bemázolt ablakain át beáradó sápadt világosságban még szembeötlóbb volt.

— Nini, ti vagytok! — kiáltott Mahoudeau, aki a női alak előtt ült és éppen pipázott.

Sovány kis ember volt, akinek csontos arcát már huszonhétéves korában ráncok szántották fel; lószőrszerű fekete haja vadon nőtt be igen alacsony homlokába. De e kegyetlen csunyaságú sárga ábrázatból két tiszta és öntudatlan gyermekszem bájos naivsággal mosolygott

elő. Mahoudeau, plassansi kőfaragó fia, nagy sikereket aratott odahaza a múzeum pályázatain, azután Párisba jött, mint a város díjnyertese, nyolcszáz frank ösztöndíjjal, amelyet négy évre engedélyeztek neki. De Párisban ottalom nélkül nem találta helyét; az École des Beaux-Artsban nem boldogult és semmittevással emésztette fel ösztöndíját, úgyhogy a négy év leteltével kénytelen volt, csakhogy megélhessen, beállni egy szentszobor-kereskedőhöz, ahol naponként tíz órán át vakart Szent Józsefeket, Szent Rókusokat, Magdolnákat, — a plébániák egész kalendáriumát. Csak hat hónap óta fogta el újból a becsvágy, miután provencai pajtásokkal került össze, jó fiúkkal, akik között ő volt a legidősebb, akikkel valamikor Giraud tata fiú-tanintézetében ismerkedett meg és akikből dühös forradalmárok lettek. És becsvágya az emberfölötti nagyság felé fordult, e szenvedélyes művészekkel való érintkezés közben, akik fellengzős elméleteikkel megzavarták agyvelejét.

— Teringettét! — szólalt meg Claude, — jókora darab!

A szobrász boldogan szippantott pipájából és füst-felhőt eregetett.

— Mit? úgy-e bár? Majd hozzájuk vágom ezt a testet, ezt az igazi testet, nem afféle disznósírt, amelyet ők csinálnak!

— Fürdő nő? — kérdezte Sandoz.

— Nem, szőlőlombot rakok reá... Bacchánsnő, tudod!

De Claude hirtelen dühbe jött.

— Bacchánsnő! bolonddá akarsz tartani? hát létezik bacchánsnő?... Vincellérnő, mit? még pedig modern vincellérnő, az Istenit! Tudom, tudom, mert meztelen. Hát akkor parasztasszony, aki levetkőzött. Kell, hogy érezzék ezt, ennek élnie kell!

Mahoudeau megrökönyödve, reszketve hallgatta. Félt Claudetól, alávetette magát az ő ideáljának, amely az erő és igazság volt. Még túllícitálta:

— Igen, igen, ezt akartam mondani... Vincellérnő. Majd meglátod, meglesz-e az asszonyszaga!

Ebben a pillanatban Sandoz, aki megkerülte a hatalmas agyagtömböt, halkán felkiáltott:

— Ni, hát az a sunyi Chaïne is itt van?

Csakugyan, a szobor mögött Chaïne, egy vastag ifjú, csöndesen festett, kis vásznára másolva a kialudt és rozsdás vaskályhát. Lassú mozgásáról, lesült, kicserzett bikanyakáról felismerhető volt a paraszt. Csak konokságtól kidomborodó homloka állott ki, mert orra oly tömpe volt, hogy eltűnt piros arcában és kemény szakállai elrejtette erős állkapcsait. Saint-Firminből való volt, két mérföldnyire Plassanstól és szülőfalujában a nyáját őrizte, míg csak sorozásra nem ment. Szerencsétlensége abból a lelkesedésből eredt, amelyet egy környékbeli nyárspolgár érzett az általa fagyökerekből késsel farigcsált botvégek iránt. Ettől kezdve a lángeszű pásztor, a leendő nagy ember lett a műbarát polgár szemében, aki történetesen a múzeumi bizottság tagja volt; ő ösztökölte, dicsőítette, áltatta reményekkel, de egymás után mindennel pórul járt, tanulmányaival, a pályázatokkal, a város ösztöndíjával. Mégis elutazott Párisba, miután atyjától, földhözragadt szegény paraszttól, előre kicsikarta örökségét, ezer frankot, amiből, számítása szerint, egy évig élhetett, az ígért diadalra várva. Az ezer frank másfél évig tartott. Végre, mikor már csak húsz frankja maradt, összeadta magát Mahoudeauval; ketten aludtak a bolt hátulsó, sötét fülkéjében, ketten szeltek egymásután ugyanabból a kenyérből, amellyel két héttel előre ellátták magukat, hogy nagyon kemény legyen és ne lehessen belőle sokat enni.

— Lássa, Chaïne, — folytatta Sandoz, — az ön kályhája igazán hű!

Chaïne nem szólt, csak szakállába nevetett, a dicsőség hangtalan nevetésével, amely napsugárként világította meg arcát. Végső ügyefogyottságában és hogy balsorsa még teljesebb legyen, pártfogójának tanácsai a festészetre terelték át, noha a fafaragásban valóban ízlésről tett tanúságot. Kőműves módjára festett, vakolta a festéket és sikerült még a legvilágosabb és leglégiesebb színeket is sárosakká változtatnia. De a félszegséggel párosult szabatosság volt diadala, megvolt benne a pri-

mitív festők naiv aprólékossága, a kis részletek szeretete; ebben lelte kedvét gyermeki lényé, amely még alig szakadt el a földtől. A kályha, fonák perspektívájával, száraz és szabatos volt, gyászos, iszapos színezetű.

Claude odament és számalom fogta el a festmény láttára: ő, aki oly kemény volt a rossz festőkkel szemben, itt dicsérni valót talált.

— Ő ön, önről nem lehet mondani, hogy szélhámos! Legalább úgy csinálja, ahogy érzi. Nagyon jól van!

A bolt ajtaja azonban újra kinyílt és egy szép szőke fiú, nagy, rózsaszínű orral és kidülledt, rövidlátó kék szemekkel lépett be s felkiáltott:

— Halljátok, a gyógyfüvesné a szomszédban, lesben áll ott... A ronda pofa!

Valamennyien nevettek, Mahoudeau kivételével, aki láthatólag kényelmetlenül érezte magát.

— Jory, a tapintat királya, — jelentette ki Sandoz, kezét szorítván az érkezővel.

— Hogyan? micsoda? Mahoudeau vele hál, — szólt újra Jory, mihelyt átlátott a szitán. — Nos, baj is az? Asszonyt sohasem utasítunk vissza.

— Te megint a tiednek körmeire estél, — jegyezte meg a szobrász. — Jó darabot kiszedett arcodból.

Mindannyian újra felkacagtak és ez alkalommal Jory pirult el. Csakugyan, arca össze volt karmolva és két mély hasítás látszott rajta. Jory plassansí tisztviselő fia volt és atyját kétségbeejtette kalandjaival, melyeket férfiszépségének köszönhetett. Kicsapongásait azzal tetőzte be, hogy egy zenés kávéház énekesnőjével megszökött Párisba irodalmi tervek ürügye alatt. Hat hónapja tanyáztak együtt a Quartier Latin egyik gyanús szállójában és az a nő elevenen megnyúzta, valahányszor Jory az első sáros alsószoknyával megcsalta, amelyet a járdán követett. Ezért mindig újabb sebekkel jelent meg, véres orral, beszakadt füllel, sérült, dagadt és kékrevert szemmel.

Végre beszélgetni kezdtek, csak Chaîne folytatta a festést az igavonó állat konok ábrázatával. Jory rajongott a Vincellérnő vázlatáért. Ő is imádta a vastag nőket. Odahaza azzal kezdte pályafutását, hogy romantikus szo-

netekben dicsőítette egy szép nő dagadó kebleit és csipőit, melyek álmait megzavarták, Párisban pedig, ahol a pajtásokkal találkozott, műkritikus lett és hogy megélhessen, húszfrankos cikkeket írt a *Le Tambour* című lármás kis lapba. Egy cikke, tanulmány Claudenak Malgras apónál kiállított egyik képéről, óriási botrányt idézett elő, mert feláldozta benne barátjának „a közönség kedvenc festőit” és őt mint új iskola, a plein air iskolájának fejét állította be. Alapjában igen gyakorlatias volt, nem vett semmit sem komolyan, csak élvezeteit és egyszerűen ismételte a művészcsoporthoz hallott elméleteket.

— Tudod, Mahoudeau, — kiáltott, — te is megkapod a cikkedet, majd kiemelem ezt a nőcskét... Ó, micsoda combok! Ha az ember hozzájuthatna ilyen combokhoz!

Azután hirtelen másról kezdett beszélni.

— Igaz, az a fukar apám mentegetődzött nálam. Igen, attól fél, hogy gyalázatot hozok reá és havonként száz frankot küld nekem... Kifizetem adósságaimat.

— Adósságaidat? ahhoz te túlságos józan vagy! — mormogta Sandoz mosolyogva.

Joryban csakugyan volt valami átöröklött fukarság, amelyen mulattak. Nem fizetett a nőknek és rendetlen életét pénz nélkül és adósságok nélkül folytatta. Az ingyenes élvezésnek ez a veleszületett tudománya benne állandó kétszínűséggel egyesült, a hazugság szokásával, amely vakbuzgó családja körében ragadt reá, ahol az a gond, hogy bűneit elrejtse, hazugságra készítette mindenről és mindenkor, még szükség nélkül is. Nagyszerűen válaszolt, a sokat élt bölcs hangján:

— Ó ti, ti nem ismeritek a pénz értékét

Ez alkalommal lehurrogták. Micsoda nyárspolgár! És a támadások mind hevesebbek lettek, midőn az egyik ablakon könnyű kopogtatás hallatszott és véget vetett a zenebonának.

— No, de végre mégis csak borzasztó az a nő! — szólta Mahoudeau ingerült mozdulattal.

— Ki az? A drogistáné? — kérdezte Jory. — Ereszd csak be, fura lesz.

Különben az ajtó várakozás nélkül kinyílt és a szomszédasszony, Jabouillené, vagy — ahogy bizalmasan hitták — Mathilde megjelent a küszöbön. Harmincéves volt, arca lapos, soványságtól beesett, szemei szenvedélyesek, szemhéjai lilaszínűek és duzzadtak. Azt beszélték, hogy a papok adták férjhez a kis Jabouillehoz, aki özvegy volt és akinek drogériája akkor — hála a városrész jámbor vevőkörének — virágzott. Igaz ugyan, hogy olykor reverendák homályos árnyait lehetett észrevenni, amint behatoltak a bolt titokzatos mélyébe, melyet tömjénszerű illatok árasztottak el. Kolostori titoktartás uralkodott ott és sekrestyei kenetesség a kis fecskendők árúsítása körül és a buzgó hölgyek, akik beléptek, úgy suttoztak mint a gyóntatószékben, kézi táskájuk mélyébe csúszttatták a fecskendőket és szemlesütve távoztak. Sajnos, valami magzatelhajtásról szóló hírek kerültek forgalomba; jóra való emberek azonban csak a szemközti borkereskedő rágalmainak tulajdonították azokat. Mióta az özvegy újból megnősült, a drogéria hanyatlásnak indult. Mintha az üveg-edények meghalaványodtak volna, a mennyezetre erősített szárított növények elporlottak és ő maga lelkét adta ki a köhögéssel, teste összement, semmivé zsugorodott. És noha Mathilde vallásos volt, a jámbor vevőközönség lassacskán elpártolt, mert úgy találták, hogy túlsokat mutatkozik fiatal emberekkel, most, hogy Jabouillet kiélte.

Egy darabig mozdulatlanul állott és gyors szemhordozással körülnézett a sarkokban. Erős szag terjedt szét, a gyógyfüvek szaga, mely ruháját áthatotta és amelyet zsíros, mindig rendetlen hajában hozott magával: a mályvák émelyítő cukros illata, a bodza erős szaga, a rhebarbara keserősége, de főleg a fűszeres fodormenta lángja, akárcsak saját lehellete, az erős lehellet, amelyet a férfiak orra alá fújt.

Mozdulata színlelt meglepetést fejezett ki.

— Ó Istenem! vendégei vannak!... Nem tudtam, majd visszajövök.

— Helyes, — szólt Mahoudeau igen bosszúsan.
— Egyébiránt elmegyek. Majd vasárnap fog filni nekem.

Claude elbámulva nézett Mathildera, majd a Vincellérnőre.

— Hogyan! — kiáltott, — madame mutatja ezeket az izmokat? Az ördögbe, ugyancsak felhizlalod!

És a nevetés újból kitört, míg a szobrász dadogva magyarázkodott: „Ő nem, nem a törzs, sem a lábszárok, csak éppen a fej és a kezek és még néhány adat, semmi egyéb.”

Mathilde azonban a többiekkel nevetett, a szemérmelenség éles nevetésével. Határozottsággal lépett be és csukta be maga után az ajtót. Azután, mintha otthon lett volna, boldog volt a férfiak közepette, hozzájuk dörgölődött, szaglászta őket. Mikor nevetett, szájában, amelyből több foga hiányzott, előtűntek a fekete hézagok; nyugtalanítóan csúnya volt, így leromolva, csontjához tapadt kiszáradt bőrével. Jory, akit elsőízben látott, kísértésbe hozhatta kövér csirkére emlékeztető üdeségével, sokat ígérő nagy, rózsaszínű orrával. Könyökével meg-lökte és végül, kétségkívül mert fel akarta izgatni, egy utcai leány kihívó mozdulatával Mahoudeau térdére ült.

— Nem, hagyd csak, — szólt a szobrász felemelkedve. — Dolgom van... Ugy-e, mondjátok csak, ugy-e várnak reánk amott?

Feléjük hunyorított, mert szeretett volna egy nagyot sétálni. Mindannyian azt válaszolták, hogy várják őket és segítettek neki vázlatát vödörbemártott rongyokkal betakarni.

Mathilde pedig alázatos és kétségbeesett arcot vágott, de nem ment el. Felállt és beérte azzal, hogy helyet cserélt, ha lökdösték, míg Chaîne, aki már nem dolgozott, tágra nyílt szemeit rajta legettette, eltelve a félnék ember falánk vágyakodásától. Mostanig nem nyitotta ki száját. Midőn azonban Mahoudeau a három pajtással végre elindult, elszánta magát és tompa, a hosszú hallgatástól elnehezült hangon így szólt:

— Hazajössz?

— Igen későn. Egyél és fekjüdj le... Isten veled.

És Chaîne egyedül maradt Mathilde-dal a nedves boltban, az agyaghalmok és víztócsák közepette, a bemázolt ablakokon át behatoló erős, krétás fényben, amely

nyersen világította meg a nyomornak ezt az elhanyagolt tanyáját.

Odakünn Claude és Mahoudeau elől ment, míg a másik kettő követte őket és Jory tiltakozott, midőn Sandoz tréfálkozva állította, hogy meghódította a drogistanét.

— Ő nem, borzalmas, mindannyiunk anyja lehetne. Olyan a pófája, mint a vén nőtény-kutyáé, melynek fogai kihullottak!... Azonkívül patikaszagtól bűzlik.

Ez a tulzás megnevettette Sandozt. Vállat vont.

— Hagyd el, nem vagy olyan kényes, olyanokat is elfogadsz, akik alig érnek többet.

— Én! Ugyan hol?... És tudod, hogy hátunk mögött rávetette magát Chainere. Ó, a disznók, nagyon jólakhatnak egymással!

Mahoudeau, aki látszólag erős vitába merült Claude-dal, a mondat közepén hirtelen megfordult és így szólt:

— Pütyülök reájuk!

Befejezte mondatát, de tíz lépéssel odább ismét hátraszólt:

— Meg különben is Chainé túlságos buta!

Nem beszéltek a dologról többet. Ők négyen, amint ott sétáltak, szinte a Boulevard des Invalides egész szélességét elfoglalták. A szokásos terjeszkedés volt ez, amint a társaság útközben felszedett pajtásokkal egyre gyarapodott, háborúba induló horda rendetlen menete. Ezek az ifjak, húsz évük deliségével, birtokukba vették a kövezetet. Mihelyt együtt voltak, harsonák zendültek meg előttük, egy kézzel markolták meg Párist és nyugodtan zsebre rakták. A győzelem nem volt kétséges; midőn régi cipőiket és avult felöltőiket sétáltatták, megvetették ezeket a hitványságokat, hiszen csak akarniok kellett, hogy ők legyenek az urak. Emellett szörnyen lenéztek mindent, ami nem az ő művészetük volt, megvetették a vagyont, a világot, főleg azonban a politikát. Mire jó ez a sok piszok? Csak szélhámósok vannak benne. Dölyfös igazságtalanság töltötte el őket, a társadalmi élet szükségleteinek szándékos nemismerése, az örült álmom, hogy csak művészek legyenek a földön. Ez

a szenvedély, amelybe olykor belebutultak, bátrakká és erősekké tette őket.

Claude ekkor felélénkült. Újból hinni kezdett az egymás közt kicserélt remények melegének hatása alatt. Délelőtti gyötrelmei után már csak valami tompa zsibbadtság maradt meg benne és újból megvitatta festményét Mahoudeauval és Sandozzal, bár esküdözött, hogy másnap kilyukasztja. Jory, aki igen rövidlátó volt, öreg hölgyek arcába meredt és a művészi alkotásról szóló elméleteket fejtegetett: olyannak kell adni magát a művésznek, amilyen az ihlet első hevében; ő sohasem korrigálja magát. Így vitatkozva a négy barát tovább haladt a boulevardon, amely félig elhagyatva, szép fának a végtelenbe nyúló soraival szinte az ő vitáik számára volt teremtvé. Midőn azonban az Esplanadera értek ki, a civakodás oly hevessé vált, hogy a tágas térség közepén megállottak. Claude, magánkívül, lehülyézte Joryt: hát nem helyesebb-e elpusztítani egy művet, mint középszerűen adni ki a kézből? Igen, a kereskedésnek ez az alantas érdeke valóban utálatos! Sandoz és Mahoudeau is egyszerre beszéltek, igen hangosan. Sétáló polgárok nyugtalanul fordultak meg utánuk és végül is a fiatalemberek körül sereglettek, akik oly dühösek voltak, mintha egymásba akarnának harapni. Majd odább mentek a járókelők, bosszúsan, felültetésre gondolva, mikor hirtelen a legjobb barátságban látták őket, amint együtt csodáltak meg egy világosruhájú, hosszú cseresznyepiros szalagos dajkát. Úristen, micsoda szín! Milyen fene hatást ad ez! Elragadtatva hunyorították szemeiket és a dajka után mentek a facsoportok alá, ahol mintegy álomból ocsúdtak fel, csodálkozva, hogy már ott vannak. Ez az Esplanade, mely az ég minden tájéka felől nyitva volt és csak délről határolta az Invalides távoli perspektívája, nagyságával, csendjével elbűvölte őket, mert itt bőséges hely volt nagy mozdulataik számára és kissé fellelegzettek, hiszen számukra Páris túlságos szűk volt és becsvágyó tüdejüknek nem nyújtott elég levegőt.

— Mentek talán valahová? — kérdezte Sandoz Mahoudeautól és Jorytól.

— Nem, — felelt ez utóbbi, — veletek megyünk...
Hová mentek?

Claude révedező szemmel mormogott:

— Nem tudom... Arrafelé.

A Quai d'Orsaya fordultak be és egész a Pont de la Concordeig mentek rajta. A Corps législatif előtt a festő felháborodva szólalt meg:

— Milyen ronda épület!

— A minap, — jegyezte meg Jory, — Jules Favre nevezetes beszédet mondott... Ugyancsak elbánt Rouherrel!

De három társa nem engedte, hogy folytassa, a civódás újra kezdődött. Ki az a Jules Favre? Ki az a Rouher? Hát egyáltalán léteznek? Hülyék, akikről tíz évvel haláluk után már senki sem fog beszélni! Felmentek a hídra, szánakozva vonogatták vállukat. Azután, midőn a Place de la Concorde közepére értek, elhallgattak.

— Ez itt, — jelentette ki végül Claude, — ez éppen nem bolondság.

Négy óra volt és a szép nap a fénysugarak dicsőseges permetezésében közeledett végéhez. Jobbra és balra, a Madéleine-templom és a Corps législatif irányában, az épületek sorai távoli perspektívákba mentek át és élesen váltak el az ég aljától, míg a Tuileries kertjében a nagy gesztenyefák gömbölyű koronái lépcsőzetesen emelkedtek egymás fölé. A párhuzamos fasorok két zöld szegélye között pedig a Champs-Élysées nagy útja vonult tova a messzeségbe és az Arc de Triomphe óriási kapujával zárult le, mely a végtelenbe nyílt. A tömeg kettős áradatban hömpölygött ott, kettős folyó, a fogatok eleven örvénylésével, a kocsik száguldó hullámaival és a kocsiablakokon visszaverődő fény, a kocsilámpák üvegeinek csillogása mintegy tajtékként fehérlett. Alul a teret, hatalmas járdáival, kocsiuataival, amelyek szélessége tavakra emlékeztet, megtöltötte e szakadatlan áradat, minden irányban átszelte a kerekek körforgása és fekete pontok, emberek népesítették be. A két szökőkút csobogott és e hév élet közepette hűvösséget árasztott.

Claude megremegve kiáltott fel:

— Ó ez a Páris!... A miénk, csak meg kell ragadnunk.

Mind a négyen tűzbe jöttek és tágranyilt szemeik csillogtak a vágytól. Nem a dicsőség lengedezett-e az út magaslatáról az egész városra? Páris ott volt és ők akarták.

— Nos, majd megragadjuk, — helyeselt Sandoz makacs arcával.

— Természetesen, — szólt Mahoudeau és Jory egyszerűen.

Újból megindultak, még tovább kódorogtak, a Madeleine-templom mögé értek és a Rue Tronchetba fordultak be. Végre a Place du Havrera jutottak, midőn Sandoz felkiáltott:

— Hát hiszen Baudequinhez megyünk?

A többi elcsodálkozott. — Nini, Baudequinhez mentek.

— Milyen nap is van ma? — kérdezte Claude. — Ugy-e csütörtök... E szerint Fagerollesnak és Gagnièrenek ott kell lennie... Menjünk Baudequinhez.

Felmentek a Rue d'Amsterdamon. Keresztülvágtak egész Párison, ez volt kedvenc nagy sétáik egyike, de más útirányaik is voltak, olykor a Szajna köpartjának egyik végétől a másikig, vagy az erődítményeknek egy része, a Porte Saint-Jacquestól Moulineauxig, vagy meglátogatták a Père-La-Chaise-temetőt és hozzá még vargabetűt csináltak a külső boulevardokon. Bejárták az utcákat, a tereket, egész napokon át barangoltak, míg lábaik birták őket, mintha csak meg akarták volna hódítani a városrészeket, egyiket a másik után, visszhangzó elméleteiket hozzávágva a házak homlokzataihoz; és sajátjuknak tekintették a kövezetet, az egész kövezetet, amelyet tapodtak, a küzdelemnek ezt a régi talaját, ahonnan mámor szállt fel és megrészesgítette fáradtságukat.

A Baudequin-kávéház a Boulevard des Batignolleson volt, a Rue Darcet sarkán. Anélkül, hogy tudták volna miért, a kompánia azt választotta összejövetelei helyéül, noha csak Gagnière lakott abban a városrészben. Rendszerint vasárnap este gyültek ott össze, azonkívül azok, akiknek szabad idejük volt, csütörtökön öt óra tájt is meg szoktak egy pillanatra jelenni. Aznap, a szép napos

időben, a külső kis asztalok a vászontető alatt mind el voltak foglalva és a vendégek kettős sora eltorlaszolta a járdát. Ők azonban irtóztak e nyilvános taszigálódástól, mutatkozástól és félrelökdösték az embereket, hogy bemehessenek az elhagyatott és hűvös terembe.

— Nini! Fagerolles egyedül van! — kiáltott Claude.

Szokott asztalukhoz ment, leghátul balra és kezetszorított egy vézna, sápadt fiatalemberrel, akinek leányos arcát gúnyosan hizelgő szürke szemek világították meg, amelyekben acélos szikrák csillantak fel.

Mindnyájan leültek, sört rendeltek és a festő újból megszólalt:

— Tudod, atyádnál kerestelek... Ugyan szépen fogadott!

Fagerolles, aki a szájhőst és fenegyereket adta, megveregette combjait:

— Torkig vagyok az öreggel!... Ma reggel, összekapás után, kereket oldtam. Azt akarná, hogy rajzokat készítek horgany dísznóságai számára! Mintha nem lenne belőlük elég az iskolában!

Ez az olcsó tréfa tanárai rovására elbájolta a pajtásokat. Fagerolles mulattatta őket, imádták folytonos gyávaságát, amely hizelgő és rossznyelvű suhanctermészetéből eredt. Nyugtalanító mosolya egyikről a másikra tévedt, míg hosszú, hajlékony ujjai velükszületett ügyességgel vázoltak az asztalra a kiömlött sörrel bonyolódott jeleneteket. Könnyen dolgozott, keze mindenre képes volt.

— Hát Gagnière-t nem láttad? — kérdezte Maheu.

— Nem, pedig már egy órája itt vagyok.

Jory azonban könyökével hallgatagon meglökte Sandozt és fejével figyelmeztette egy leányra, aki a vele levő úrral a terem háttérében levő asztalnál foglalt helyet. Kívülök még csak két vendég volt a kávéházban, két őrmester, akik kártyáztak. A leány majdnem gyermek volt még, ama párisi nyurgaságok egyike, akik még tizenhétéves korukban is megőrzik az éretlen gyümölcs soványságát. Megfésült kutyának lehetett volna mondani, rövid szőke haja özönével finom orra fölött, nagy ne-

vető szájával rózsás pofácskájában. Képes ujságot lapozgatott és miközben a vele levő úr komolyan itta madeiráját, minden pillanatban vidáman tekintgetett a kompánia felé.

— Ügy-e kedves? — mormogott Jory, aki tüzet fogott. — Az ördögbe is, melyikünkre pályázik?... Énreám néz.

Fagerolles élénken közbevágott:

— Ej, ugyan, csak semmi csalódás, ő az enyém!... Azt hiszed, azért vagyok egy órája itt, hogy reátok várjak?

A többiek nevettek. És Fagerolles, hangját halkítva, Irma Bécotról beszélt nekik. Ő, a fura kicsike! Ismerte történetét; atyja szatócs volt a Rue Montorgueillen. Különben nagyon művelt — szenttérténet, számolás, helyesírás —, mert tizenhatéves koráig egy szomszédos iskolát látogatott s két zsák lencse között csinálta feladatait, az utcával való érintkezésben nevelődött ki, a járdán élt, lökdösődés közepette és az életet a hajadon fejű szakácsnők folytonos pletykáiból tanulta meg, akik leszedték a leplet a városnegyed ocsmányságairól, míg őt sou ára gróji sajtot mértek ki nekik. Anyja meghalt és Bécot apó végre is szolgálóival hált, igen bölcsen, nehogy máshova kelljen fáradnia. Ez azonban felébresztette étvágását, csakhamar más nőkre is kedve szottyant és oly kikapós lett, hogy a fűszeresbolt lassankint elúszott, szárított főzelékeivel, üvegedényeivel, cukornemű-fiókjaival együtt. Irma még iskolába járt, midőn egy este, a bolt bezárása közben, egy segéd rádobta egy fügés kosárra. Hat hónap múlva az üzlet fel volt emésztve, atyját megütötte a guta, ő egy szegény nénjéhez menekült, aki ütötte, majd egy szemközt lakó fiatalemberrel odább állott, három ízben visszatért oda, egy szép nap azonban végleg kirepült és a Montmartre és Batignolles valamennyi tánchelyiségét látogatta.

— Csavargó! — mormogott Claude megvető arccal.

Hirtelen, midőn a vele levő úr felkelt és kiment, miután halkan odaszólt neki, Irma Bécot utánanézett, míg eltűnt, majd fürgén, mint valami kiszabadult iskolásgyerek, odaszaladt és Fagerolles térdére ült.

— Mit? látod, hát nem valóságos bojtorján?... Csókolj meg hamar, mert mindjárt visszajön.

Irma szájon csókolta, poharából ivott és a többinek is odakinálta magát, bátorítóan nevetett rájuk, mert lelkesedett a művészekért és sajnálta, hogy nem gazdagok és nem képesek nőket csakis maguknak szerezni.

Úgy látszott, hogy főleg Jory érdekli, aki nagyon felhevült és izzó szemeket meresztett reá. Dohányzott és Irma kivette szájából a cigarettát és a maga szájába dugta, amellet folyton fecsegett, akár a szarka.

— Valamennyien festők vagytok, ó, ez mulatságos!... És az a három ott, miért vágnak olyan képet, mintha duzzognának? Vicsogjatok hát, meglássátok, megcsiklandozlak benneteket!

Csakugyan, Sandoz, Claude és Mahoudeau kényelmetlenül érezték magukat és komoly arccal szemlélték. De a leány folyton fülelt, meghallotta, hogy a vele levő úr visszajön és élénken odaszólt Fagerollesnak:

— Tudod, holnap este, ha akarod. Jöjj értem a Bréda-sörházba.

Azután visszadugta az egészen nedves cigarettát Jory szájába és lassú léptekkel, karjait lóbálva, groteszkül furán fintorgatva arcát, odább állott és midőn az úriember komoly arccal, kissé sápadtan visszatért, mozdulatlanul találta ott, az illusztrált lapnak ugyanazt a képét nézve. Ez a jelenet oly gyorsan játszódott le, oly kómikus sebességgel, hogy a két őrmester, két jó pipa, nevetéstől pukkadozva kevert kártyát.

Irma különben mindnyájukat meghódította, Sandoz kijelentette, hogy a Bécot név igen jól illene valamely regénybe; Claude azt kérdezte, nem ülne-e neki modellt, míg Mahoudeau arra gondolt, milyen jó suhanc válna belőle, szobrocska, melyet bizonyára el lehetne adni. Irma csakhamar távozott és kísérlőjének háta mögött ujjhegyről csókokat dobált az egész asztalnak, valóságos csókesőt, amely végleg feltüzeltelte Joryt. De Fagerolles nem akarta még kölcsönadni a leányt, öntudatlanul igen mulattatta, hogy benne ugyanannak a járdának gyermekét találta meg, ahol ő is felnőtt és csiklandozta a következőnek ez a romlottsága, mely az övé is volt.

Öt óra volt, a társaság újra sört hozatott. A városrész törzsvendégei ellepték az asztalokat és ezek a derék polgárok a művészek szöglete felé sunyi pillantásokat vetettek, amelyekben a lenézés nyugtalan tisztelettel egyesült. Jól ismerték őket, máris legenda képződött körülöttük. Ők most ostoba dolgokról beszéltek, a hőségről, arról, hogy milyen nehéz az Odéon felé menő társaskocsini helyet kapni, egy újonnan felfedezett bormérésről, ahol valódi húst szolgálnak fel. Egyikük egy sor hitvány képről akart vitát kezdeni, amelyeket akkor helyeztek el a Musée du Luxembourgban, de mindnyájuk véleménye megegyezett: a festmények nem érnek fel keretekkel. És már nem is beszéltek, csak dohányoztak, gyér szókat váltottak és megértően nevettek egymásra.

— Igaz, — kérdezte végre Claude, — megvárjuk Gagnière-t?

Tiltakoztak ellene. Gagnière agyonuntatja az embert és különben is majd csak megérkezik a leves szagára.

— Induljunk, menjünk, — szólt Sandoz. — Ürömb lesz estére, igyekezzünk idején ott lenni.

Kiki fizetett és valamennyien felkerekedtek. Ez mozgalmat idézett elő a kávéházban. Fiatalemberek, kétségkívül festők, suttozták és egymásnak mutogatták Claude-t, mintha csak valami vad néptörzs félelmes főnökét látták volna arra elvonulni. Jory nevezetes cikkének megvolt a hatása, a közönség büntárs lett és magától kezdte megteremteni a plein air iskoláját, amelyről a kompánia még tréfálódzott. Vidáman mondogatták, hogy a Baudequin-kávéház nem is álmodott róla, milyen megtiszteltetésben részesítették azon a napon, midőn a forradalom bölcsőjéül választották.

Most már öten voltak a boulevardon, miután Fagerolles hozzájuk csatlakozott és lassan újra végigmentek Párison, nyugodt, hódító arcukkal. Minél többen voltak, annál szélesebben foglalták el az utcákat, annál többet vittek talpaikon magukkal a járdák forró életéből. Miután a Rue de Clichy-n lementek, a Chaussée D'Antinen folytatták útjukat, betértek a Rue Richelieube, a Pont des Arts-on átmentek a Szajna túlsó partjára, megcsúfolták az Institut-t, végre a Luxembourghoz értek a Rue de

Seinen át, ahol egy háromszínű falragasz, egy vásári cirkusz rikítóan kiszínezett hirdetése, a csodálat felkiáltásait csalta ki belőlük. Elérkezett az est, a járókelők árja lassabban folyt, a fáradt város a homályt várta, készen, hogy átengedje magát a legelső férfinak, aki elég erős, hogy magáévá tegye.

A Rue d'Enferben Sandoz négy társát beeresztette lakásába, maga pedig anyjának szobájában tünt el; néhány percre maradt ott, azután visszatért, szó nélkül, azzal a finom, ellágyult mosollyal ajkán, amelyet onnan mindig magával hozott. Szűk lakásában csakhamar szörnyű lárma keletkezett, nevetés, viták, felkiáltások. Ő maga adott példát és segített kiszolgálni a házvezetőnőnek, aki keserű szavakban fakadt ki, mert félnyolc és az ürücomb kiszárad. Az öt pajtás már asztalhoz ült és a levest, az igen jó hagymalevest ette, midőn új vendég jelent meg.

— Ó, Gagnière! — üvöltöttek karban.

A jelentéktelen alakú kis Gagnière, gyerekes, csodálkozó arcával, amelyet pelyhedző szakáll vett körül, egy pillanatig megállt a küszöbön és zöld szeméit hunyorgatta. Melunból való volt, gazdag polgárok gyermeke, akik két házat hagytak ott reá és maga tanulta meg a festészetet a fontainebleau-i erdőben, lelkiismeretes, kitűnően felfogott tájképeket festett, de a zene volt igazi szenvedélye, valóságos zeneőrület, agyának lángolása, amely egy fokra helyezte őt a társaság legszélsőségesebb tagjaival.

— Talán felesleges vagyok? — kérdezte szelid hangon.

— Nem, nem, gyere be hát! — kiáltott Sandoz.

A házvezetőnő már hozta a terítéket.

— Hátha mindjárt Dubuche számára is készítenék tányért? — szólott Claude. — Azt mondta nekem, hogy kétségkívül eljön.

De legyalázták Dubuchet, aki nagyvilági nőkkel érintkezik. Jory elmesélte, hogy kocsiában látta őt egy öreg hölgygel és kisasszony leányával, akiknek napernyőit térdén tartotta.

— Honnan jössz, hogy így elkéstél? — kérdezte Fagerolles, Gagnièrehez fordulva.

Ez, aki éppen levesét kezdte enni, kanálát visszatette a tányérba.

— A Rue de Lancryban voltam, tudod, ahol kamarazenét adnak... Ó, kedvesem, nagyszerű dolgok Schumanntól, nem is képzeled! Az úgy megragadja az embert, itt hátul a fejénél, mintha nő fujna be a nyakunkba. Igen, igen, valami, ami anyagiatlanabb a csóknál, lehellet lágy érintése... Becsületszavamra, szinte meghalni érz magát az ember...

Szemei megnedvesedtek, elsápadt, mint túlélénk élvezetben.

— Edd meg levesedet, — szólt Mahoudeau, — majd azután meséld el ezt.

Felszolgálták a ráját és az asztalra hozatták az ecetes üveget, hogy ellensúlyozzák az olvasztott vaját, amelynek kellemetlen íze volt. Derekasan ettek, a kenyérdarabok eltűnedeztek. Különböztetve semmi fényűzés, liter-szám hozatott bor, amelyet erősen vizeztek, tapintatból, hogy ne okozzanak költséget. Az ürücombot megéljenezték és a házigazda azt éppen felszeletelni készült, midőn az ajtó újból kinyílt. Ez alkalommal dühös tiltakozás hangzott fel.

— Nem, nem, senki több!... Ki vele, ki a hűtlennel!

Dubuche a sietségtől lihegve, elképedve, hogy ez fűvöltések kellő közepébe pottyant, előretolta vastag, sápadt arcát és dadogva magyarázkodott.

— Igazán, higgyétek el, a társaskocsi az oka... Ötöt kellett megvárnom a Champs-Élysées-n.

— Nem, nem, hazudik!... Takarodjék, nem kap ürücombot!... Ki vele, ki vele!

Végre mégis bement és ekkor észrevették, hogy igen gondosan volt felöltözve, egész feketében, fekete nadrágban, hosszú fekete kabátban; nyakkendője, cipője, mindegyike a polgár szertartásos méltóságára vallott, mikor kicsípi magát, hogy társaságban ebédeljen.

— Nini, felsült a meghívásával, — kiáltott Fagerolles tréfásan. Nem látjátok, hogy az ő nagyvilági höl-

gyei útnak eresztették és most ide siet, hogy megegye ürücombunkat, mert már nem tudja, hova menjen!

Dubuche elpirult, hebegett:

— Micsoda gondolat! De rosszak vagytok! . . . Végre is hagyjatok békében!

Sandoz és Claude, akik egymás mellett ültek, mosolyogtak, a házigazda magához intette Dubuchet és így szólt hozzá:

— Lásd el magad terítéssel, végy poharat és tányért és ülj le kettőnk közé . . . Majd békén hagynak.

De míg csak az ürücombót ették, a tréfák nem hagytak alább. Dubuche maga is, midőn a házvezetőnő egy tányér húst és egy darab halat talált számára, jó képet vágott és kifigurázta sajátmagát. Úgy tett, mintha ki lenne éhezve, mohón törülte ki tányérját és elmesélte, hogy egy anya megtagadta tőle leánya kezét, mert építész. Az ebéd vége ilyképen igen zajos volt, mindannyian egyszerre beszéltek. Egy darab brie-sajtnak, az egyedüli csemegének, óriási sikere volt. Semmit sem hagytak meg belőle. A kenyér majdnem kifogyott. Azután, midőn a bor valóban kifogyott, mindegyikük egy egész pohár vizet kiivott, nyelvükkel csettintve, nagy nevetés közepette. És ragyogó arccal, telt hassal, oly emberek boldogságával, akik igen bőségesen táplálkoztak, átmentek a hálósobába.

Ilyenek voltak Sandoz jó estéi. Még a nyomor napjaiban is mindig akadt egy tál étele, amelyet megosztott pajtásaival. Gyönyörűsége volt, hogy társaságban legyen, barátai közt, akiket ugyanaz a gondolat éltetett. Noha az ő korokban volt, atyai érzés fogta el, boldog kedélyesség, midőn magánál, maga körül látta őket, egymás kezét fogva, reménytől részegen. Minthogy az ebédlőn kívül csak egy szobája volt, hálósobáját átengedte nekik és hely szűkében ketten-hárman is kénytelenek voltak az ágyra ülni. A meleg nyári estéken a nyitott ablakon át behatolt a szabad levegő és a világos éjszakában a házak fölé emelkedő két fekete árnyképet vettek észre, a Saint-Jacques du Haut-Pas-templom tornyát és a siketnémák intézetének fáját. A gazdagság napjaiban sör is volt. Mindenki magával hozta dohányát, a szoba

csakhamar füsttel telt meg és beszéd közben végre már nem is látták egymást a késő éjszakában, ez elhagyatott városrész mélabús csöndjében.

Ezen a napon, kilenc órakor, a bejárónő megkérdezte:

— Uram, végeztem, hazamehetek?

— Igen, menjen csak... Úgy-e hagyott a tűzhelyen vizet? Majd magam főzöm meg a teát.

Sandoz felemelkedett. Eltűnt a bejárónő mögött és csak negyedóra múlva tért vissza. Kétségkívül anyját ment megölelni, akinek ágyát minden este ő hozta rendbe, mielőtt az öreg asszony elaludt.

Már nagy volt a lárma. Fagerolles történetkét mesélt.

— Igen, öregem, az Écoleban helyesbítik a modellt... A minap Mazel hozzám jön és így szól: „A két comb nem arányos.“ Így válaszoltam: „Nézze, uram, olyanok a combjai.“ A kis Flore Beauchampról volt szó, tudjátok. Mazel meg dühösen mondja: „Ha olyanok, az az ő hibája.“

Gurulnak a nevetéstől, különösen Claude, akinek Fagerolles az adomát elmesélte, hogy udvaroljon neki. Egy idő óta az ő befolyása alatt állott és ámbár továbbra is bővész ügyességével festett, már csak kövér és erős festési módról beszélt, a természet jelenségeiről, amelyek a vászonra vetve úgy mozognak, hemzsegek ott, mint a valóságban; egyébiránt ez nem akadályozta meg abban, hogy ki ne figurázza a plein air híveit, akiket azzal vádolt, hogy tanulmányaikat főzőkanállal mázolják.

Dubuche, aki nem nevetett és akinek tisztelet tudását sértette ez a beszéd, ezt a választ kockáztatta meg:

— Miért maradsz az Écoleban, ha azt találod, hogy ott elbutítanak benneteket? Egyszerűen otthagyja az ember... Ó, tudom, valamennyien ellenem vagytok, mert védelmezem az iskolát. Látjátok, én azt gondolom, hogy ha az ember valami mesterséget akar folytatni, nem árt azt előbb meg is tanulni.

Kegyetlenül reátámadtak és Claudenak teljes tekintélyére szüksége volt, hogy a kiabálásban megértesse magát:

— Igaz van, meg kell tanulni a mesterséget. Csak-

hogy nem helyes azt a tanárok dirigálása alatt megtanulni, akik erőszakkal verik bele az ember kobakjába a saját meglátásukat... Mazel, micsoda hülye! azt mondani, hogy Flore Beauchamp combjai nem arányosak! Pedig milyen csodálatos combok, nemde? combok, amelyek mindent elmondanak arról a jómadárról!

Claude ledőlt az ágyra, amelyen ült és fölfelé bámulva, izzó hangon folytatta:

— Ó, az élet, az élet! megérezni és visszaadni a maga valóságában, szeretni saját magáért, benne látni az egyetlen igaz, örök és változó szépséget, nem gondolni arra a butaságra, hogy nemesebbé tesszük, ha kiheréljük, megérteni, hogy az állítólagos rútságok nem egyebek jellemző vonásoknál és életet adni, embereket létrehozni, az egyetlen mód, hogy Istenné legyünk!

Hite visszatért, a séta Párison keresztül felkorbácsolta és az élő test iránt való szenvedélye újból megragadta. Csendben hallgatták. Örült kézmozdulatot tett, azután lecsillapodott.

— Istenem! mindenki a maga feje szerint... De bosszantó, hogy ők, az Institutban, még türelmetlenebbek, mint mi... A Salon juryje az övék és bizonyos vagyok benne, hogy az a hülye Mazel vissza fogja utasítani képeimet.

Erre valamennyien heves vádokban törtek ki, mert a jury kérdése haragjuk állandó tárgya volt. Reformokat követeltek, mindegyiküknek megvolt a maga kész megoldása, kezdve az általános szavazati jogon, erősen szabadelvű jury választására alkalmazva és végezve a teljes szabadságon, amely a Salont minden kiállító előtt megnyitotta volna.

Míg a többiek vitatkoztak, Gagnière a nyitott ablakhoz húzta Mahoudeaut és tompa hangon, az éjbe vesző tekintettel mormogott:

— Ó, semmiség, látod, négy ütem, odavetett benyomás. De ami benne van!... Ennekem először is a távolba vesző táj, mélabús út szöglete, nem látható fa árnyékával; azután egy nő megy arra, alig hogy felismerjük körvonalait, majd távozik és soha, soha többé nem találkozunk vele...

Ebben a pillanatban Fagerolles odakiáltott:

— Mondd csak Gagnière, mit küldesz be a Salonba ebben az évben?

Gagnière nem hallotta meg és önkívületben folytatta:

— Schumannban minden benne van, ez a végtelen... És Wagner, akit még a múlt vasárnap is kifütyültek!

Fagerolles újabb kérdésére azonban felocsúdott.

— Micsoda? hogy mit küldök be a Salonba?... Talán egy-két tájképet, szajnaparti részletet. Nagyon nehéz, elsősorban magamat kell kielégítenem vele.

Hirtelen visszaesett félenkségébe, nyugtalanságába. Művészi lelkiismeretéből eredő kételyei hónapokon át lekötve tartották egy tenyérynyi festmény előtt. A francia tájképfestők, ama mesterek nyomán, akik mint elsőkhódították meg a természetet, főgondja a színhangulat helyessége, a színértékek pontos megfigyelése volt és elméleti meggyőződésének becsületessége végre is megnehezítette kezét. Gyakran már egy-egy kirívóbb tónust sem mert megkockáztatni és szomorú szürkessége meglepő volt forradalmi szenvedélyessége mellett.

— En, — szolt Mahoudeau, — már előre örülök, ha rágondolok, hogyan sandítanak majd az én nőcskémre.

Claude vállat vont.

— Ó, téged befogadnak: a szobrászok bőkezűbbek a festőknél. És különben is te jól érted dolgodat és ujjaiddban van valami, ami tetszik... A te Vincellérnődben sok csinos dolog lesz.

Erre a bókra Mahoudeau elkomolyodott, mert az erővel tüntetett, nem ismerte magát és megvetette a bájt, a legyőzhetetlen bájt, amely ujjaiból, a műveletlen munkás vastag ujjaiból akarata ellenére is fakadt, mint a virág, amely makacsul ragaszkodik a talajhoz, amelybe magját a szél elvetette.

Fagerolles, a kópé, nem állított ki, mert félt, hogy felkelti mesterei elégedetlenségét és ugyancsak ütötte a Salont, a megfertőzött áruházat, amelyben a jó festészet is megromlik a rossz mellett. Titokban a római díjról ábrándozott, noha ő is gúnyolta, mint a többiek.

Jory azonban a szoba közepére állott, söröspohárral

kezésben. Miközben kis kortyokban kiitta, így nyilatkozott:

— Végre is már torkig vagyok a juryvel! ... Mondjátok, akarjátok-e, hogy leromboljam? A következő számtól kezdve hozzálatok a bombázáshoz. Majd ti megadjátok az adatokat, nemde? és földre terítjük ... Mulatságos lesz.

Claude is tűzbe jött, a lelkesedés általános lett. Igen, igen, meg kell indítani a hadjáratot! Mindannyian beállnak, szorosan egymás mellett, hogy érezzék egymás könyökét, mikor együtt mennek a tűzbe. Egy sem akadt közöttük ebben a pillanatban, aki magának akart volna a dicsőségből osztályrészt biztosítani, mert semmi sem választotta el még őket egymástól, sem természetük mélyen gyökerező különbségei, amelyeket maguk sem ismertek még, sem a vetélkedések, amelyek egykor egymással szembe fogják őket állítani. Nem volt-e egyiküknek sikere a többié is? Ifjúságuk forrt bennük, túláradtak az önmegtagadástól és újból kezdték az örök álmot, hogy hadbavonulnak és meghódítják a földet, közös erőfeszítéssel, egyik a másikat tolva és együtt, egy sorban érve a célhoz. Claude, az elismert vezér, már megfujta a győzelmi harsonát és koronákat osztogatott. Még Fagerolles, a csúfolódó párisi is hitt az egységes hadsereg szükséges voltában, míg Jory, akinek mohósága anyagiasabb volt és akiről még nem foszlott le a vidékiesség teljesen, hasznos bajtársnak mutatkozott, röptükben elfogta a szállongó mondásokat, hogy cikkeit előkészítse. Mahoudeau még túlozta szándékos durvaságait, görcsösen összeszorított kezekkel, mint egy péklegény, akinek öklei összegyúrnák a világot; Gagnière is átengedte magát, kiemelkedett festése szürkességéből és az érzést az értelem végső elenyészéséig finomította; a súlyos meggyőződésű Dubuche csak egyes szavakat vetett oda, de olyan szavakat, amelyek buzogánycsapásokhoz voltak hasonlóak az akadályok kellő közepén. Ekkor Sandoz, boldogan, nevetve jókedvében, hogy ily egységeseknek látja őket, egy ingben valamennyit, ahogy mondta, még egy üveg sört bontott ki. Házát is kiürítette volna s így kiáltott:

— Nos, ugy-e hogy ott vagyunk, ne engedjünk többé!... Ez az egyetlen, ami jó, megérteni egymást, ha van valami a kobakunkban és hogy az istennyila üssön belé az ostobákba!

Ebben a pillanatban azonban csengetés szakította félbe. A többiek hirtelen elhallgattak, Sandoz megszólalt:

— Tizenegy órákor! Ki az ördög lehet?

Sietett ajtót nyitni és örvendő felkiáltása hallatszott a szobába. Már visszatért, szélesre kitárta az ajtót és így szólt:

— Ó milyen kedves, hogy szeret kissé és így meglep bennünket!... Uraim, Bongrand!

A nagy festő, akit a házigazda így, tiszteletteljes bizalmassággal jelentett be, feljük nyújtott kezekkel közeledett. Mindnyájan élénken felálltak, megindulva, boldogan a széles kéz szíves szorításától. Negyvenöt éves, testes ember volt, megviselt arccal, hosszú szürke hajjal. Most lett az Institut tagja és egyszerű gyapjúkabátja gomblyukában a becsületrend tisztí keresztléneke jelvénye díszlett. De szerette a fiatalságot és nagyon szeretett kiruccanni közélük, időről-időre, hogy pipáját e kezdők társaságában szíjja el, akiknek lángjánál felmelegedett.

— Majd teát főzök, — kiáltott Sandoz.

És midőn a teás-kannával és csészékkel visszatért a konyhából, Bongrand már visszajáról helyezkedett el egy széken és rövid agyagpipáját szítt a megújult lárma közepette. Bongrand maga dörgő hangon beszélt; beaucei földműves unokája, polgári sorban levő apának fia volt, parasztvérből, igen művészi hajlamú anyja által megfinomodva. Gazdag volt, nem volt az eladásra rászorulva és megőrizte a bohémek kedvteléseit és nézeteit.

— Az ő juryjök, igen! inkább megdöglök, semhogy résztvegyek benne! — mondotta nagy mozdulatokkal. — Hát hóhér vagyok én, hogy kidobjak szegény ördögöket, akiknek gyakran kenyerüket kell megkeresniök?

— Azonban, — jegyezte meg Claude, — jelentős szolgálatot tehetne nekünk, ha festményeinket ott megvédelmezné.

— Én, ugyan menjen! kompromittálnám magukat...
Én nem számítok, nem vagyok senki.

Tiltakozva kiabáltak és Fagerolles éles hangon szólt közbe:

— No, ha a *Falusi lakodalom* festője nem számít?

De Bongrand dühbe jött, felállt, arcát elfutotta a vér.

— Ugyan, hagyjanak békén a *Lakodalommal*. Kezdem unni a *Lakodalmat*, mondhatom... Igazán, valóságos lidércnyomássá kezd válni reám nézve, mióta a Musée du Luxembourgban helyezték el.

Ez a *Falusi lakodalom* volt addig mesterműve: búzaföldek közt vonuló lakodalmas menet, gondosan tanulmányozott, igen valószerű parasztok, akiknek epikai magatartása homerosi hősökre emlékeztet. Ez a festmény új fejlődés kezdetét jelentette, mert benne új alapot adott. Delacroix után és Courbetval párhuzamosan, logikával mérsékelt romanticizmus volt, a megfigyelés nagyobb pontosságával, tökéletesebb megcsinálással, anélkül még, hogy szemtől-szembe nézett volna a természettel, a plein air nyerseségei alatt. Mégis, az egész fiatal iskola arra a művészetre hivatkozott.

— Nincs szebb, — szólt Claude, — mint a két első csoport, a hegedűs, majd a menyecske az öreg paraszttal.

— Hát még a nagy parasztasszony, — kiáltott Mahoudeau, — az, aki hívó mozdulattal hátrafordul.

— És a szélben hullámozó vetés, — toldotta meg Gagnière, — és a távolban, a lökdösődő fiú és leány szép foltjai!

Bongrand kelletlen arccal, szenvedő mosollyal hallgatott. Midőn Fagerolles megkérdezte, mit csinál most, vállvonogatva felelt:

— Istenem! semmit, apróságokat... Nem fogok kiállítani, valami nagyot keresek... Ó, milyen boldogok maguk, hogy még a hegy lábánál vannak! Olyan jók a lábaink, olyan bátrak vagyunk, ha arról van szó, hogy felmenjünk oda! És azután, ha már fenn van az ember, akkor löttek, a kínlódás kezdődik. Valóságos gyötrelem és ökölcsapások és szünet nélkül megújuló erőfeszítések, attól való félelemben, hogy túlságos gyorsan gurulunk le!... Szavamra! jobban szeretne az ember lenni lenni,

hogy még minden előtte legyen... Neveessenek, majd meglátják, idővel majd meglátják!

A társaság csakugyan nevetett; paradoxonban hittek, a híres ember hivalkodásában, amelynek különben megbocsájtottak. Hát nem az a legfőbb öröm, ha — mint őt — mester névvel üdvözlnek valakit? Két karjával a szélek támlájára támaszkodva, lemondott arról, hogy megértesse magát és csendesesen hallgatta őket, lassan szíva pipáját.

Aközben Dubuche, akinek a háztartásban használható képességei voltak, segített Sandoznak a teát felszolgálni. A zajongás tovább tartott. Fagerolles pompás történetkét mesélt Malgras apóról, aki feleségének unokamövéreét kölcsönadta azoknak, akik hajlandók voltak róla tanulmányt festeni számára. Azután a társalgás a modellekre tért át és Mahoudeau dühös volt, hogy a szép hasak kivesznek: lehetetlen rendes hasú leányt találni. Hirtelen még nagyobb lett a zenebona: szerencsét kívántak Gagnièrenek egy műbaráthoz, akivel a Palais-Royal hangversenyén ismerkedett meg, egy maniakus kis tökepénzeshez, akinek az volt egyetlen kicsapongása, hogy képeket vásárolt. Nevetve kérték lakáscímét. Az összes képkereskedőket legyalázták; igazán bosszantó, hogy a műbarát annyira nem bízik a festőben, hogy mellőzhetetlennek tartja a közvetítő segítségét, amelytől árengedményt remél. Ez a kenyérkérdés nagyon izgatta őket. Claude büszke megvetést árult el: hát meglopnak, nos, mit jelent ez, ha csak remekművet alkottunk és akár csak ivóvizünk is van? Jory, aki újból a haszonra irányuló alantas gondolatokat nyilvánított, felháborodást idézett elő. Ki vele, ki az újságíróval! Szigorú kérdésekkel ostromolták: vajjon eladná-e tollát? vajjon nem vágná-e le inkább kezét, semhogy meggyőződésével ellenkezőt írjon? Különben nem is hallgatták meg válaszát, a láz még folyton emelkedett, a huszas évek boldog örülete volt már, az egész világ megvetése, a munka szenvedélye, mely megtisztult az emberi fogyatkozásoktól és napként tündöklök a levegőben. Milyen vágy! elpusztulni, felemészteni azon a parázson, amelyet gyújtottak!

Bongrand, aki mindedig mozdulatlan maradt, most

tétova, szenvedő mozdulatot tett e határtalan bizalom, a támadás e lármás örömének láttára. Megfeledkezett a száz festményről, amelyeken dicsősége alapult és annak a műnek szülésére gondolt, amelynek vázlatát festő-állványán hagyta. És kis pipáját szájából kivéve, az el-érzékenyüléstől nedves szemekkel mormogott:

— Ó fiatalság! fiatalság!

Sandoz, aki megsokszorozta magát, hajnali két óráig mind újabb forró vizet öntött a teáskannába. A városrész mély álomba merült, misem hallatszott kívülről, csak egy szerelmes macska panaszos nyávogása. Mindnyájan félrebeszéltek, a szavaktól megmámorosodva, kiszáradt torokkal, égő szemekkel és midőn végre rászánták magukat, hogy hazamennek, Sandoz kezébe vette a lámpát, a lépcső karfája fölött világított nekik és igen halkán szólt:

— Ne csapjatok lármát, anyám alszik.

A lépcsőkön lemenő cipők halkított kopogása mind gyengébb lett és a házra újból mély csend borult.

Négyet ütött az óra. Claude, aki Bongrand-t elkísérte, még mindig beszélt az elhagyatott utcákban. Nem akart lefeküdni, a napot várta, dühös türelmetlenséggel, hogy ismét munkához láthasson. Ez alkalommal biztosra vette, hogy remekművet alkot, a pajtásaival töltött szép nap lelkes hangulatában, fájó és egész világgal terhes fejjel. Végre rátalált a festészetre és látta magát, mint megy be műtermébe, mint ahogy az imádott nőhöz tér vissza az ember, fennen dobogó szívvel és most kétségbe volt esve egy nap távolléte miatt, amely örök elhagyásnak tünt fel előtte. Egyenesen oda fog menni a vászon elé és egy ülésre megvalósítja álmát. Ezalatt, minden huszadik lépésnél, a gázlámpák rezgő fényében, Bongrand felöltője gombjánál fogva megállította és folyton ismételte, hogy ez az átkozott festészet istenverte mesterség. Így, akár-milyen kópé is ő, Bongrand, még most sem ért hozzá semmit. Minden új munkájánál kezdőnek érzi magát és szeretne fejjel menni a falnak. Az ég megvilágosodott, a zöltséges szekerek a vásárcsarnokok felé kezdtek szállingózni. És ők ketten tovább bandukoltak, mind-egyikük magának beszélt, igen hangosan, az elhalavá-nyodó csillagok alatt,

IV.

Hat héttel később Claude egy reggel műtermében festett, amelynek betűvegezett nyílásán át fényár tódult be. Folytonos esőzés szomorúvá tette augusztus közepét, de a kék éggel együtt visszatért a munka bátorsága is. Nagy képe alig haladt, — küzködő, makacs művész létére hosszú, hallgatag délelőttöket szentelt neki.

Kopogtattak. Claude azt hitte, hogy Josephné, a házmesterné, aki reggelijét szokta neki felhozni és mivel a kulcs mindig benn volt az ajtóban, egyszerűen oda kiáltott:

— Tessék!

Az ajtó kinyílt, könnyű mozgás hallatszott, azután csend állott be. Claude tovább festett, még csak meg sem fordította fejét. A borzongó hallgatás azonban, valami remegő, tétova lehellet végre mégis nyugtalanította. Odanézett és elámult: nő állott ott, világos ruhában, arcát félig eltakarta a fehér fátyol. Nem ismerte, — egy csomó rózsát tartott kezében és ettől végleg elképedt.

Hirtelen ráismert.

— Ön az, kisasszony!... Dehogy is gondoltam volna önre!

Christine volt. Claude nem volt képes idején visszatartani kevéssé szeretetreméltó felkiáltását, amely magának az igazságnak szava volt. A leány emléke eleinte foglalkoztatta a festőt, utóbb azonban, minél több nap mult el a közel két hónap óta és ő nem adott életjelt, röpké látomássá változott át, sajnálatot hagyva maga után, bájos képpé, amely elenyészik és amelyet sohasem fogunk viszontlátni,

— Igen, én vagyok, uram... Úgy gondoltam, nem volna helyes, ha meg nem köszönném önnek...

A leány elpirult, hebegett, nem talált szót. Bizonyára a lépcsőn való feljövéstől nehéz a lélegzete, mert szíve igen erősen dobogott. Hogyam, talán helytelen ez a látogatás, amely fölött oly soká töprengett és amely végül is egész természetesnek tűnt fel előtte? Súlyosbította az esetet, hogy a parton elhaladva, ezt a csomó rózsát vásárolta, azzal a gyengéd szándékkal, hogy a fiatalembernek háláját kifejezze és most e virágok szörnyen bántották. Hogyam adja át őket neki? Mit fog ő gondolni róla? Mindez a nehézség csak akkor ötlött fel előtte, mikor benyitott az ajtón.

Claude pedig, aki még nagyobb zavarban volt, túlzott udvariasságba esett. Letette palettáját és felforgatta az egész műtermet, hogy egy széket szabaddá tegyen.

— Kisasszony, kérem, üljön le... Igazán, milyen meglepetés... Ön nagyon kedves...

Christine helyet foglalt és lecsillapodott. Milyen furcsa is volt a fiatalember nagy, hóbortos mozdulataival; a leány annyira megérezte félénkségét, hogy elmosolyodott. Bátran odanyújtotta neki a rózsákat.

— Tessék! csak azért hoztam, hogy ne tartson hátlannak.

Claude eleinte semmit sem szólt, elfogódva nézett rá. Mikor azután látta, hogy nem gúnyolódik, megszorította, majd nem összeroppantotta két kezét, majd azonnal vizes edénybe állította a csokrot, miközben folyton ismételte:

— Ó igazán, ön jó pajtás!... Ez az első alkalom, hogy nővel ezzel a bókkaival illetem, becsületszavamra!

Visszatért és szemébe nézve, kérdezte a leánytól:

— Hát csakugyan nem feledkezett meg rólam?

— Hiszen látja, — válaszolt nevetve a leány.

— Miért várt akkor két hónapig?

Christine újra elpirult. A hazugság, amellyel válaszolt, ismét zavarba hozta egy pillanatra.

— Hiszen nem vagyok szabad, tudja... Ó, Vanzadené igen jó hozzám, csak hogy testi fogvatkozása

miatt sohasem jár ki; végre ő maga nyugtalankodott egészségem miatt és ő vett rá, hogy levegőre menjek.

Nem mondta el, mennyire szégyelte az első napokban a Quai de Bourbonon átélt kalandot. Midőn biztos helyen érezte magát, az öreg hölgy házában, a férfinál töltött éj emléke lelkifurdalásokkal gyötörte, mintha hibázott volna és azt hitte, képes lesz emlékezetéből száműzni a fiatallembert, — az egész már csak rossz álom volt, amelynek körvonalai elmosódnak. Azután, anélkül, hogy tudta volna miképen, új életének mély nyugalomában, a kép kilépett a homályból, mind határozottabbá, élesebbé vált és végre minden órában üldözte őt. Miért felejtette volna el? semmi szemrehányást sem tehetett neki; ellenkezőleg, nem tartozik-e hálával neki? Eleinte eltávolította magától a viszontlátás gondolatát, sokáig küzdött ellene, de végül is az rögeszmévé vált benne. A kísértés minden este elővette szobájának magányában, — nyugtalanság volt, amely ellen fellázadt, vágy, amelyről maga sem tudott és csak akkor nyugodott meg kissé, midőn a hála szükségének érzetével magyarázta e zavart lelkiállapotot. Oly egyedül, elfojtva élt álmos otthonában! fiatalságának forrása oly erővel buzgott, szíve annyira vágyott a barátságra!

— Ekkor, — folytatta, — felhasználtam első kimenőmet... És különben oly szép volt ma reggel, a sok szomorú esőzés után!

Claude boldogan állott előtte és szintén meggyónt, de nem is volt mit rejtegetnie.

— Én már nem mertem többé önre gondolni... Úgy-e? ön olyan, mint azok a mesebeli tündérek, akik kibujnak a padlóból és a falakban tűnnek el, mindig abban a pillanatban, mikor nem várnók. Így szóltam magamban: Vége, talán nem is igaz, hogy itt volt ebben a műteremben... És most itt van és én úgy örülök neki, szörnyen örülök!

Christine mosolyogva, megzavarodva fordította el fejét és úgy tett, mintha körülnézett volna. Mosolya eltűnt, a kegyetlen festés, amelyet viszontlátott, a délvidéki lángoló vázlatok, az akt-tanulmányok szörnyen szabatos anatómiája megdermesztették, mint az első alkalommal,

Újból valóságos félelem fogta el és komolyan, megváltozott hangon szólalt meg:

— Zavarom, megyek.

— Dehogy! dehogy! — kiáltott Claude, megakadályozva, hogy felkeljen a székről. — Egészen belebutultam a munkába és jót tesz, ha önnel beszélgethetek... Ő az az átkozott kép eléggé megkínozt!

És Christine, szemét felemelve, ránézett a nagy képre, a vászonra, mely multkor a fal felé volt fordítva és amelyet hiába óhajtott látni.

A háttér, a sötét tisztás, amelyen napsugár hatol át, még csak jelezve volt széles ecsetvonásokkal, de a két birkózó nő majdnem elkészült és üde foltjaival kiemelkedett a fényben. Az előtérben a férfialak, amelyet a festő háromszor is újra kezdett, még kezdetleges állapotban volt. És főleg a középső alakon, a fekvő nőn dolgozott: a fejjel nem foglalkozott azóta, a testtel vesződött, minden lehetén modellt változtatott, kétségbeesve, hogy nem elégítheti ki magát, olyannyira, hogy ő, aki azzal hízelgett magának, hogy nem képes semmit sem kitalálni, modell nélkül, a természetén kívül keresgélt.

Christine azonnal magára ismert. Ő volt az a leány, aki egyik karján nyugtatva fejét, a fűben hevert és csukott szemmel mosolygott, de nem nézett. Az ő arca volt a meztelen leány arca és ő felháborodott erre, mintha az lenne az ő teste is, mintha ott durván levetkőztették volna szüzi meztelenségét. Különösen sértette a festés szilajsága, amely oly nyers volt, hogy általa meggyötörtnek, elkínzottnak érezte testét. Nem értette ezt a festést, szörnyűségesnek találta és gyűlöletre gyuladt ellene, ösztönszerű, ellenséges gyűlöletre.

Felállt és röviden ismételte:

— Megyek.

Claude, akit ez a hirtelen változás meglepett és elszomorított, szemeivel követte:

— Hogyan, ily hamar?

— Igen, várnak. Isten önnel.

Már az ajtónál volt, midőn Claude megfoghatta kezét. Meg merte kérdezni tőle:

— Mikor látom megint?

A leány kis keze ellágyult az övében. Egy pillanatilag habozni látszott.

— Nem tudhatom. Annyira el vagyok foglalva!

Azután kiszabadította magát és elment, igen gyorsan mondván:

— Majd ha lehet, valamelyik nap ... Isten önnel.

Claude a küszöbön állva maradt. Mi ez? mit jelent hirtelen tartózkodása, elnyomott ingerültsége? Becsukta az ajtót és fel s alá járt, karjait lóbálva, nem értve a dolgot és hiába kutatva a szó, a mozdulat után, amely megsérthette. Most ő is méregbe jött, maga elé káromkodott, szörnyen vonogatta vállát, mintha ezzel megakart volna szabadulni ettől az együgyű töprengéstől. Hát kiismerheti-e magát az ember az asszonyokkal? De az edényből kihajló rózsacsokor látványa lecsillapította, oly jó volt az illata. Balzsamossá tette az egész helyiséget és ez illatárban Claude hallgatva tért vissza munkájához.

Ismét két hónap múlt el. Az első napokban Claude a legkisebb zöreire, reggel, midőn Josephné behozta neki reggelijét vagy leveleit, élénken megfordult, mozdulata önkénytelen csalódást fejezett ki. Négy óra előtt nem távozott többé hazulról és midőn egy este hazajött és a házmesterné azt mondta neki, hogy egy leány kereste öt óra körül, csak akkor nyugodott meg, mikor rájött, hogy Zoé Piédefer, a modell volt a látogatója. Azután, nap-nap után múlván, a munka dühödt rohama lepte meg, megközelíthetetlen lett mindenki számára és oly erőszakosan védte elméleteit, hogy még barátai sem mertek szembeszállani vele. Egy mozdulattal elsöpörte a világot, már csak a festészet maradt, — hogy fojtánák meg a szülőket, pajtásokat, de főképen az asszonyokat! Ebből a forró lázból szörnyű kétségbeesésbe esett, egyheti tehetetlenségbe és tépelődésbe s egész héten át azzal a gondolattal gyötörte magát, hogy hülyeség áldozata. Majd összeszedte magát, folytatta szokott életmódját, a képével való elszánt és magányos küzdelmet, midőn október végének egyik ködös délelőttjén összerezzenet és gyorsan letette palettáját. Nem kopog-

tattak, de ő ráismert a léptekre, melyek felfelé jöttek. Ajtót nyitott és Christine belépett. Végre ő volt.

Christine ezen a napon bő, szürke gyapjúköpenyt viselt, amely egész alakját befödte. Kis bársonykalapja sötét színű volt és ködgyöngyöket rakott fekete csipkefátyolára. Claude előtt igen vidámnak tűnt fel a tél ez első borzongásában. A leány mentegetőzött, hogy ily sokáig nem jött és nyílt arccal mosolygott, bevallotta, hogy habozott, hogy majdnem nem akart többé eljönni: igen, bizonyos gondolatok, olyan dolgok, amelyeket Claudenak meg kell értenie. De ő nem értette meg, nem is kívánta megérteni, hiszen ő itt volt. Elég, hogy nem haragudott meg, hogy hajlandó időről-időre így feljönni, mint jó pajtás. Nem magyarázkodtak ki, mindegyikük magában őrizte az elmúlt napok gyötrelmét és tusáját. Közel egy óra hosszat beszélgettek, a legnagyobb egyetértésben, immár nem volt bennük semmi rejtett vagy ellenséges érzés, mintha tudtukon kívül, egymástól távol, megegyezés jött volna köztük létre. Úgy látszott, hogy a leány nem is vette észre a falakat borító vázlatokat és tanulmányokat. Egy pillanatig merőn mézte a nagy vásznat, a meztelen női alakot, amely ott feküdt a fűben, a nap lángoló aranya alatt. Nem, ez nem ő volt, ez nem az ő arca és teste: miként ismerhetett magára a színek e félelmetes összevisszaságában? És baráti érzésébe valami gyengéd szájalom vegyült e derék fiú iránt, akinek még a hasonlóság sem sikerült. Távozáskor, a küszöbön, a leány volt az, aki barátságosan kezet nyújtott.

— Tudja, ismét eljövök.

— Igen, két hónap múlva.

— Nem, jövő héten... Majd meglátja. Csütörtökön.

Csütörtökön pontosan megjelent. És attól kezdve nem maradt el többé, hetenkint egyszer meglátogatta, eleinte meghatározott nap nélkül, szabad napjainak véletlene szerint, utóbb a hétfőt választotta, miután Vanzadené ezt a napot engedélyezte neki, hogy sétáljon és a Bois de Boulogne szabad levegőjét szíjja. Tizenegy órakor otthon kellett lennie, gyalog sietett ide és a sietéstől rózsásan érkezett meg, mert jókora az út Passyból a Quai de Bourbonra. A tél négy hónapján át, októbertől

februárig járt be így, szakadó esőben, a Szajna ködében, a sápadt napfényben, amely melengetni kezdte a partokat. A második hónaptól kezdve olykor váratlanul is beállított a hét valamelyik más napján, felhasználván az alkalmat, ha Párisban teendője volt és nem maradhatott két percnél tovább, éppen csak hogy jónapot mondhattak egymásnak, máris lement a lépcsőn, jóestét kiáltva.

Claude most lassankint megismerte Christinet. A nők iránt táplált örökös bizalmatlanságában még mindig maradt egy gyanúja, a vidéki szerelmi kaland gondolata, de a leány szelíd szeme, csengő nevetése mindent eloszlatott és ő megérezte benne a nagy gyermek ártatlanságát. Mihelyt megérkezett, zavar nélkül, úgy érezvén magát, mintha egyik barátnőjénél lenne, csevegni kezdett, kiapadhatlan bőséggel. Már hússzor elmesélte neki Clermontban töltött gyermekkorát és mindig visszatért reá. Azon az estén, midőn atyját, Hallegrain kapitányt az utolsó roham érte és szélütötte, holt tömegként esett le karosszékéről, anyja és ő templomban voltak. Még tökéletesen emlékezett visszatérésükre, majd a szörnyű éjszakára, midőn a kapitány, igen testes, igen erős ember, kiterítve feküdt egy derékaljon, előreálló alsó állkapcsával; olyannyira, hogy a gyerekleány emlékezetében mindig így maradt. Neki is olyan állkapcsa volt és ha anyja nem tudta, hogyan fékezze meg, így kiáltott reá: „Ó, te papucsállú, majd neked is bajod lesz a véreddel, mint apádnak!” Anyja, szegény! Mennyit nyugtalanította vad játékaival, bolondos, lármás rohamaival! Amennyire csak vissza tudott emlékezni, mindig ugyanannál az ablaknál látta anyját, a vézna kis nőt, ahogy nesztelenül festette legyezőit, szelíd szemeivel, az egyedülivel, amije tőle máig megmaradt. Olykor, ha örömet akartak okozni a jóságos asszonynak, azt mondták neki: „Szemei teljesen az önéi”. És ő mosolygott, boldogan, hogy leánya arcán legalább e szelíd zugocska tőle való. Férje halála óta oly sokáig dolgozott esténként, hogy látása elgyengült. Hogy éljen meg? Az özvegyi nyugdíj, a hatszáz frank, amelyet húzott, alig volt elég a gyermek szükségleteire. Ez öt éven át látta, mint lesz anyja napról-napra sápadtabb és soványabb, mint fogyni folyto-

nosan, míg egy nap már csak árnyéka volt önmagának; és nem halt ki benne az a lelki furdalás, hogy nem volt elég okos, hogy anyját kétségbeejtette szorgalma hiányával. Minden hétfőn szép tervekkel foglalkozott, esküdzött, hogy csakhamar segítségére lesz anyjának a pénzkeresésben, de lábai és karjai erőfeszítése ellenére is megszöktek és ő belebetegedett, mihelyt nyugton maradt. Végre egy reggel anyja nem volt képes felkelni és meghalt, hangtalanul, nagy könnyekkel telt szemekkel. Így lebegett mindig előtte, halva, tágra nyílt, még síró, reászegezett szemeivel.

Más alkalmakkor Christine, akinél Claude Clermont-ról kérdezősködött, megfeledkezett minden gyászról és vidám emlékeket mondott el. Jóízűen nevetett, midőn Rue de l'Éclachebeli hajlékukról volt szó: ő strassburgi volt, atyja gascognei, anyja párisi és mindhárman oda kerültek abba az Auvergnebe, melyet utáltak. A Rue de l'Éclache, mely a növénykerthez vezet, szűk és nedves, pincészerűen komor utca volt; egyetlen bolt sem volt benne, soha egyetlen járókelő, csak a mogorva homlokzatok mindig zárt ablaktábláikkal; dél felé azonban lakásuk ablakai, melyek belső udvarok fölé emelkedtek, a napfény örömeiben részesültek. Az ebédlő pedig épen-séggel széles, verandaszerű faerkélyre nyílt, melynek íveit óriási glicina futotta be és zöldjével takarta be őket. Ott mött fel, eleinte rokkant atyja mellett, majd teljes elvonultságban anyjával, akit a legkisebb séta is kimerített; oly keveset tudott a várossal és környékéről, hogy ő és Claude végre már mulattak rajta, ha ennek kérdéseire örökös nemtudommal válaszolt. A hegyek? igen, voltak hegyek, egyik oldalról, az utcák végén látni lehetett őket. A másik oldalon azonban, ha más utcákba ment az ember, a sík szántóföldek látszottak a végtelenségig, de nem mentek oda, mert ez nagyon messze volt. Csak az egész gömbölyű, püphöz hasonló Puy de Dômeot ismerte fel. A városban akár csukott szemmel is elment volna a székesegyházhoz: meg kellett kerülni a Place de Jaudeot, be kellett menni a Rue des Grasba; de ne kérdezzenek tőle többet, a többi valóságos összevisszaság volt, lejtős utak és sík-

torok, meredek fekete lávaváros, amelyben folyóként hömpölygött a zápor vize, rettenetes villámcsapások közepette. Ő, az ottani zivatarok, még most is megremeg belé! Szobája előtt, a tetők fölött a múzeum villámhárítója mindig tűzben állott. Az ebédlőben, amely fogadószoba gyanánt is szolgált, külön ablaka volt neki, mély fülkével, amely akkora volt, mint egy szoba; itt voltak dolgozóasztala és apróságai. Itt tanította anyja olvasni, később itt aludt el, tanárait hallgatva, annyira elkábította a leckék fáradsága. Ezért most maga is gúnyolódott tudatlansága fölött: ő, a tudós kisasszony, aki még Franciaország minden királyának nevét sem tudná elmondani, az évszámokkal együtt! a jeles zenész, aki a „Kis hajók“-nál tovább nem ment! a csodás akvarell-festő, aki nem boldogult a fákkal, mert nagyon nehéz volt a leveleket utánozni. Hirtelen ugrással rátért arra a tizenöt hónapra, melyeket a Visitatio zárdájában töltött, anyja halála után, a nagy kolostorban a városon kívül, nagyszerű kertekkel; és nem fogyott ki a kedves testvérekről szóló történetekből: csupa féltékenykedés, együgyűség, hajmeresztő ártatlanság. Neki is apácának kellett volna lennie, pedig majd megfulladt a templomban. Azt hitte, mindennek vége, midőn a főnöknő, aki nagyon szerette, maga szabadította ki a zárdából azáltal, hogy Vanzadenénál ezt a helyet szerezte neki. Még most is csodálkozik afölött, miként olvashatott a Szent Angyalok-anyja oly tisztán az ő lelkében, mert mióta Párisban lakott, valóban teljes vallási közönybe esett.

Mikor a clermonti emlékek kimerültek, Claude szeretne volna tudni, milyen az élete Vanzadenénál és a leány minden héten új részleteket mondott el. Passyban, a csendes és elzárt kis úrilakban szabályosan folyt az élet, a régi órák elgyengült ketyegésével. Csak két régi cseléd, szakácsnő és inas, akik negyven év óta szolgáltak a családban, jár-kezel az üres szobákban, zaj nélkül, papucsos lábbal, mint a kísértetek. Olykor, nagy ritkán, egy-egy látogató jött, valami nyolcvanéves tábornok, annyira kiaszott, hogy alig nehezedik a szőnyegekre. Az árnyak háza volt, amelyben a nap éjjellámpa pislo-

gásával enyészett el, az ablakredőnyök pálcáin át. Mióta úrnője beteg térdei és vaksága miatt már nem hagyta el szobáját, nem volt más szórakozása, mint hogy ájtatos könyveket olvastatott fel magának, vég nélkül. Ő, ezek az örökkétartó órák mily súlyosan nehezedtek a leányra! Ha értett volna valami mesterséghez, mily örömet szabott volna ruhákat, tűzött volna kalapokat, bodrozott volna virágszirmokat! Hogy nem volt semmire sem képes, hogy mindent tanult és csak annyira vitte, hogy szolgálatba kellett állania félcselédnek! És azonkívül szenvedett elzárt, rideg, halálszagú otthonától; ismét szédülések lepték meg, mint egykor, gyermekségében, midőn munkára akarta kényszeríteni magát, hogy örömet okozzon anyjának; vére lázadozni kezdett, szeretett volna kiabálni és ugrálni, részegen az élet ösztönétől. Úrnője azonban oly szelíden bánt vele, kiküldte szobájából, hosszú sétákat ajánlott neki, hogy lelkipurdálás töltötte el, midőn a Quai de Bourbonról hazatérve, hazudnia kellett, a Bois de Boulogneről beszélnie, valami egyházi szertartást kigondolnia, holott be sem tette már tempomba a lábát. Úgy lászott, hogy úrnője napról-napra növekvő gyengédséget érez iránta, — egymást érték az ajándékok, selyemruha, régi kis óra, még fehérmű is és ő is nagyon szerette úrnőjét, egy este sirt, midőn az leányának nevezte, esküdözött, hogy sohasem hagyja el és szíve szájalommal telt meg öregségének és tehetetlenségének láttára.

— No, — szólt Claude egy reggel, — majd meglesz a jutalma, örökösének fogja megtenni.

Christine elámult.

— Ó, gondolja? ... Azt mondják, hogy három milliója van ... Nem, nem, sohasem gondoltam rá, nem akarom, mi lenne belőlem?

Claude elfordult és kíméletlen hangon jegyezte meg:

— Hát gazdag lenne! ... De előbb bizonyára férjhez adja.

Erre azonban Christine kacagásban tört ki.

— Öreg barátai egyikéhez, a tábornokhoz, akinek ezüst álla van ... Sikerült tréfa!

Mindketten megmaradtak régi ismerősök pajtási vi-

szonyában. Claude majdnem olyan ujonc volt mindenben, mint Christine, csak jött-ment leányokkal volt addig dolga és a valóságon felülemelkedve, romantikus szerelmekben élt. Természetesnek és igen egyszerűnek tűnt fel nekik, mindkettőjüknek, hogy így, titokban, barátságból találkoznak egymással, minden érzelgés nélkül, csak éppen hogy a leány érkezésekor és távozásakor kezet fogtak egymással. Claude már nem is kérdezte többé magában, vajjon mit tudhatott ő az életről és a férfiről a maga tisztességes kisasszonyos tudatlanságában; a leány volt az, aki megérezte a fiatalember félenkségét és olykor merőn nézett reá, tétova szemmel, az önmagát nem ismerő szenvedély nyugtalanságával. De még semmi sem zavarta meg hevével és izgalmaival a gyönyörűséget, amelyet az együttlét tudata okozott nekik. Kezüik hűvös maradt, mindenről vidáman beszéltek, olykor vitatkoztak, mint barátok, akik biztosak benne, hogy soha sem haragszanak meg egymásra. Ez a barátság azonban oly élénk lett, hogy már nem tudtak egymás nélkül élni.

Mihelyt Christine megérkezett, Claude lehúzta az ajtóról a kulcsot. A leány maga kívánta ezt: ily módon senki sem zavarhatja meg őket. Nehány látogatás után Christine birtokba vette a műtermet, mintha csak otthon lett volna. Az a gondolat zaklatta, hogy egy kis rendet csináljon ott, mert az elhanyagoltságnak ez a foka ideges szenvedést okozott neki. Ez azonban nem volt könnyű munka, mert a festő Josephnének megtiltotta a söprést, attól való félelmében, hogy a por be találja lepni a még nedves festményeket és az első alkalmakkor, midőn barátnője egy kis tisztogatást kezdett, nyugtalan és könnyörgő pillantással követte őt. Mire jó helyükből kimozdítani a dolgokat? hát nem elég, ha kéznél vannak? De Christine oly vidám makacsságot áruolt el, oly boldognak látszott, mikor a háziasszonyt játszhatta, hogy a festő végre is szabadjára engedte. Most, alig hogy megérkezett, levetette keztyűjét, feltűzte ruháját, hogy be ne piszkolja, mindent ide-oda tologatott és a tágas helyiséget háromszorra rendbehozta. A kályha előtt már nem látszott a felgyült hamurakás, a spanyolfal eltakarta az

ágyat és öltöző-asztalt, a pamlag ki volt kifelé, a szekrény fényesre dörgölve, a fenyőfa-asztalról le volt takarítva a sok edény és már nem éktelenítették el festékfoltok. És a szép rendberakott székek, a falaknak támasztott csonka festőállványok fölött az óriási falióra, piros virágainak pompájával, szinte zengzetesebben kegyeggett. Nagyszerű volt, nem lehetett volna a helyre ráismerni. Claude elbámulva nézte, mint jön-megy, tesz-vesz énekelve. Hát ez volt az a lusta leány, akinek a legcsekélyebb munka tűrhetetlen fejföröcsőt okozott? Christine nevetett: igen, a fejmunka, míg ellenkezőleg, kezeinek és lábainak munkája jót tesz neki, kiegyenesíti, mint egy fiatal fát. Mint romlottságot vallotta be hajlamát a háztartás alsórendű gondjai iránt; ez a hajlama ejtette kétségbe anyját, akinek szemében a nevelés ideálja a jó modor művészete volt, az ápolt kezű tanítónő, aki semmihez sem nyúl. Mennyi dorgálásban volt része, midőn még egész kis korában azon kapták rajta, hogy a legnagyobb élvezettel söpört, surolt, szakácsnőt játszott! Még ma is, ha Vanzadenénál a porral küzködhetne, kevésbé unatkozna. De mit mondanának róla? Bizonyára megszűnne hölgy lenni. Így a Quai de Bourbonon elégitette ki magát, az erős mozgástól lihegve, a bűnös szemeivel, aki a tiltott almába harapott.

Ez időben Claude női gondoskodást érzett maga körül. Csakhogy leültesse és nyugodtan beszélgethessen vele, olykor arra kérte, hogy varrja meg letépett kezélőjét vagy elszakadt kabátját. Christine magától is felajánlotta, hogy átvizsgálja fehérműjét. De már nem hevítette a háziasszony lelkesedése. Elsősorban nem is értett hozzá, — olyan leány módjára tartotta a tűt, aki a varrás megvetésében nőtt fel. Továbbá a mozdulatlan-ság, a figyelem, a kis öltések, amelyek mindegyikére ügyelni kellett, kihozták sodrából. A műterem ragyogott a tisztaságtól, akár egy fogadószoba, de Claude rongyos maradt; mindketten tréfálkoztak ezen, furának találták.

Mily boldog hónapokat töltöttek el, a fagy és eső e négy hónapját, a műteremben, melynek izzó vaskályhája úgy zümmögött, mint egy orgonasíp! Mintha a tél is elszigetelte volna őket. Mikor hó borította a szomszéd te-

tőket és a verebek szárnyukkal csapdosták az ablakot, azon mosolyogtak, hogy melegük van, hogy így magukra vannak a néma nagyváros közepén. De nem maradtak mindig e szűk zúgban, Christine végre is megengedte, hogy a fiatalember elkísérje. Sokáig ragaszkodott hozzá, hogy egyedül megy el, mert restelte, hogy férfi karján lássák meg odakünn. Majd egy alkalommal, midőn hirtelen zápor eredt meg, kénytelen volt beleegyezni, hogy Claude esernyőjével elkísérje, de a zápor csakhamar megszűnt és a Louis Philippe-híd másik oldaláról visszaküldte őt, úgy hogy csak néhány percig maradtak a híd korlátja előtt, a Mail felé nézve, boldogan, hogy együtt vannak a szabad ég alatt. Alul, a kikötő kövezete mentén, négy sorban álltak az almával telt nagy bárkák, oly szorosan egymás mellett, hogy közöttük a felrakott deszkák valóságos ösvényeket alkottak, amelyeken gyermekek és asszonyok szaladgáltak. Ők ketten mulattak a gyümölcs ez özönén, az óriási halmokon, amelyek elfoglalták a lejtőt, a szállításra szolgáló kerek kosarakon, miközben erős, majdnem kellemetlen szag, erjedésben levő almabor szaga, áradt fel a folyó nedves lehelletével. A következő héten, mivel a nap újból kisütött és Claude dicsérte az Ile Saint-Louis körül levő partok magányát, Christine beleegyezett egy sétába. Fölfelé mentek a Quai de Bourbonon és a Quai d'Anjou, minden lépésnél megállottak, annyira lekötötte érdeklődésüket a Szajna élete, a kotró-hajó, amelynek vödre csikorogtak, a mosó-hajó, melyből civakodás zaja tört elő és odább egy emelődarú, amely éppen egy dereglyét rakott ki. Kivált Christine csodálkozott: lehetséges-e, hogy ez a Quai des Ormes, amely oly elevennek tűnt fel előtte, ez a Quai Henri IV., hatalmas lejtőjével és homokos partjával, ahol seregestül hancuroztak gyermekek és kutyák, hogy e népes és tevékeny városi kép amaz átkozott város képének felel meg, amelyet megérkezése estéjén vérözönben látott? Azután megkerülték a sziget csúcsát, még lassítva lépteiket, hogy élvezzék az elhagyatottságot és csendet, amely az ott levő régi úriházakból áradt, nézték, mint bugyog a víz a jégtörő gendaerdején keresztül és a Quai de Béthune és Quai

d'Orléanst követve tértek vissza, még közelebb érezve egymáshoz magukat a folyó szélesbedése által, e hatalmas vízfolyás láttára egymáshoz símulva, a távolba, a Port au Vin és a Jardin des Plantes felé néző szemekkel. A sápadt ég alatt a műemlékek kupolái kéklettek. Midőn a Pont Saint-Louishoz értek, Claudenak meg kellett neveznie a Notre Dame-templomot, mert a leány nem ismert reá, innen, a szentélyzáradék felől, a maga óriási nagyságában, megkuporodva támasztó ívei között, mintha mozdulatlan lábai lettek volna ezek, míg sárkányszerű, hosszú gerince fölött tornyainak kettős feje emelkedett ki. Ezen a napon azonban a sziget nyugati csúcsa volt valóságos felfedezésük, az örökké lehorogonyzott hajó orra, amely a két áramlat között néz Párisra, anélkül, hogy valaha elérhetné. Igen meredek lépcsőn mentek le és elhagyatott, nagy fákkal beültetett lejtőre bukkantak; pompás búvóhely volt ez, menedék a tömeg közepette. Köröskörül Páris morajlott a partokon, a hidakon, míg ők a víz szélén elrejtve, az egyedüllet örömet élvezték. Ez volt ezentúl kirándulásaik célja, a természet a szabad ég alatt, midőn a műteremben, ahol az izzó kályha zümmögött, a nyomasztó hőség fojtogatta őket és kezeiket oly lázzal kezdte melegíteni, amelytől féltek.

Christine azonban mindeddig nem engedte meg, hogy Claude a Mailen túl elkísérje. A Quai des Ormes-on mindig hazaküldte, mintha Páris, embertömegével és lehetséges találkozásaival a partok e hosszú sorával kezdődött volna, amelyeken végig kellett mennie. De Passy oly messze volt és Christine annyira unta, hogy ezt a nagy utat egyedül tegye meg, hogy lassankint engedett és eleinte a városházig, majd a Pont Neuf-ig, végre a Tuileries-ig fogadta el kíséretét. Megfeledkezett a veszélyről és úgy mentek most kettesként karonfogva, mint valami fiatal házaspár. E szüntelen ismételt sétának, a lassú menésnek ugyanazon a járdán, a víz felőli oldalon, végtelen varázsa volt reájuk nézve és a boldogság oly élénk érzésével töltötte el őket, amelyet fokozni nem lehetett. Egymáséi voltak, lényük mélyében, anélkül, hogy egymásnak adták volna magukat még. Úgy

látszott, mintha a nagy városnak a folyóból felszálló lelke mindazokkal a gyengéd érzésekkel burkolta volna be őket, amelyek e régi kövekben évszázadokon át lüktettek.

A decemberi nagy hidegek óta Christine csak délutánonként jött és négy óra tájt, midőn a nap lemenőben volt, Claude karonfogva elkísérte. A tiszta napokon, mihelyt elhagyták a Louis Philippe-hídat, a rakodópartok óriási, a végtelenbe nyúló egész sora feltárult előttük. Az alacsonyan álló nap végesvéig felmelegítette aranyporával a jobbpárt házait, míg a balpart, a szigetek, az épületek fekete vonalban emelkedtek ki a naplemente lángoló dicsfénye előtt. E ragyogó és esötét szegély között a Szajna enyhén pirosuló vize csillogott, amelyet hidainak keskeny vonalai szakítottak meg, a Pont Notre-Dame öt íve a Pont d'Arcole egyetlen íve alatt, majd a Pont au Change, majd a Pont Neuf, mindegyre finomodva és árnyékaikon túl élénk fénysáv tűnt fel, a selymes kék víz, tükröződő fehér visszfényben és míg az alkonyat baloldali árnyképei az igazságügyi palota hegyes tornyainak fekete idomaival végződtek, amelyek keményen ütöttek el az ürtől, jobbra, a világosságban, lágy hajlat húzódott tova, annyira elnyujtva és elenyészőn, hogy amott hátul a Flora pavillonja, amely a legtávollabbi ponton fellegvárként szökött elő, kéklő, könnyed és rezgő álombeli kastélynak látszott a láthatár rózsás páráiban. Ők ketten azonban, napfényben a lombtalan platánok alatt elfordították tekintetüket e káprázatos látványtól és némely, mindig ugyanazon részletekben, főleg az igen régi házak tömkelegében gyönyörködtek: alul boltocskák voltak háztartási cikkekkel és halászati eszközökkel, az egyetlen emelet fölött terraszok, babér és vadszőllő zöldjével és hátul magasabb, rozoga házak, az ablakokba akasztott fehérneművel, furcsa építkezések valóságos összevisszasága, deszkák és falazatok zürzavara, omló falak és függő kertek, amelyekben az üveggolyók csillagként ragyogtak. Tovább mentek, csakhamar elhagyták a következő nagy épületeket, a kaszárnyát, a városházat és a folyó másik oldalára irányították figyelmüket, a Citére, mely

egyenes és síma, lejtőtlen falai között szorongott. Az el-sötétült házak fölött a Notre-Dame tornyai ragyogtak, mintha újra lettek volna aranyozva. A könyvtárak lá-dácskái elkezdődtek a part korlátjának talapzatán; egy szénnel megrakott dereglye a Pont Notre-Dame egyik íve alatt a hatalmas ár ellen küzdött. És a virágvásár napján, a zord évszak ellenére is, megálltak ott és ma-gukba szítták az első ibolyák, a korai szegfűk illatát. Balra azonban a továbbhúzódó folyópart tűnt fel: az igazságügyi palota borstartói túl láthatókká váltak a Quai de l'Horloge fakó kis házai, egészen a töltés fa-csoportjáig; majd abban a mértékben, ahogy előrehalad-tak, más partok léptek ki az alkonyi párából, a Quai Voltaire, igen távol, a Quai Malaquais, az Institut kupo-lája, a pénzverő négyszögletű épülete, a homlokzatok hosszú, szürke sora, melyeken már az ablakokat sem lehetett megkülönböztetni, a tetőzetek szirtjeivel, ame-lyeket a kémények végződése foszforeszkáló tengerbe nyúló sziklás parthoz tettek hasonlókká. Szemközt viszont Flora pavillonja kilépett az álomból és az égitest utolsó fellobbanásában testet öltött. Jobbra, balra pedig a folyó két partján, a Boulevard Sébastopol és a Boulevard du Palais mély perspektívái nyíltak meg, feltűntek a Quai de la Mégisterie új épületei, szemközt a rendőrfőnökség új palotája, a régi Pont-Neuf, szobrának tintafoltjával, majd a Louvre, a Tuileries, végül Grenelle fölött, a ha-tártalan messzeség, Sèvres magaslatai, a sugarak özö-nében úszó környék. Claude sohasem ment messzebb, Christine a Pont Royal előtt, a Vigier-fürdő nagy fái közelében megállította és midőn visszafordultak, hogy még egyszer kezet szorítsanak a napnak vörössé vált aranyában, hátranéztek és a másik szemhatáron viszont-látták az Ile Saint-Louis-t, ahonnan jöttek, a főváros zezzugos végét, amelyre a keleti égboltozat szürkéségé-ben az éj már ráborult.

Ó mily szép naplementékben volt részük hetenkint ismétlődő sétáik közben! A nap követte őket a folyó-partok rezgő vidámságában, visszatükröződött a Szajna életében, a habok csillámlásában, ott volt a boltokban, amelyek oly melegek voltak, mint a virágházak, a madár-

kereskedők zajos kalitkáiban, a magkereskedők cserépvirágain, a hangok és színek egész zenebonájában, amely a víz partját a városok örök ifjúságával ajándékozza meg. Míg előrehaladtak, a napnyugta vörös izzása balra, a házak sötét vonala fölött bíborba ment át és az égitest szinte megvárta őket, lassan hanyatlott a távoli tetők felé, mihelyt elhagyták a Pont Notre-Dame-ot, a kiszélesbült folyóval szemben. Semmiféle évszázados őserdőben, semmiféle hegyi úton vagy síkságon sem lesz a nap vége soha oly diadalmas, mint az Institut kupolája mögött. Páris az, amely dicsőségében alszik el. Mindegyik sétájuk alkalmából változott a tűzvész és új kemencék gyarapították parazsukkal e lángkoszorút. Egy este, midőn zápor lepte meg őket, a nap, amely az eső mögött kibújt, lángralobbantotta az egész felleget és fejükre csak izzó vízcseppek permeteztek kék és rózsaszínű játékukkal. Azokon a napokon viszont, midőn tiszta volt az ég, a nap tűzgolyóhoz hasonlóan méltóságteljesen merült el a nyugodt zafirtóban; egy pillanatra elfödte az Institut fekete kupolája, úgy hogy olyan volt, mint a fogyó hold; majd ibolyaszínbe ment át a korong és elsüllyedt a vérszínűre változott tóba. Februártól kezdve hosszabb volt útja s egyenesen esett a Szajnába, mely a szemhatáron, ez izzó vas közeledtére forni látszott. A világegyetem nagy díszletei, tündérajátékai azonban csak felhős estéken lángoltak fel. Olyankor, a szél szélsője szerint, kéntengerek csapkodtak korallszirteket, paloták és tornyok, egymásra halmozott épületek égtek, dőltek össze, míg hasadékaikból lávafolyamok törtek elő, vagy a nap, amely már eltűnt, hirtelen párák fátyla mögé rejtőzött, e leplet oly fényárral törte át, hogy az ég egyik végétől a másikig szikrák pattantak át aranynyi lak rájához hasonlóan. És az alkony leszállt és ők elváltak egymástól, ez utolsó káprázattal szemükben, érezték, hogy ez a diadalmas Páris cinkostársa az örömnök, amelyet ők nem voltak képesek kimeríteni, mind újra kezdvén kettecskén sétájukat a partok régi kőkorlátaí mentén.

Egyszer azután bekövetkezett az, amitől Claude félt, bár nem beszélt róla. Úgy látszott, Christine már

nem is hitte, hogy találkozhatnak valakivel. Különben ki ismerte őt, örökre így maradhat ismeretlenül. Claude pajtásaira gondolt és néha összerendezte kissé, ha mesziről valamelyik ismerősének hátát vélte felismerni. Szeméremérzet gyötörte és az a gondolat, hogy szemmel méregethetnék, megszólíthatnák a leányt, talán tréfálkozhatnának vele, elviselhetetlenül kellemetlen volt neki. Épp ezen a napon, éppen midőn Christine az ő karjához simult és a Pont des Artshoz közeledtek, Sandozzal és Dubuchessel került szembe, akik a híd lépcsőfokain lefelé jöttek. Lehetetlen kikerülni őket, már majdnem szemtől-szemben voltak, különben is barátai kétségkívül észrevették, mert mosolyogtak. Nagyon elsápadt, de tovább ment és azt hitte, hogy minden el van veszve, mert látta, hogy Dubuche feléje készül jönni; de Sandoz már visszatartotta és elvitte magával. Közönyös arccal mentek tovább és eltűntek a Louvre udvarában, még csak meg sem fordultak. Mindketten felismerték annak a pasztellfejnek eredetijét, amelyet a festő a szerelmes féltékenységevel rejtegetett. Christine igen vidám volt, semmit sem vett észre. Claude, akinek szíve erősen dobogott, szaggatott szavakkal felelt neki és könnyekig meg volt hatva, túláradt a hálától két régi pajtásának tapintatos viselkedése miatt.

Néhány nap múlva újabb megrázkódtatás érte. Nem várta Christinet és találkozót adott Sandoznak, azután, midőn a leány mégis felsietett, hogy egy órát ott töltsön, meglepetésképen, ami mindig megörvendeztette őket, szokás szerint éppen lehúzták a kulcsot, midőn otthonosan ökölrel zörgettek az ajtón. Claude azonnal felismerte a jelentkezés e módját, de annyira feldúlta az eset, hogy felborított egy széket: most már lehetetlen nem felelnie. De a leány halálra sápadt, kétségbeesett mozdulattal könyörgött neki és ő, lélekzetét visszafojtva, mozdulatlan maradt. Tovább dőngették az ajtót. Valaki kiáltott: „Claude! Claude!” Ő még most sem mozdult, bár tétozózott, elfehéredett ajkakkal, földre süttött szemmel. Mély csend uralkodott, majd behallatszott, amint a lemenő léptek alatt a falépcső recsegett. Claude szívét végtelen szomorúság töltötte el, úgy

érezte, hogy meg kell szakadnia az önvádtól, minden távozó lépésre, mintha megtagadta volna egész ifjúsága barátságát.

Egy délután azonban ismét kopogtattak és Claude-nak csak annyi ideje maradt, hogy kétségbeesve morgogjon:

— A kulcs az ajtóban maradt!

Valóban, Christine elfelejtette kivenni. A leány megremült, a spanyolfal mögé rohant, ülve lerogyott az ágy szélére és zsebkendőjét szájához szorította, hogy lélekzése zaját elfojtsa.

Erősebben zörgettek, kacagás hallatszott, a festő kénytelen volt kiáltani:

— Tessék!

És bosszúsága fokozódott, midőn Joryt látta meg, aki udvariasan vezette be Irma Bécot-t. Két hét óta Fagerolles neki engedte át, vagyis inkább belenyugodott ebbe a szeszélybe, mert félt, hogy végképen elveszti. Irma akkor a műtermekben tékozte el iatalságát, testének akkora örületében, hogy hetenkint költöztette három ingét, de kész volt egy éjszakára visszatérni, ha szíve arra nógatta.

— Ő akarta műtermedet meglátogatni és én elhoztam, magyarázott az újságíró.

De Irma várakozás nélkül föl s alá kezdett sétálni és tartózkodás nélkül felkiáltott:

— Ó milyen fura itt!... Ó milyen fura festés!... No, legyen szeretetreméltó és mutasson meg mindent, mert mindent akarok látni... És hol alszik?

Claude aggódó nyugtalanságában attól félt, hogy félretolja a spanyolfalat. Elképzelte Christinet amögött és már azért is kétségbe volt esve, amit neki hallania kellett.

— Tudod, mit akar tőled kérni? — szólalt meg vidáman Jory. — Hogyan, nem emlékszel? megígérted neki, hogy festesz valamit róla... Szívesen áll neked mindenhez, amit csak akarsz, úgy-e, kedvesem?

— Hogyne, akár azonnal!

— Az a baj, — szólt zavarában a festő, — hogy képem egész a Salongig lefoglal... Van rajta egy alak,

amellyel rengeteg bajom van! Lehetetlen az átkozott modellek segítségével boldogulnom!

Irma megállt a festmény előtt és elszánt arccal emelte fel orrocskáját.

— Ez a meztelen nő a fűben... Nos, mondja, nem lehetnék-e szolgálatára?

Jory azonnal lobot vetett.

— Nini! micsoda gondolat! Te, aki keressz egy szép leányt és nem találsz!... Majd levetkőzik. Vetkőzz le, kedvesem, vetkőzz le kissé, hogy lásson.

Irma egyik kezével élénken leoldta kalapját és a másikkal ruhadereka kapcsait kereste, Claude erélyes tiltakozásai ellenére, mert a festő védekezett, mintha erőszakot tettek volna rajta.

— Nem, nem, ez hiábavaló... Madame túlságos kicsi... Nem ez az, éppen nem az!

— Baj is az? — szólta a leány, — legalább is látni fogja.

Jory is ragaszkodott hozzá.

— Ugyan hagyjad! örömet okozol neki... Nem szokott modellt állni, nincs rá szüksége, de gyönyörűsége, ha mutogathatja magát. Ing nélkül élne... Vetkőzz le, kedvesem. Csak a kebledet, ha már fél, hogy felfalod!

Claudenak végre sikerült megakadályoznia, hogy le ne vetkőzzön. Hebegve mentegetődzött: később igen boldog lesz, de e pillanatban attól fél, hogy egy újabb adat végleg megzavarja. Irma beérte azzal, hogy vállat vont és merőn nézett reá bűnös szép szemeivel, mosolygón megvető arccal.

Ekkor Jory a kompániáról kezdett beszélni. Miért nem jött el Claude mult csütörtökön Sandozhoz? Már nem is látják és Dubuche azzal vádolja meg, hogy egy színésznő tartja ki. Ó, Fagerolles és Mahoudeau összeveszett azon a kérdésen, megengedhető-e a frakköltözet a szobrászatban. Mult vasárnap Gagnière kékre vert szemmel távozott egy Wagner-hangversenyről. Ó, Jory, majdnem párbajt szerzett magának a Baudequin-kávéházban a *Tambourban* megjelent legutóbbi cikkeinek egyikével. Mert ugyancsak elbánt velük, a garasos festőkkel, a lopott hírességekkel! A Salon juryje ellen indí-

tott háború mennykő nagy lármát csapott és hírmondó sem fog maradni az idealizmus e finánci közül, akik megakadályozzák, hogy a természetet csempésszék be a Salonba.

Claude ingerült türelmetlenséggel hallgatta. Felvette palettáját, festménye előtt topogott. Jory végre is megértette.

— Dolgozni akarsz, magadra hagyunk.

Irma tovább nézte a festőt tétova mosolyával, csodálkozva e mamlasz butaságán, aki nem kér belőle. Az a szeszély gyötörte most, hogy akarata ellenére is megkaparítja őt. Műterme csúnya és magán sincs semmi szép, de miért adja az erényest? Egy pillanatig még tréfálkozott vele az agyafűrt, értelmes leány, aki fiatal-sága feslettségében már szerencséjét magával hordta. Az ajtónál pedig utoljára kínálta fel magát neki és kezét hosszú és hízelgő szorítással melengette.

— Amikor kívánja.

Elementek és Claudenak kellett a spanyolfalat félretolnia, mert mögötte Christine ülve maradt az ágy szélén, mintha nem lenne ereje, hogy felemelkedjen. Nem beszélt arról a leányról, csak egyszerűen kijelentette, hogy nagyon fél és azonnal el akar menni, mert remeg arra a gondolatra, hogy még egyszer kopogtatni talál-nak és nyugtalan szereinek mélyén magával vitte ama dolgok zavarát, amelyeket nem mondott ki.

Különb en ez erőszakos művészet közepette, e kímé-letlen képekkel telt műteremben sokáig rossz érzés tá-madt benne. Nem birt hozzászokni az akt-tanulmányok valószerű meztelenségéhez, a Provenceban készült váz-latok nyers realizmusához, sértették, visszataszították őt. Főleg nem értett belőlük semmit, hiszen egy más művé-szetnek, anyja finom akvarelljeinek és álomszerű gyen-gédségű legyezőinek szeretetében és csodálatában nőtt fel, amelyeken ibolyaszínű párok lebegtek kéklő kertek közepette. Gyakran maga is elszórakozott apró, iskolás tájképekkel, amelyek két vagy három motívumot ismé-teltek váltig, tavat rommal, folyót malommal, kunyhót és hótól fehérítő fenyőket. És elcsodálkozott: vajjon lehetséges-e, hogy egy értelmes fiatalember ily oktan,

csúnya, hamis módon fessen? mert e nyers valóságokat nemcsak szörnyű rútaknak találta, hanem minden megengedett valláságon kívül állóknak is. Szóval bolondnak kellett lennie.

Egy alkalommal Claude feltétlenül látni kívánta azt a kis albumot, Christine régi clermonti albumát, amelyről a leány beszélt volt neki. Sokáig húzódozott, de végre is elhozta és alapjában hízelgett neki a dolog, azonkívül kíváncsi is volt megtudni, mit szól majd hozzá Claude. Ez mosolyogva lapozgatott benne és mivel hallgatott, először a leány szólalt meg:

— Rossznak találja, úgy-e?

— Dehogy, — válaszolt Claude, — egész ártatlan.

Ez a megjegyzés bántotta, a kedélyes hang ellenére, amely szeretetreméltóvá tette.

— Nono! oly kevés leckében részesültem anyamtól!... Én azt szeretem, hogy jól meg legyen csinálva és hogy tessenék.

Ekkor Claude nyílt nevetésben tört ki.

— Vallja be, hogy az én festésem beteggé teszi. Észrevettem, rémületében összeszorítja ajkait, kerekre nyitja szemeit... Ó, bizonyos, hogy ez nem hölgyeknek, még kevésbé kisasszonyoknak való festészet... De hozzá fog szokni, csak a szem nevelésére van szükség és majd meg fogja látni, hogy nagyon egészséges és nagyon becsületes, amit csinálok.

Valóban, Christine lassankint hozzászokott. Eleinte a művészeti meggyőződésnek mi köze sem volt ehhez, annál kevésbé, mert Claude, aki megvetette a nők ítéleteit, nem oktatta őt, sőt ellenkezőleg, kikerülte, hogy művészetről beszéljen vele, mintha magának akarta volna fenntartani életének ezt a szenvedélyét, azon az új szenvedélyen kívül, amely hatalmába kerítette. Christine egyszerűen kezdett hozzászokni és végül is már érdeklődést érzett e borzalmas festmények iránt, midőn látta, mily uralkodó szerepet játszanak a festő életében. Ez volt az első lépés: elérzékenyült a munkának e dühe, Claude egész lényének korlátlan odaadása láttára. Hát nem megható-e ez? nincs-e ebben valami nagyon jó? Azután, mihelyt észrevette, mily örömök és

fájdalmak váltakoznak benne, aszerint, hogy jól vagy rosszul haladt munkája, a leány maga is részese kezdett lenni erőfeszítésének. Elszomorodott, ha szomorúnak látta őt, felvidult, ha Claude vidáman fogadta és ettől kezdve az lett főgondja, vajjon sokat dolgozott-e, meg volt-e azzal elégedve, amit utolsó találkozásuk óta csinált? A második hónap végén Christine meg volt hódítva, odaállt a festmények elé, nem félt már tőlük, ugyan még mindig nem értékelte nagyra ezt a festési módot, de már ismételtetni kezdte a művészek szavazását, kijelentette, hogy ez vagy amaz „erőtéljes, jól felépített, helyes megvilágítású“. Oly jónak tűnt fel előtte Claude, annyira szerette, hogy még azt is megbocsájtotta neki, hogy oly szörnyűségeket mázol és végtére is jó tulajdonságokat is felfedezett bennük, sőt kissé megszerette őket.

Volt azonban egy festmény, a következő Salonra szánt nagy kép, amelyet csak nagysokára volt hajlandó elfogadni. Kellemetlen érzés nélkül nézte már a Boutin-műteremből való akt-tanulmányokat és a plassansi vázlatokat, midőn még mindig felháborodott a fűben fekvő meztelen nő ellen. Személyes neheztelés volt ez, szegény, hogy egy pillanatig is magát vélte benne felismerni, valami lappangó elfogultság e nagy test láttára, mely még mindig bántotta, noha mind kevésbbé fedezte fel benne a maga vonásait. Eleinte szemeit elfordítva, tiltakozott ellene. Most hosszú percekig át merőn nézte és néma szemlélődésbe merült. Hogyan is tűnhetett el az ő hasonlatossága ennyire? És anélkül, hogy képes lett volna számot adni róla, sőt anélkül, hogy önmagának is be merte volna vallani, ő, akinek szemérme az első napon annyira fellázadt, most növekvő bánatot érzett annak láttára, hogy semmi sem maradt már meg sajátmagából. Úgy érezte, mintha barátságuk szenvedne emiatt, mintha minden elmosódott vonással kevésbbé lenne közel Claudehoz. Hát nem szerette őt, hogy művéből elillanni engedte? és ki volt ez az új nő, ismeretlen és tétova arcával, ki az övé alól kiemelkedett?

Claude, kétségbeesve, hogy a fejet elrontotta, nem tudta, mily módon kérje fel a leányt, hogy néhány óra

hosszat üljön neki. Csak éppen le kellett volna ülnie s ő nem akart néhány adatnál egyebet. De oly haragosnak látta volt, hogy félt még egyszer megharagítani. Azzal áltatta magát, hogy majd vidáman könyörög neki, de nem talált szavakat és hirtelen elszégyelte magát, mintha valami illetlen dologról lett volna szó.

Egy délután ama dührohamainak egyikével ijesztette meg a leányt, amelyek fölött nem volt képes uralkodni, még Christine előtt sem. Ezen a héten éppen nem haladt. Arról beszélt, hogy levakarja az egész képet, dühöngve járt fel s alá és nagyokat rúgott a bútorokon. Hirtelen vállánál ragadta meg a leányt és a pamlagra ültette.

— Kérem, tegye meg nekem ezt a szívességet, különben beledöglöm, becsületszavamra!

Christine megrémült és nem értette.

— Mit, mit akar?

Majd midőn látta, hogy Claude előveszi ecseteit, meggondolatlanul folytatta:

— Vagy úgy? Miért nem kért reá már előbb?

Magától ledőlt a párnára és nyaka alá tette karját. De elkomolyodott, afölött való meglepetésében és zavarában, hogy ily gyorsan beleegyezett, mert nem érezte, hogy erre elhatározta volna magát, sőt megesküdött volna, hogy soha többé nem fog neki modellt ülni.

Claude elragadtatva kiáltott fel:

— Igazán, beleegyeznek?... Kutya teremttette, mi csoda drágalátos nőcskét fogok az ön segítségével összehozni!

Christine, meggondolás nélkül, újból megszólalt:

— Ó, csak a fejet!

És Claude, oly férfi sietségével, aki attól fél, hogy túlmesszire ment, dadogva mondta:

— Persze, természetesen, csak a fejet!

Az elfogódottság mindkettőjüket elnémította, Claude festeni kezdett, míg Christine, mozdulatlanul, a levegőbe nézve, zavarban volt, hogy azokat a szavakat kieresztette száján. Előzékenysége már lelkifurdalást ébresztett benne, mintha valami bűnös dologba ment volna

bele azáltal, hogy átengedte a maga hasonlatosságát a napban tündöklő női meztelenségnek.

Claude két ülésre felrakta a fejet. Ujjongott örömben, hangoztatta, hogy ez a legjobb, amit valaha festett és igaza volt, mert sohasem árasztott el elevenebb arcot valódi fénnel. Boldogan, hogy a festőt oly boldognak látja, Christine is felvidult és maga is igen sikerültnek találta fejét, nem nagyon hasonlónak ugyan, de meglepően kifejezőnek. Soká álltak a festmény előtt, szemhunyorítva nézték, a falig hátráltak.

— Most, — szólalt meg végre Claude, — modell segítségével fogom összezsapni... Ó, végre kezeim közt van a nyomorult!

És pajkos jókedvében átkarolta a leányt és eltáncolták azt, amit a festő „diadalmi táncnak“ nevezett. Christine nagyokat nevetett, mert imádta a játékot és mitsem érzett már zavarából, sem kétséget, sem rosszkedvet.

A következő héttől kezdve azonban Claude ismét elkomorodott. Zoé Piédefert választotta, hogy a test számára üljön neki és a modell nem nyújtotta neki azt, amit akart: a fejet, amely oly finom, — mondotta, — semmiképen sem lehet rásrófolni e közönséges vállakra. Mégis makacskodott, vakart, újból kezdett. Január közepe táján kétségbeesés fogta el, abbahagyta a képet, fal felé fordította, majd, két héttel később, újra elővette, egy másik modell, a nagy Judith segítségével, ez azonban arra kényszerítette, hogy megváltoztassa a színhangulatot. Ismét elromlott minden, Zoét hívta vissza, nem tudta már, mit csinál, a bizonytalanságtól és aggodalomtól betegem. Az volt a legbosszantóbb, hogy csak a fő alak okozott annyi galibát, mert a mű egyéb részei, a fák, a két kis nő, a kabátos úr, készen voltak és teljesen ki-elégítették. Február vége közeledett, már csak néhány napja maradt, hogy a Salonba küldje művét, — szerencsétlenség volt.

Egy este, Christine jelenlétében, káromkodott és mérgében kiabált:

— A mennyköbe is! hát lehet-e egy nőnek a fejét csak úgy rátenni egy másiknak a testére!... A kezeimet kellene levágnom!

Lelke mélyén most már csak egyetlen gondolata volt: megnyerni Christine beleegyezését, hogy az egész alak számára üljön. Ez a gondolat gyökeret vert, eleinte mint egyszerű óhaj, amelyet mint képtelent elvetett, majd mint szünet nélkül megújuló ingadozás, végül mint határozott, éles vágy, a szükség ostora alatt. A leány keble, melyet néhány pillanatig látott volt, kísértő emlékként lebegett előtte. Újból látta, ifjúsága üdeségében, ragyogón, nélkülözhetetlenül. Ha nem kaphatja meg, akár le is mondhat képéről, mert egy másik sem elégíthetné ki. Midőn órákon át, székre rogyva emésztette magát tehetetlenségében, azt sem tudván már, hova tegyen még egy ecsetvonást, hősies elhatározások ébredtek benne: mihelyt eljön a leány, elmondja neki győtrelmét, oly megható szavakkal, hogy talán engedni fog. De Christine megérkezett, pajtási nevetésével, szüzsies ruhájában, amely mitsem árult el testéből és a festőnek elment minden bátorsága, félrefordította szemeit, attól félve, nehogy a leány észrevegye, mint keresi a ruha-derék alatt törzsének hajlékony vonalát. Mégsem lehet barátnőtől ily szolgálatot követelni, ő sohasem lenne képes erre a vakmerőségre.

És mégis, egy este, midőn Claude készülődött, hogy a leányt elkísérje és az megemelt karokkal tette fel kalapját, két pillanatig egymás szemébe merülve állottak ott, a férfi remegve a feltolódott keblek csúcsai előtt, amelyek kinyomták a szövetet, a leány oly hirtelen elkomolyodva, oly haloványan, hogy Claude úgy érezte, kitalálta őt. Végigmenve a partokon, alig beszéltek: az a dolog közöttük maradt, míg a nap lement az égen, amelynek olyan volt a színe, mint a régi réznek. Két más alkalommal Claude a leány pillantásának mélyén azt olvasta, hogy ő tud örökös gondolatáról. Valóban, mióta a festő arra gondolt, a leány is önkénytelenül arra kezdett gondolni, miután akaratlan célzások felkeltették figyelmét. Eleinte csak múló érintés volt, majd szembe kellett néznie vele, de nem hitte, hogy ellene védekeznie kellene, mert az életen kívül álló dolognak tilt fel előtte az, amaz álmokképek egyikének, amelyeket szűgyel az ember. Még az a félelem sem szállotta meg,

hogy Claude majd kérni találja: jól ismerte már és egy lehelletével elhallgattatta volna, mielőtt az első szavakat kidadogná, akármilyen hirtelenek is voltak haragjának kitörései. Ez egyszerűen örülség. Soha, soha!

A napok multak és a rögeszme egyre növekedett közöttük. Mihelyt együtt voltak, lehetetlen volt reá nem gondolniok. Nem ejtették ki szájukon, de hallgatásaik telítve voltak vele; már nem kockáztathattak meg egy mozdulatot, már nem válthattak egy mosolyt sem anélkül, hogy annak mélyén meg ne találták volna azt a fennszóval kimondhatatlan dolgot, amelytől túláradtak. Csakhamar az töltötte be egész pajtási életüket. Ha a férfi reánézett, a leány úgy érezte, mintha tekintete levetköztetné; ártatlan szók zavaró értelmeiket visszhangoztak; minden kézszorítás feljebb ment a csuklónál és testük hosszában könnyű borzongást okozott. És amit mindedig elkerültek, a viszonyukkal járó zavar, a férfi és nő ébredése jó barátságukban, végre kitört, a szüzi meztelenség állandó felidézése következtében. Lassankint titkos lázt fedeztek fel magukban, amelyről nem tudtak. Forróság öntötte el arcukat, elpirultak, ha csak ujjukkal is érintették egymást. Oly izgatottság volt, amely szinte egy pillanatra sem hagyta el őket és felkorbácsolta vérüket, míg egész lényük e megszállottságában annak a gyötrelme, amit így elhallgattak, de nem rejthettek el egymás előtt, oly fokra emelkedett, hogy fulladoztak belé és mellüket mély sóhajok dagasztották.

Március közepe felé Christine egyik látogatása alkalmából Claudeot képe előtt ülve, bánattól lesujtva találta. Nem is hallotta, hogy bejött, mozdulatlan maradt, üres és révedező szemeit a befejezetlen műre szegezve. Három nap múlva lejár a Salon beküldési határideje.

— Nos? — kérdezte Christine gyengéden, kétségbeesve a festő kétségbeesése miatt.

Claude összerezzent és megfordult.

— Nohát vége van! nem állítok ki ebben az évben... Ő pedig mennyire számítottam erre a Salonra!

Mindketten visszamerültek levertségükbe, amelyben nagy dolgok homályosan kóvályogtak. Majd Christine, fennhangon gondolkozva, újból megszólalt:

— Még lenne idő.

— Idő? dehogy! Csodára volna szükség. Ugyan hol találjak modellt ebben az órában? ... Nézze! reggel óta küzködöm és egy pillanatig azt hittem, hogy van egy gondolatom: igen, hogy elmegyek azért a leányért, azért az Irmáért, aki meglátogatott, mikor ön itt volt. Tudom, hogy kicsi és gömbölyű, hogy talán mindent meg kellene változtatnom, de fiatal és lehetséges volna... Igazán, majd megpróbálom...

Félbeszakította magát. Izzó szemei, melyekkel a leányra nézett, világosan beszéltek: „Ó, itt van ön, ó, az lenne a várt csoda, a bizonyos diadal, ha meghoznám nekem ezt a legnagyobb áldozatot! Könyörgök önnek, kérem öntől, mint az imádott, a legszebb, a legszűziesebb barátnőtől!”

Christine kiegyenesedve, elfehéredve állott ott, minden szót meghallott és a festő izzón könyörgő szemei erőt vettek rajta. Sietség nélkül vette le kalapját és bundáját, azután egyszerűen, ugyanazzal a nyugodt mozdulattal kikapcsolta ruhaderekeit és ezt, valamint fűzőjét letette, leeresztette szoknyáit, vállain kigombolta ingét, amely csípőjére csúszott le. Egy szót sem ejtett ki, mintha másutt lett volna, mint midőn esténként, szobájába zárkózva, álmodozásba merülve gépiesen vetkőzött, anélkül, hogy ügyelne reá. Miért engedje meg, hogy egy vetélytársnő adja oda testét, holott ő arcát odaadta már? Egészben ott akart lenni, otthon akart lenni a maga gyengédségében és végre megértette azt a féltékeny bosszúságot, amelyet az a felemás szörnyszülött oly hosszú idő óta keltett benne. És még mindig némán, szűzies meztelenségében, lefeküdt a pamlagra és egyik karjával feje alatt, lehunyt szemekkel elhelyezkedett.

Claude elbűvölve, az örömtől mozdulatlanul nézte, mint vetkőzik le. Újra megtalálta. A röpke látomás, amelyet annyiszor idézett fel, megelevenedett. Ez a gyermekség volt, még nyulánk, de oly hajlékony és üdén fiatal. Újra elcsodálkozott: hova dugta fejlett keblét, amelyet nem is lehetett sejteni a ruha alatt? A festő sem beszélt már, munkához látott a beállott áhítatos csendben. Három hosszú órán át odaadta magát a mun-

kának, erejének oly férfias megfeszítésével, hogy egy ülésre elkészítette az egész test pompás vázlatát. Még sohasem mámorosodott meg a női testtől ennyire, szíve úgy dobogott, mint valami szent meztelenség előtt. Nem közeledett hozzá és meglepte az arc átszellemülése, mert a kissé erős és érzéki állkapcsokat elborította a homlokról és arcról áradó gyengéd békesség. A három órán át a leány meg sem mozdult, nem mukkant és borzongás, elfogódás nélkül ajándékozta oda szemérmét. Mindketten érezték, hogy ha csak egyetlen szót szólnának is, nagy szégyenkezés jönne reájuk. Christine időről-időre kinyitotta világos szemeit, a tér valamely pontjára szegezte őket és így maradt egy darabig, anélkül, hogy a festő kiolvashatta volna belőlük gondolatait, majd ismét lehunyta őket és visszaesett a szép márványszobor élettelenségébe, helyzetének titokzatos és fagyos mosolyával.

Claude egy mozdulattal jelezte, hogy elkészült és újból beleesve ügyetlenségébe, felborított egy széket, abbeli igyekezetében, hogy minél hamarabb hátat fordítson; Christine pedig mélyen elpirulva hagyta el a pamlagot. Sietve öltözött fel, hirtelen dideregni kezdett és oly felindulás fogta el, hogy fonákul kapcsolta be ruháját és az ujjakat lehúzta, a gallért felállította, hogy bőrének egyetlen részecskéjét se hagyja meztelenül. Már bundájába burkolózott, midőn Claude, még mindig a felfelé fordulva, nem mert egy pillantást sem megkockáztatni. Végre mégis közeledett a leány felé, tétovázva néztek egymásra és oly felindulás fojtogatta őket, hogy beszélni sem voltak képesek. Talán szomorúság volt, végtelen, öntudatlan és névtelen szomorúság? mert szemeik könnyekkel teltek meg, mintha megrontották volna életüket és az emberi nyomorúság fenekét érintették volna. Ekkor Claude, elérzékenyülve és fájdalomosan, nem volt képes még egyetlen köszönő szót sem találni és homlokon csókolta a leányt.

V.

Május 15-én Claude, aki hajnali három órakor jött haza Sandoztól, kilenc óra felé még aludt, midőn Josephné felhozott neki egy nagy csokor fehér orgonavirágot, amelyet éppen akkor adott át egy közszolga. Megértette, — Christine már előre üdvözölte képének sikeréhez; mert nagy nap volt ez reá nézve. Aznap nyílt meg a Visszautasítottak Salonja, amelyet abban az évben létesítettek és amelyben kiállította művét, miután azt a hivatalos Salon juryje visszavetette.

Ez a gyengéd gondolat, az üde és illatos virágok, amelyek felkeltették, nagyon meghatották őt, mintha szerencsés nap hírnökei volnának. Ingben, mezítláb az asztalon lévő vizesedénybe tette őket. Majd, az álmától még dagadt szemekkel, mámorosan felöltözött, szitkozódva, hogy ily soká aludt. Előző nap megígérte Dubuchenek és Sandoznak, hogy nyolc órakor elmegy értük az utóbbihoz és hárman együtt mennek a Palais de l'Industriebe, ahol kompániájuk hátralévő részével találkoznak majd. És máris egy órával megkésett!

De éppen ma semmi sem akadt kezeügyébe a műteremben, amely nagy képének elszállítása óta felforgatott állapotban volt. Öt percre kereste cipőit régi keretek között térdelve. Aranyfüst foszlányai szállingóztak, mert nem tudta, honnan szerezzen a kép keretéhez pénzt, így tehát egy szomszéd asztalossal négy deszkát tákoltatott össze és maga aranyozta be őket barátnője segítségével, aki igen ügyetlen aranyozónak bizonyult. Végre felöltözött, felhúzta cipőit, fejére tette nemezkalapját, amelyet sárga szikrák ékítettek és menni készült, midőn egy babonás gondolat odavezette a virágokhoz, amelyek magukban állottak az asztal közepén. Ha nem csókolja

meg e virágokat, felsülés fogja érni. Megcsókolta őket és magába szította erős tavaszi illatukat.

A kapuboltozat alatt odaadta kulcsát a házmesternének, mint rendesen.

— Josephné, egész nap nem leszek itthon.

Nem telt bele húsz perc és Claude a Rue d'Enferban volt Sandoznál. Attól tartott, hogy már nem találja ott-hon barátját, de anyjának gyengélkedése következtében ez is elkésett. Nem volt komoly dolog, egyszerűen egy rosszul töltött éjszaka, amely azonban nyugtalanította a fiút. Most már megnyugodott és elbeszélte barátjának, hogy Dubuche írt, ne várjanak reá és a helyszínén adott nekik találkozót. Mindketten elindultak, mivel már majdnem tizenegy óra volt, elhatározták, hogy megreggeliznek és a Rue Saint-Honoré egy elhagyatott kis tejesholtjának mélyén ültek sokáig, lustán, bár a látás égő vágyától eltelve és ismét elmerülve gyermekkori régi emlékeik közé, szinte élvezték ellágyult szomorúságukat.

Egy óra volt, midőn keresztülhaladtak a Champs-Élysées-n, az idő remek és a még hideg szél látszólag megélénkítette az ég tiszta kékjét. A napnak érett búza színe volt és a gesztenyefák sorainak fiatal, gyengéd zöld levelei üdén ragyogtak; a medencék felszökő víz-sugaraikkal, a gondozott gypágyak, a fasorok mély-sége és a terek szélessége, — mindez valami előkelő jelleget adott az egésznek. Ebben az órában csak néhány hintó robogott arra, a néptömeg azonban, a messzeségben elveszve és hangyabolyként nyüzsgöve a Palais de l'Industrie hatalmas kapuíve alá tódult.

Midőn beléptek, Claude kissé megborzongott az óriási előcsarnokban, amely pincyszerűen hűvös volt és amelynek nedves kövezetén a léptek úgy hangzottak, mint egy templom padozatán. Jobbra és balra nézett a két monumentális lépcsőre és megvetően kérdezte:

— Mondd csak, átmenjünk-e az ő ronda Salon-jukon?

— Dehogy, fenét! — válaszolt Sandoz. — Menjünk át a kerten. Amott van a nyugati lépcső, mely a Visszatartottakhoz vezet.

És lenézően mentek keresztül a katalógust árusító

nők kis asztalai között. Félrehúzott óriási vörös bársony-függönyök mögött, árnyas kapuzaton túl a beüvegezett kert vált láthatóvá.

A napnak ebben az órájában a kert majdnem üres volt és csak a buffetben, az óra alatt voltak emberek, akik ott reggeliztek. Az egész tömeg az első emeleten, a termekben volt és csak a fehér szobrok álldogáltak a sárga homokkal behintett utak mellett, amelyek rikítón szegélyezték a pázsit zöld mustráit. Mozdulatlan márványsereg volt ez, elárasztva a szórt fénytől, amely csak úgy permetezett a magas üvegtáblákról. Déli irányban vászonfüggönyök rekesztették el a hajó felét, amely a napban szökélt, két végén pedig az ablakok ragyogó vöröse és kékje tünt fel. Néhány látogató, már kimerülve, elfoglalta a székeket és padokat, amelyek egész újak voltak, fényesre mázolva, a magasban, az öntöttvasgerendák erdejében lakó verebek pedig csipogva röpködtek, kergetőztek és leszállva, a homokban kapasztak.

Claude és Sandoz tüntetően siettették lépteiket és nem néztek körül. Már az ajtóban felháborodtak egy merev és nemes bronzszobor, az Institut egy tagjának Minervája miatt. Midőn azonban így végigsiettek a mellszobrok végtelen sora előtt, Bongrandra ismertek rá, aki egyedül járt körül egy óriási és túltengő fekvő alakot.

— Nini, maguk azok! — kiáltott, midőn kezet nyujtottak neki. — Éppen most néztem barátunk, Mahoudeau alakját; mégis volt annyi eszük, hogy befogadták és jól helyezték el...

És félbeszakítva magát:

— Felülről jönnek?

— Nem, csak most érkezünk, — szólt Claude.

Ekkor Bongrand igen melegen beszélt nekik a Visszautasítottak Salonjáról. Ő, aki az Institut tagja volt, de nem élt kartársaival közösségben, mulatott az eseten: a festők örökös elégedetlensége, a *Tambourhoz* hasonló kis ujságok támadásai, a folytonos tiltakozások és követelések végre is zavarba hozták a császárt; a művészeti államcsíny e hallgatag álmodozó műve volt, mert csakis tőle indult ki az intézkedés; és milyen rémület,

milyen lárma keletkezett e kő nyomán, amely a békák közé, a pocsolýába esett!

— Nem, — folytatta, — sejtelmük sincs róla, mennyire méltatlankodnak a jury tagjai!... Pedig bizalmatlanok irántam és elhallgatnak, ha jelen vagyok!... Egész dühük a rettenetes realisták ellen fordul. Ő előttük zárták be rendszeresen a szentély kapuit, az ő kedvükért engedte meg a császár, hogy a közönség felülbírálja a pert, végül is ők diadalmaskodnak... Ő, szép dolgokat hallok, nem sokat adnék a bőrükért, fiatal urak!

Szokása szerint nagyot nevetett és kitérte karjait, mintha meg akarta volna ölelni az egész fiatalságot, amelyet a földből kikelni érzett.

— Tanítványai növekvőben vannak, — szólt Claude egyszerűen.

Bongrand, aki zavarba jött, egy mozdulattal elhallgattatta. Semmit sem állított ki és a művek egész tömege, amelyen áthaladt, ezek a festmények, ezek a szobrok, az emberi alkotásnak ez az erőfeszítése sajnálattal töltötte el. Nem féltékenység volt ez, mert nem volt az övénél emelkedettebb és jobb lélek, hanem töprengés sajátmaga fölött, a lassú hanyatlástól való lapangó félelem, amelyet nem vallott be magának, de amely reá súlyosodott.

— És a Visszautasítottaknál — kérdezte tőle Sandoz, — hogy áll a dolog?

— Nagyszerűen! majd meglátják.

Azután Claude felé fordult és annak két kezét az övéi közt szorongatta:

— Maga, kedvesem, maga kiváló... Hallgasson ide! én, akiről azt mondják, hogy nagy kópé vagyok, tíz évet adnék életemből, ha én festettem volna azt a nagy darab asszonyt a maga képén.

Ez a bók, amely ily szájból hangzott el, könnyekig meghatotta a fiatal festőt. Tehát végre sikere volt! Hálájára nem talált szavakat és — el akarván rejteti megindulását — másról kezdett beszélni.

— Az a derék Mahoudeau! de hiszen igen jó az ő alakja!... Fene temperamentum, nemde?

Sandoz és ő körüljárták a gipszszobrot. Bongrand mosolyogva felelt:

— Igen, igen, túltengő combok, túltengő kebel. De nézzék csak a tagok ízületeit, mily finomak és csinosak, mint minden... Nos, Isten velük, én tovább megyek. Kissé leülök, mert lábaim felmondják a szolgálatot.

Claude felemelte fejét és fülelt. Óriási zaj, melyre eleinte nem ügyelt, folytonos robajjal dobogott a levegőben: a tengerpartot csapkodó vihar lármája, fáradhatatlan, a végtelenből előtörő támadás moraja.

— Hallga! — mormogott, — mi ez?

— Ez, — szólt Bongrand távozóban, — ez a tömeg, fönn a termekben.

És a két fiatalember a kerten át felment a Visszatartottak Salonjába.

Igen jól rendezték be, a befogadott képek sem voltak gazdagabban elhelyezve: a magas ajtókat régi szőnyegek függönyözték el, a lábazatok párkányai zöld kelmével voltak bevonva, a kerevetek vörös bársonnyal, fehér vászonleplek tompították az üvegtetőkön át beáradó fényt és a terem egymásutánjában az első benyomás mindenütt ugyanaz volt, ugyanazok az aranyozott kerekek, ugyanazok az élénk színfoltok. De valami sajátos vidámság uralkodott ott, a fiatalság ragyogása, melyről azonban első pillantásra nem adhatott az ember határozottan számot magának. A tömeg, amely már sűrű volt, percről-percre növekedett, mert otthagyták a hivatalos Salont és idesiettek, kíváncsiságtól hajtva, sarkalva a vágytól, hogy megbírálják a bírákat és már a küszöböt kezdve az a meggyőződés villanyozta fel az embereket, hogy itt rendkívül mulatságos dolgokat fognak látni. Nagyon meleg volt, finom por szállt fel a padlóról; négy óra felé bizonyára fojtó lesz a levegő.

— Teringettét! -- szólt Sandoz, két könyökével dolgozva, — nem lesz valami kényelmes idebenn mozogni és képedet megtalálni.

Testvéri érzésének heve siettette. Ezen a napon csak régi pajtása művének és dicsőségének élt.

— Ugyan hagyd el! — kiáltott Claude, — majd csak odaérünk. Képem nem fog elrepülni!

Ő viszont úgy tett, mintha nem sietne, pedig ellenállhatatlan vágy fogta el, hogy szaladjon. Felemelte fejét és nézett. A tömeg lármájában, amely elkábította, csakhamar könnyű, még elfojtott nevetést különböztetett meg, amelyet a lábdobogás és a beszélgetések zaja elnyomott. Némely festmények előtt a látogatók tréfálkoztak. Ez nyugtalanította, mert a forradalmár erőszakosságai közepette is megőrizte nőies hiszékenységet és érzékenységet, mindig várta a vértanuságot, de vérző szívvel döbönt meg mindannyiszor, ha visszalökték és kigúnyolták. Halkan megszólalt:

— Ugyancsak vidámak!

— Ugyan! van is miért, — jegyezte meg Sandoz. — Nézd csak ezeket a rendkívüli gebéket.

Ebben a pillanatban azonban, midőn még az első teremben tartózkodtak, Fagerolles hirtelen szembekerült velük. Meghökölt, kétségkívül kellemetlenül érintette a találkozás. Különbön rögtön összeszedte magát, igen szeretetreméltó lett.

— Nini! rátok gondoltam... Egy órája vagyok itt.

— Ugyan hova dugták Claude képét? — kérdezte Sandoz.

Fagerolles, aki már húsz percet töltött volt a festmény előtt, azt és a közönségre gyakorolt benyomását tanulmányozva, habozás nélkül válaszolt:

— Nem tudom... Keressük meg együtt, igen?

És hozzájuk csatlakozott. Rettenetes csúfolódó léteire most már nem tetszelgett annyira az utcai suhanc módorában; kifogástalanul öltözködött és noha gúnyjával még mindig belekapott mindenbe, ajkait már komoly kifejezéssel szorította össze, mint olyan ifjú, aki célt akar érni. Meggyőződést mutató arccal jegyezte meg:

— Bizony én is sajnálom, hogy semmit sem küldtem be az idén! Veletek lennék itt és részem lenne a sikerből... Csodálatos nagy dolgok vannak itt, gyermekeim! Például ezek a lovak.

Rámutatott a velük szemben függő nagy festményre, amely előtt a tömeg nevetve sereglett össze. Azt beszélték, hogy egy volt állatorvos műve, életnagyságú lovak, kieresztve a mezőre, de fantasztikus, kék, ibolya, rózsá-

színű lovak, amelyek megdöbbenő anatómiája bőrükön áthatolt.

— Mondd, csak nem akarsz kifigurázni minket? — jelentette ki Claude gyanakvólag.

Fagerolles lelkesedést színlelt.

— Ugyan! de hiszen ebben igen sok jó van! Ugyan-csak ismeri a lovat a jó ember! Kétségtelen, úgy fest, mint egy pizsokfészek, de nem baj, hacsak eredeti meglátást nyújt.

Finom, leányos arca komoly maradt. Világos szemei mélyén alig csillant fel a gúnynak egy sárga szikrája. És még megkockáztatta ezt a gonosz célzást, amelyet csak ő maga élvezhetett:

— Nos, ha befolyásoltatod magad a hülyék nevetése által, csakhamar még sokkal különbet is fogsz látni!

A három pajtás elindult, de végtelen fáradsággal jutott csak előbbre a vállak tolongása közepette. Bementek a második terembe és egy szempillantással végigfutottak a falakon, de a keresett kép nem volt ott. Irma Bécot-t látták meg, Gagnière karján, mindketten egy korláthoz szorulva, és míg a férfi egy kis képet nézegetett, a leány, aki gyönyörűségét találta a tolongásban, felemelte rózsás pofácskáját és belenevetett az emberáradatba.

— Ugyan! — szolt Sandoz csodálkozva, — most Gagniéreral él?

— Ó, csak futólag, — magyarázott Fagerolles nyugodt arccal. — Fura história... Tudjátok, hogy éppen most rendeztek be neki egy igen finom lakást, igen, az a hülye, a fiatal marquis, akiről az ujságokban is szó volt, emlékeztek rá? Nagyszerű nő, sokra viszi még, mindig mondtam!... De hiába fektetik címeres ágyakba, ha rájön a veszettség, hogy tábori ágyban fekdjön és vannak esték, midőn valamelyik festő padlásszobája kell neki. — És így mindent cserbenhagyott és vasárnap éjjel egy óra tájt a Baudequin-kávéházba állított be. Éppen akkor mentünk el, csak Gagnière volt még ott, aki söröspohara mellett elaludt... Hát Gagnièret vitte el.

Irma észrevette őket és gyengéden integetett feléjük. Oda kellett menniök. Midőn Gagnière megfordult, fakó

hajával és csupasz kis arcával, a szokottnál is furcsább képpel, éppen nem mutatott meglepetést, hogy barátait maga mögött látta.

— Ez hallatlan, — mormogott.

— Micsoda? — kérdezte Fagerolles.

— Hát ez a kis remekmű... És becsületes és naiv és meggyőződéssel teljes!

És rámutatott a pici képre, melynek szemlélésébe elmerült. Tökéletesen gyerekes festmény volt, akárcsak négyéves fiú festette volna, utacska szélén házacska, mellette fácska, az egész fonákul, fekete vonalakkal megrajzolva és a tető fölött nem hiányzott a dugóhuzó formájú füst sem.

Claude ideges mozdulatot tett, Fagerolles pedig hidegvérrel ismételte:

— Igen finom, igen finom... De Gagnière, hol a te képed?

— Az én képem? itt van.

Csakugyan, a Gagnière által beküldött kép a kis remekmű közvetlen közelében volt. Gyöngyszürke tájkép volt, gondosan festett, szép, de kissé nehéz színhangelatú szajnaparti részlet, tökéletesen ellensúlyozva, minden forradalmi erőszakosság nélkül.

— Hát nem buták, hogy ezt visszautasították? — kérdezte Claude, aki érdeklődéssel közeledett. — De miért, — kérdem, — miért?

Valóban semmi ok sem magyarázta meg a jury visszautasítását.

— Mert valószerű, — szólt Fagerolles oly metsző hangon, hogy nem lehetett tudni, a jury vagy a kép fölött gúnyolódik-e.

Ezalatt Irma, kivel senki sem foglalkozott, merően nézett Claudera, önkénytelen mosollyal, amelyet a nagy fiú együgyű tartózkodása csalt ajkaira. Még eszébe sem jutott, hogy őt viszontláss! Ma megváltozottnak találta, furának, éppen nem csinosnak, borzasnak, rossz arcszínnel, mintha erős láz után lett volna! Bántotta, hogy oly kevés ügyet vet reá és bizalmas mozdulattal érintette meg karját.

— Mondja csak, ugy-e, az ott szemben egyik barátjuk, aki keresi magukat?

Dubuche volt, akit ismert, mert a Baudequin-kávéházban egyszer találkozott vele. Üggyel-bajjal tört át a tömegen, a fejek tengere fölött elnéző tétova szemmel. De hirtelen, abban a pillanatban, midőn Claude feléje integetett, hogy figyelmét magára vonja, hátat fordított neki és mélyen köszönt egy három személyből álló csoportnak. Az apa kövér, köpcös ember volt, akinek arcát túlmeleg vére hevítette, az anya igen sovány, viaszszárga, vérszegénységtől emésztve, a leány tizenennyolc éves létére oly csenevész, hogy még megőrizte a korai gyermek-szegény véznaságát.

— Ügy! — mormogott a festő, — ezt elcsípték... De csunya ismerősei vannak annak az állatnak! Hol halászta fel azokat a szörnyeket?

Gagnière higgadtan mondta, hogy névről ismeri őket. Az apa, Margaillan, a nagy építési vállalkozó, már öt- vagy hatszoros milliomos, aki meggazdagodott a párisi közmunkákon és maga egész boulevardokat épített. Dubuche kétségtől valamelyik építész révén került vele összeköttetésbe, akinek terveit átdolgozta.

Sandoz azonban, akiben a leány soványsága szálnalmat keltett, egy szóval jellemezte:

— Ó, a szegény kis nyúzott macska! Milyen szomorú látvány!

— Ugyan hagyjad! — jelentette ki Claude kegyetlenül, — hiszen arcukon viselik a polgárság minden bűnét, csak úgy rí le róluk a görvély és a butaság. Jól van ez így... Nini, a mi hűtlenünk velük tart. Milyen alávaló az ilyen építész! Szerencsés utat, csak találkoznak velünk!

Dubuche, aki nem vette észre barátait, karját nyujtotta az anyának és odább ment, miközben túlzott előzékenységtől áradó mozdulatokkal magyarázta a festményeket.

— Mi pedig folytassuk, — szólt Fagerolles.

És Gagnièrehez fordulva, kérdezte:

— Nem tudod, hová dugták Claude képét?

— Nem én, én is kerestem... Veletek megyek.

Elkísérte őket és a korlátnál felejtette Irma Bécot-t. A leánynak támadt az a szeszélye, hogy az ő kíséretében nézze meg a Salont, neki azonban oly kevés gyakorlata volt az ilyen páros sétákban, hogy útközben minduntalan elvesztette és elámult, ha mindig újból maga mellett találta, mert már azt sem tudta, hogy együtt vannak és hogy miért vannak együtt. Irma utána szaladt és megragadta karját, hogy kövesse Claudeot, aki Fagerolles-lal és Sandozzal már egy másik terembe ment át.

Ekkor ötösben kószáltak tovább, feltartott fejjel; a tolongás hol elválasztotta, hol ismét összehozta őket, az áramlatok iránya szerint. Chaînenek egy borzalmas műve megállította őket, a házasságtörő nőnek megbocsájtó Krisztus, fából faragott száraz alakok, amelyek csontszerkezete ibolyaszínűen jelentkezett a bőr felületén, sárral festve. De mellette megcsodáltak egy igen szép női tanulmányt, hátulról nézve, domborodó csípőkkel, félrefordult fejjel. A falak hosszában kitünő és lehető legrosszabb dolgok vegyültek el, minden műfaj összevissza, a történeti iskola kontárjai a realizmus ifjú bolondjainak tözsomszédságában, a jóhiszemű együgyűek egy rakáson az eredetiség szóvivőivel, egy halott Jeza-bel, amely mintha az École des Beaux-Arts pincéinek mélyén rothadt volna, a Fehérruhás hölgy mellett, mely egy igazi művészi szem érdekes meglátása volt, egy óriási Pásztor a tengert nézve — mesekép — egy kis festménnyel szemben, amely lapdázó spanyolokat ábrázolt pompás erejű fényhatással. Misem hiányzott a borzalmak közül; sem a katonai képek ólomkatonáikkal, sem a fakó klasszikus ókor, sem a kátrányfestékek odamázolt középkor. Ebből az összefüggéstelen tömegből azonban, főleg a tájképekből, amelyek majdnem mind őszinte és helyes felfogásról tanúskodtak, valamint a képmásokból, amelyek túlnyomó részben igen érdekesen voltak megcsinálva, az ifjúság, bátorság és szenvedély illata áradt. Ha a hivatalos Salonban kevesebb volt is a rossz kép, az átlag ott bizonyára köznapibb és közepszerűbb volt. Mintha csatában lett volna itt az ember, még pedig vidám, lendületes csatában, mikor hajnalhasadtával megharsannak a trombiták és azzal a meg-

győződéssel mennek neki az ellenségnek, hogy naplemente előtt megverik.

Claude, akibe a küzdelemnek ez a lehellete új erőt öntött, felélénkült, megharagudott és a közönségből felszálló nevetést most kihívó arccal hallgatta, mintha golyók süvítését hallaná. A nevetés, amely a bejáratnál tartózkodó volt, most, minél előbbre jutott, annál hangosabbá vált. Már a harmadik teremben a nők nem is fojtották el többé zsebkendőjükkel a kacagást, a férfiak pedig hasukat fogták, hogy könnyítsenek magukon. Olyan tömegnek ragályos derültsége volt ez, amely azért jött, hogy mulasson, amely lassankint felizgulva, minden semmiség láttára kitört és éppúgy ujjongott a szép, mint a borzalmas dolgok előtt. Kevésbé nevettek Chaïne Krisztusán, mint a női tanulmányon, amelynek kidomborodó fara szinte kiugrott a képből és rendkívül kómikusnak tűnt fel. A Fehérruhás hölgy is mulattatta a tömeget: könyökkel lökdösték egymást, görcsösen nevettek és a vigyorgás soha sem szűnt meg előtte. És mindegyik képnek megvolt a maga sikere, az emberek messziről hivogatták egymást, hogy valami jó dologra felhívják a figyelmet, elmés mondások szünet nélkül szájról-szájra röpködtek, olyannyira, hogy Claude, mikor a negyedik terembe lépett, majdnem felpofozott egy öreg hölgyet, akinek kotkodácsolása kihozta sodrából.

— Milyen hülyék! — szólt társai felé fordulva. — Mit? az ember szeretne remekműveket vágni a fejükhöz!

Sandoz is tűzbe jött, Fagerolles pedig tovább is igen hangosan dicsérte a legrosszabb képeket és ez még fokozta a derültséget, míg Gagnière, elrévedezve a tolongás közepette, maga után vonszolta az elragadtatott Irmát, akinek szoknyái minden férfi lábai körül csavarodtak.

Most hirtelen Jory jelent meg előttük. A szép fiú nagy rózsaszín orra, szőke arca ragyogott. Erőszakosan tört át a tömegem, hadonázott, ujjongott, mintha személyes diadaláról lett volna szó. Mihelyt észrevette Claudeot, odakiáltott:

— Végre itt vagy! Már egy órája kereslek... Milyen siker, öregem, milyen siker...

— Miféle siker?

— Hát a képed sikere!... Gyere, meg kell mutatnom neked. Nem, majd meglátod, kábító!

Claude elsápadt, óriási öröm fojtogatta, de színlelt hidegvérrel fogadta az ujságot. Eszébe jutott Bongrand mondása, himni kezdett géniuszában.

— Nini! Jónapot! — folytatta Jory, kezét szorítva a többivel.

És ő, Fagerolles és Gagnière körülvették Irmát, aki rájuk mosolygott, jószívűen osztzkodva, családi körben, ahogy maga mondta.

— De végre is, hol van? — kérdezte Sandoz türelmetlenül. — Vezess.

Jory ment elől, a kompánia követte. Az utolsó terem ajtajában ökleikre volt szükség, hogy bejuthassanak. Claude azonban, aki hátramaradt, folyton hallotta a nevetés kitoréseit, a fokozódó kiabálást, a tetőpontra emelkedő dagály zúgását. Mihelyt végre behatolt a sokadalomba, óriási, nyüzsgő, rendetlen tömeget látott, amint egymás hátán tolongott képe előtt. Minden nevetés fokozódva, sokszorozódva itt végződött. Az ő képét nevelték.

— Nos? — ismételte Jory diadalmasan. — Ez aztán siker.

Gagnière megfélemlítve, szégyenkezve, mintha pofonütöttek volna, mormogott:

— Túlságos siker... Egyebet jobban szeretnék.

— De buta vagy! — válaszolt Jory a lelkes meggyőződés lendületével. — Ez a siker, ez... Mit tesz az, ha nevetnek! Hirbe hoznak és holnap valamennyi ujság beszélni fog rólunk.

— Hülyék! — szólt kurtán Sandoz, akinek hangját a fájdalom elfojtotta.

Fagerolles hallgatott, közönyös és méltóságos magatartással, mint ahogy valamely család barátja vesz részt egy temetési menetben. Csak Irma mosolygott tovább, mert furának tartotta mindezt, azután kedveskedő mozdulattal támaszkodott a megcsúfolt festő vállához, tegzte és édesen súgta fülébe:

— Sohse bántsa az epédet, fiacskám. Ezek bolondságok és mégis mulat az ember.

De Claude nem mozdult. Hideg futott rajta végig, megdermedt. Szívverése egy pillanatra megállt, oly kegyetlenül érte a csalódás. És tágranyílt szemekkel, amelyeket legyőzhetetlen erő vonzott és szegezett le, nézte képét, elcsodálkozott, alig ismerte fel ebben a teremben. Bizonyos, hogy nem volt ugyanaz a mű, mint műtermében. Megsárgult a vászonellenzőről lefelé tóduló fakó világosságban és kisebbnek is tűnt fel, durvábbnak, de egyúttal elkínzottabbnak is és — akár a szomszédos képek hatása alatt, akár az új környezet miatt — Claude már az első pillantással valamennyi hibáját meglátta, miután hónapokon át elvakulva élt előtte. Néhány ecsetvonással helyrehozta, elmélyítette a síkokat, kijavított egy-egy tagot, megváltoztatta egyes színek értékét. A bársonykabátos úr igazán nem ér semmit, nagyon súlyos, rosszul ül, csak a keze szép. A háttérben a két kis birkózó nő, a szőke és a barna, nagyon is vázlatos állapotban maradt, nem eléggé határozott és csakis a művészek szemében mulatságos. De meg volt elégedve a fákkal és a nap-sugaras tisztással, a meztelen női alak pedig, a fűben fekvő nő saját tehetségén felülállónak tűnt fel előtte, mintha más festette és maga még nem ismerte volna ez eleven ragyogásában.

Sandoz felé fordult és egyszerűen mondta:

— Igazuk van, hogy nevetnek, ez tökéletlen... Nam baj, a női alak helyes! Bongrand nem üzött gúnyt belőlem.

Barátja iparkodott elvinni onnan, de ő makacskodott és még közelebb ment. Most, miután megbírálta művét, a tömeget hallgatta és nézte. A kirobbanás tovább tartott, sőt súlyosbodott az örült nevetés emelkedő hanglétráján. Láttá, hogy már az ajtónál szétnyílnak a látogatók állkapcsai, összehúzódnak szemeik, kiszélesedik arcuk és a kövér emberek viharos fúvása hallatszott, a sovány emberek rozsdás nyikorgása és mindezek fölött a nők éles fuvolahangja. Szemközt, a korlátnál, fiatal-

emberek majd eldőltek, mintha oldalukat csiklandozták volna. Egy hölgy a kerevetre hanyatlott, összeszorított térdekkel, fuldokolva és zsebkendőjét szája elé tartva, levegő után kapkodott. E fura festmény híre elterjedhetett, a Salon minden részéből odarohantak, egész társaságok érkeztek, egymást tolva, mindenki ott akart lenni. „Hol van? — Amott! — Ó, milyen tréfa!” És a szellemes sziporkák sűrűbben hullottak, mint egyebütt, főleg a kép tárgya szította a derűtséget: nem értették, értelmetlennek, oly kacagtatónak találták, hogy belebetegszik az ember. „Ime, a hölgynek nagyon melege van, míg az úr felvette bársonykabátját, mert fél a náthától. — Dehogy, hiszen a nő már egész kék, az az úr pocsoltyából húzta ki és most kellő távolságban pihen és befogja orrát. — Nem nagyon udvarias az az úr, más oldalról is mutatkozhatna. — Én meg azt mondom, hogy nem más, mint leánynevelő intézet séta közben: nézzék csak azt a kettőt, aki bakugrást játszik. — Nini! szappanozás: a testek kék, a fák is kék, bizonyos, hogy kékitőben forgatta meg képét!” Azok, akik nem nevettek, dühbe jöttek: ez a kékség, a fénynek ez az újszerű jelzése merényletnek látszott. Hát szabad-e a művészetet meggyalázni? Öreg urak sétabotjaikkal hadonáztak. Egy komoly személyiség bántódva távozott és feleségének kijelentette, hogy nem szereti a rossz tréfát. Egy másik azonban, szőrszálhasogató emberke, a katalógusból kikereste a kép magyarázatát, hogy kioktassa kisasszonyleányát és hangosan olvasta a címet: *Plein Air*, mire rémesen megújult körülötte a kiabálás és gúnyos kacaj. A szó forgalomba jött, ismételték, magyarázták, ostoba szójátékokkal kifigurázták. Már botránnyá kezdett fajulni a dolog, a tömeg még nagyobb lett, a fokozódó hőségben kivörösödtek az arcok és a festészetet bíráló tudatlanok kerekre nyílt buta szája mindazt a rengeteg számárságot, képtelen okoskodást, hülye és gonosz vigyorgást kifejezésre juttatta, amit valamely eredeti mű látása a polgári együgyűségből kiválthat.

És ebben a pillanatban, mintegy kegyelemdőfésként,

Claude újból feltűnni látta Dubuchet, aki Margailanékát vezette.

Mihelyt a kép elé érkezett az építész, zavarában és gyáva szégyenében tovább akart sietni és magával vinni társaságát, mintha nem vette volna észre sem a festményt, sem barátait. De a vállalkozó már odaállt rövid lábaival és kimeresztve szemeit, igen hangosan, vastag és rekedt hangján megkérdezte tőle:

— Mondja csak, miféle állat mázolta ezt?

Ez a kedélyes durvaság, a milliomos parvenu e kikapadása, mely a vélemények átlagát foglalta össze, még fokozta a derűtséget, ő pedig, akinek hízelgett sikere és akinek oldalát csiklandozta e festés különös volta, szintén nevetésben tört ki, de oly mértéktelen, horkoló, kövér melléből feltörő nevetésben, hogy túlharogta a többit. Ez volt az alleluja, a nagy orgonák dörgő fináléja.

— Vigye odább leányomat, — szolt a sápadt Margailanné Dubuche fülébe.

Ez odarohant, sietve kiszabadította Réginet, aki le-sütötte szemeit, majd működésbe hozta erőteljes izmait, mintha halálos veszedelemből mentette volna ki ezt a szegény teremtest. Azután az ajtónál elvált Margailanéktól, akiktől kézszorításokkal és nagyvilági köszö-néssel búcsúzott, visszatért barátaihoz és kereken oda-mondta Sandoznak, Fagerollesnak és Gagnièrenak:

— Mit akartok? nem az én hibám... Figyelmeztet-tem, hogy a közönség nem fogja megérteni. Ez disznó-ság, igen, akármit mondtok is, ez disznóság!

— Lepiskolták Delacroixt, — szakította félbe San-doz, dühtől fehéren, ökölbe szorított kezekkel. — Lepisz-kolták Courbet-t. Ó ellenséges fajzat, hóhérok hülyesége!

Gagnièrre, akire most szintén ráragadt a művészi megbotránkozás, méregbe jött, mert eszébe jutottak a Padeloup-hangversenyeken minden vasárnap az igazi zenéért folytatott csatái.

— És kifütyülik Wagnert, — ugyanazok, megisme-rem őket... Nézzétek! ott, az a kövér...

Jorynak kellett visszatartania. Felizgatta volna a tömeget. Ismételte, hogy ez nagyszerű és hogy százezer

frank ára reklám van a dologban. És Irma, aki ismét elmaradt, a tolongásban két barátjával találkozott, két fiatal tőzsdelátogatóval, akik a legelkeseredettebb gúnyolódók közé tartoztak és akiket kioktatott, arra kényszerített, hogy igen sikerültnek találják a dolgot, közben rá-rákoppintva ujjaikra.

Fagerolles azonban ki sem nyitotta száját. Folyton a képet szemlélte és pillantásokat vetett a közönségre. A párisi fiú szimatjával és az ügyes fickó tág lelkiismeretével számot adott magának a félreértésről. Noha határozatlanul, már érezte, mire lenne szükség, hogy ez a festés mindeneket meghódítson: némi szemfényvesztésre talán, enyhítésekre, a tárgy módosítására, a festés módjának lefokozására. A befolyás, amelyet Claude reá gyakorolt, maradandó volt, teljesen áthatotta őt, örökre reá nyomta bélyegét. Mégis sült bolondnak tartotta, hogy ilyesmit kiállított. Hát nem hülyeség a közönség megértésében hinni? Mire jó ez a meztelen asszony a felöltözött úr társaságában? Mit jelent a háttérben birkózó két kis nő? Amellett valóban mesteri képességek, oly nagyszerűen megfestett kép, hogy az egész Salonban nem lehetne két hasonlót sem találni! Nagy megvetés ébredt benne e csodálatosan tehetséges festő iránt, aki úgy megnevettette egész Páris, mint a legutolsó kontár.

Ez a megvetés oly erőssé vált, hogy nem volt képes tovább rejtegetni. Leküzdhetetlen őszinteség jött reá és így szólt:

— Hallgass ide, kedvesem, te akartad ezt, te vagy a buta.

Claude hallgatva vette le szemét a tömegről és Fagerollesra nézett. Nem ingott meg, csak elsápadt a nevetés özönében és ajkai idegesen rángatóztak: senki sem ismerte, csak művét pofozták. Azután egy pillanatra ismét a képre fordította tekintetét és innen kiindulva, lassan végigfutott a teremben kiállított többi festményen. És illúzióinak összeomlása, nagyravágásának éles fájdalma közben a bátorság lehellelte, az egészség és gyermekség szele csapott feléje ezekből a festményekből, amelyek oly vidám bátorsággal, bár szenvedélyes rendtelenséggel indultak támadásra a régi routine ellen.

Vigaszt és szilárdságot merített belőlük, nem érzett sem lelkipurdalást, sem bűnbánatot, sőt kedve támadt, hogy még erősebben szálljon szembe a közönséggel. Tagadhatatlan, még jócskán volt benne ügyetlenség és gyerekes erőlködés, de általában milyen csinos a színhangulat és mily megkapóan jelentkezik a fény, az ezüstszürke, finom, szórt fény, amelyet a plein air minden táncoló reflexe élénkít! Mintha hirtelen ablakot nyitottak volna a kátrányt, hagyományos mártásokat kotyvasztó régi konyhában, — besütött a nap és a falak nevettek e tavaszi reggelen! Képének világos hangulata, az a kékség, amelyet kigúnyoltak, másokon is jelentkezett. Nem a várva-várt hajnal volt-e ez, a művészet fölé emelkedő új nap? Észrevett egy kritikust, aki nevetés nélkül állott meg, híres festőket, meglepődve, komoly ábrázattal, látta Malgras apót, amint, igen piszkosan, a finom műélvező arcjátékával járt képről-képre és az övé előtt mozdulatlanul, elmerülve vesztegelt. Ekkor Fagerolles felé fordult és ezzel az elkésett válasszal lepte meg:

— Mindenki olyan buta, amilyen lehet és hihető, hogy én buta maradok... Annál jobb reád nézve, ha te okos vagy!

Fagerolles azonnal megveregette vállát, tréfálkozó pajtás módjára és Claude átengedte karját Sandoznak. Végre elvezették onnan és az egész kompánia elhagyta a Visszautasítottak Salonját, azzal az elhatározással, hogy keresztülmennek az építészeti termen, mert Dubuche, akinek egy múzeumtervét befogadták, már jó ideje ott topogott és oly alázatos szemekkel könyörgött nekik, hogy nehéz lett volna ezt az elégtételt megtagadni tőle.

— Ó, — szolt Jory tréfásan, midőn beléptek a terembe, — micsoda jégverem! Fellelegzik az ember.

Mindnyájan levették kalapjukat és megkönnyebbülve törölték meg homlokukat, mintha nap hevében megtett hosszú út végén hűvös árnyékba érkeztek volna. A terem üres volt. A mennyezetről, amely alatt fehér vászonlepel volt kifeszítve, egyenletes, gyengéd és komor világosság áradt alá és mozdulatlan forrás vizéhez hasonlóan verődött vissza az erősen kifényesített padló tükrében.

A terem négy falát, fakult vörös színével, a tervek, kisebb-nagyobb keretekben, világoskék szegélyekkel, akvarellszíneikkel élénkítették. E sivatag közepén egyedül, egészen egyedül egy szakállas úr állott, mély szemlélődésbe merülve egy kórház terve előtt. Három hölgy jelent meg, meghökkent és apró léptekkel menekülve sietett át a termen.

Dubuche most pajtásainak bemutatta és magyarázta művét. Egyetlen keretben volt, egy múzeumnak szegényes kis terve, amelyet, a szokások ellenére, becsvágyó sietséggel küldött be és gazdája, noha ellenére volt, mégis elfogadtatta, mert azt hitte, hogy a tisztesség kötelezi rá.

— Talán arra való a te múzeumod, hogy a plein air-iskola képeit helyezték el benne? — kérdezte Fagerolles nevetés nélkül.

Gagnière fejbólogatva csodálta meg a tervet, amellet másra gondolt, míg Claude és Sandoz, csupa barátságból, őszintén nézték és érdeklődtek iránta.

— No, nem rossz, öregem, — mondotta Claude. — Az ornamentika ugyan még meglehetősen reávall a felemás hagyományra... De mindegy, megjárja!

Jory türelmetlenül szakította félbe.

— Induljunk, jertek. Már náthát kapok.

A kompánia útnak indult. Az volt a legnagyobb baj, hogy az út megrövidítése végett át kellett haladniok az egész hivatalos Salonon és beletörődtek, pedig megesküdtek volt, hogy csupa tiltakozásból be sem teszik a lábukat. Áthaladva a tömegen, előretörve követték a termék sorát, miközben jobbra-balra felháborodott pillantásokat vetettek. Ez már nem volt az ő Salonjuk vidám botránya, világos színekkel, túlzott fényhatásokkal. Árnyékokkal kitöltött aranykeretek követték egymást, kemény és fekete dolgok, pincevilágítású műtermi meztelenségek, az egész klasszikus hagyaték, a történeti festés, a genre, a tájkép, valamennyi ugyanabban a konvencionális kocsikenőcsben megfürösztve. Egyöntetű közepszerűség csepegett a művekről, a piszkos, sáros színhangulat, amely őket a vérszegény és elkorcsosult művészet ildomosságával egyetemben jellemezte. A ba-

rátok siettették lépteiket és rohantak, csakhogy kikerüljenek a kátrányfesték még fennálló birodalmából; a párt-cmberek szép igazságtalanságával mindent együttesen elítéltek és azt kiabálták, hogy itt semmi, de semmi sincs!

Végre kimenekültek és lementek a kertbe, midőn Mahoudeauval és Chaînenel találkoztak. A szobrász Claude karjaiba vetette magát.

— Ó kedvesem, a te képed, micsoda hév!

A festő azonnal dicsérni kezdte a Vincellérnőt.

— Hát te, ugyan jókora darabot vágtaal fejúkhöz!

Meglátta Chaînet, akinek senki sem beszélt Házaságtörő asszonyáról és aki hallgatagon bolyongott. Megsajnálta, mélységes melankoliát érzett a szörnyű rossz festményben és e paraszt elhibázott életében, aki a nyárspolgári bámulat áldozata volt. Egy-egy dicsérettel mindig örömet szerzett neki. Barátságosan megrázta és így szólt:

— Nagyon jó a te dolgod is... Te kópé, nem ijedsz meg a rajztól!

— Bizony nem! — jelentette ki Chaîne, akinek arca a hiúságtól bíborpirossá vált fekete szakállának bozótja alatt.

Mahoudeauval a társasághoz csatlakozott. A szobrász azt kérdezte a többiektől, látták-e Chambouvard Magvetőjét. Hallatlan, a Salon egyetlen igazi szobrászati műve. Valamennyien követték a kertbe, amelyet a tömeg most ellepett.

— Ime! — szólalt meg Mahoudeau a középponti út közepén megállva, Chambouvard éppen ott áll Magvetője előtt.

Csakugyan, egy kövér ember szélesen állott ott vastag lábain és csodálta önmagát. Feje vállai közül nőtt ki és vastag, szép arca hindu bálványra emlékeztetett. Állítólag állatorvos fia volt, Amiens vidékéről. Negyvenötéves koráig már húsz remekművet hozott létre, egyszerű, eleven szobrokat, igen modern testeket, amelyeket a vérbeli mester keresetlenségével mintázott meg, még pedig az alkotás véletlene szerint, úgy adván műveit, ahogy a mező megtermi fűvét, egy nap jól, más-

nap rosszul, teljesen öntudatlanul, hogy mit terem. Kritikai érzékének hiányában annyira ment, hogy kezének legdicsőségesebb gyermekeit nem különböztette meg azoktól a szörnyszülöttektől, amelyeket olykor összecsapott. Ideges hév és kétség nélkül, mindig szilárdan és meggyőződéstől eltelve, egy isten dolyfe élt benne.

— Csodálatos ez a Magvető! — mormogott Claude, — milyen szerkezet, milyen mozdulat!

Fagerollet, aki rá sem nézett a szoborra, nagyon mulattatta a nagy ember és barmész fiatal tanítványainak uszálya, mely rendesen követte a mestert.

— Nézzétek csak, áldoznak, szavamra! . . . És ő, mit? milyen állati ábrázat, saját köldöke szemléletében átszemléltve!

Chambouvard egyedül állott az érdeklődés közép-pontjában, szemmel láthatólag elemében volt és úgy elbámult, akár csak maga is csodálkoznék azon, hogy ilyen műnek adott életet. Mintha első ízben látná, nem tudott magához térni. Azután elragadtatás tükröződött vissza arcán, fejét himbálta és édes, ellenállhatatlan nevetésben tört ki, tízszer is ismételve:

— Milyen komikus . . . milyen komikus . . .

Mögötte egész kísérete önkívületbe esett, neki azonban semmi egyéb sem jutott eszébe, amivel sajátmagának imádatát kifejezhette volna.

Hirtelen könnyű mozgás támadt: Bongrand, aki hátratett kezekkel, tétova szemmel sétált, Chambouvardal akadt össze és a közönség utat nyitott, suttogott és érdeklődéssel nézte, hogyan fog a két híres művész kezét. Egyikük kurta termetű és vérmes volt, a másik nagy és hűvös vérmérsékletű. Hallani lehetett a jó pajtási viszonyra valló szavakat: „Mindig csodálatos dolgok! — Nono! És ön, az idén semmi? — Nem, semmi. Pihenek, keresek. — Ugyan ne tréfáljon, az magától jön. — Isten önnel! — Isten önnel!” Chambouvard udvarával lassan távozott a tömegen keresztül, oly uralkodó pillantásaival, aki örül az életnek, míg Bongrand, aki felismerte Claudeot és barátait, lázas kezekkel közeledett feléjük és állának ideges mozdulatával intve a szobrász felé, így szólt:

— Ime egy fickó, akit irigylek! Mindig azt hinni, hogy remekműveket alkot az ember!

Mahoudeaunak bókot mondott Vincellérnőjéről, mindegyikükkel szemben atyainak mutatkozott, széles kedélyességével, a révbe ért, kitüntetett öreg romantikus művész közvetlenségével. Majd Claudehoz fordult:

— Nos, mit mondtam? Láttá odafönn... Az iskola vezére lett.

— Ó igen, — felelt Claude, — jól ellátnak... Ön a mestere mindnyájunknak.

Bongrand titkos szenvedéseit kifejező mozdulattal elmenekült, így szólván:

— Ugyan hallgasson! hiszen még a magam mestere sem vagyok!

A következő pillanatban a társaság a kertben bolyongott. Visszatértek a Vincellérnőhöz, midőn Jory észrevette, hogy Irma Bécot már nincs Gagnière karján. Ez elámult: hol az ördögbe veszíthette el? De midőn Fagerolles elmondta neki, hogy Irma a tömegben két úrral távozott, Gagnière megnyugodott és könnyebben követte társait, felszabadulva e boldog szerelemtől, amely megzavarta.

Most már csak üggyel-bajjal lehetett a kertben mozogni. Minden padot rohammal foglaltak el és egész csoportok állták el az utakat, ahol a sétálók lassú menete megakadt és szüntelenül visszaözlött a sikert aratott bronz- és márványszobrok körül. A zsúfolt buifetből erős zümmögés hallatszott, csészék és kanalak csörömpölése, mely hozzájárult az óriási csarnokhajóból áradó eleven zizegéshez. A verebek felszálltak az öntött vasgerendák erdejébe, lehallatszott vékony, éles hangjuk, a csiripelés, amellyel a lemenő napot a meleg üvegtáblák alatt üdvözölték. Fülledt hőség volt, a melegházak nedves langyossága, a mozdulatlan levegőt ujonnan megforgatott trágya szaga tette kellemetlenné. És míg a kertben hullámozott a tömeg, ennek zaját felülmutta az elsőemeleti termék lármája, a vaspadlókon dobogó lábak robaja, mely a tengerpartot csapkodó viharra emlékeztetett.

Claude, aki tisztán hallotta e zivatar zúgását, végre

már csak annak féktelen üvöltését érezte fülében. A tömeg vigadt ott, amelynek gyalázkodása és nevetése szélvészkeént süvöltött képe előtt. Ideges kimerültségében intett és felkiáltott:

— Ugyan mi a fenét keresünk itt? Nekem semmi sem kell a buffetben, mert az Institut büze érzik rajta... Menjünk és igyunk valahol egy pohár sört, igen?

Mindnyájan kimentek, holtfáradtan, megnyúlt és megvető arccal. Odakünn zajosan, gyönyörűséggel lélekeztek fel, amint visszatértek a tavaszi szép természetbe. Alig volt négy óra, az alacsonyan álló nap a Champs-Elyséesre vetette sugarait és minden lángolt, a hintók zárt sora, a fák fiatal lombozata, a szökőkutak aranyosan permetező vízsugarai. Sétálva mentek odább, této-váztak, végre egy kis kávéházba tértek be, a Pavillon de la Concordeba, a tér előtt, balra. A terem oly szűk volt, hogy a mellék-fasor szélére ültek ki, noha a már tömött és fekete lombozatból hideg áradt lefelé. A négy sor gesztenyefa mögött azonban, e zöldes árnyékos sávon túl, előttük volt a fasor napos kocsitűtja, dicsfényen át látták Párist elvonulni, a fogatokat csillagként sugárzó kerekeikkel, a nagy, sárga társaskocsikat, diadalszekereknél aranyosabban, lovasokat, akiknek paripái szinte szikrákat hánytak, gyaloglókat, akik átszellemültek és ragyogtak a napfényben.

Érintetlen söröspohara előtt Claude közel három óra hosszat beszélt, vitatkozott, fokozódó lázban, kimerült testtel, nehéz fejjel, amelyben ott kóválygott az a sok festmény, amelyet látott. Ez volt a szokásos összefogó a Salon megnyitása napján, az idén azonban a császár szabadelvű intézkedése következtében még szenvedélyesebb, mint máskor: az elméletek dagadó árja, a szélsőséges vélemények mámora, mely nehezzé tette nyelvüket, a művészetért való rajongás, melytől ifjúságuk lángolt.

— Nos! mi az? — kiáltott Claude, — a közönség nevet, — a közönséget ki kell nevetni... Alapjában véve győzelem ez. Kétszáz nevetséges kép eltávolítása után a mi Salonunk leveri az övéket. A mi részünkön van a vitézség és vakmerőség, mi vagyunk a jövő... Igen,

igen, majd meglátják később, meg fogjuk ölni az ő Salonjukat. Mint hódítók fogunk oda behatolni, remekművek csapásaival... Ne vess csak, ne vess csak, te nagy marha Páris, míg lábunk elé nem borulsz!

Félbeszakította magát és prófétai mozdulattal mutatott a diadalmi fasorra, ahol a város gazdagsága és öröme gördült tova a napban. Mozdulata szélesebb lett és a Place de la Concordeot is felölelte, amelyet visszajáról láttak, egy szökőkútját, melynek sugaraí csörgedeztek, korlátjainak egyik rövidülő végét és két szobrot, Rouent óriási emlőivel és Lillet, előre helyezett rengeteg, meztelen lábával.

— A plein air, azon mulatnak! — folytatta Claude. — Csak rajta! ők akarják: a plein air, a plein air iskolája!... Nos? tegnap még köztünk maradt, még nem létezett, tegnap, néhány festőn kívül. És most forgalomba hozzák ezt a szót, ők alapítják meg az iskolát... Ó, nekem nincs ellene kifogásom. Legyen a plein air iskolája!

Jory combjait paskolta.

— Ugy-e megmondtam! Bizonyos voltam benne, hogy cikkekkel rákényszerítem a hülyéket, hogy beleharapjanak! Most majd alaposan elbánunk velük!

Mahoudeau győzelemről zengett, állandóan Vincelnőjével hozakodott elő és annak merészségeit a szótlan Chaînenek magyarázta, az egyedülinek, aki meghallgatta, míg Gagnière, a félénkek kérlelhetlenségével, mihelyt átgázolnak a tiszta elméleten, arról beszélt, hogy le kellene fejezni az Institut-t és Sandoz, a munkás ember lángoló rokonérzésével és Dubuche, engedve e forradalmár barátságok ragályának, tűzbe jöttek, az asztalt verték és minden korty sörrel Párist nyelték le. Fagerolles nyugodt maradt és egyre mosolygott. Csupa mulatságból követte paitásait és különös kedvét lelte abban, hogy őket olyan tréfákba ugrassa be, amelyek rosszul végződnek. Míg lázadó eszmékkel ingerelte lelküket, éppen az alatt jutott arra a szilárd elhatározásra, hogy ezentúl csakis a római díj elnyeréséért fog dolgozni: ez a nap döntő volt reá nézve és együgyűségnek tartotta volna, hogy tehetségét továbbra is kompromittálja,

A nap lemenőben volt, már csak a Boisból visszatérő kocsik sorát lehetett látni az alkonyat halvány arányában. A Salonból jöttek ki az emberek és sorban vonultak el, urak, szemmeláthatóan kritikusok, mindegyikük katalógussal hóna alatt.

Gagnière hirtelen lelkesedni kezdett.

— Ó, Courajod! azok egyike, akik megteremtették a tájképet! Láttátok a *Gagny-i mocsár* című képét a Luxembourgban?

— Bámulatos mű! — kiáltott Claude. — Harminc éve festette és azóta sem csináltak semmi komolyabbat... Miért hagyják a Luxembourgban? A Louvreban volna a helye.

— Hiszen Courajod nem halt meg, — jegyezte meg Fagerolles.

— Ugyan! Courajod nem halt meg! Nem látni sehol, senki sem beszél róla.

És elbámultak, midőn Fagerolles azt állította, hogy a kiváló tájképfestő, most hetvenéves aggastyán, valamerre a Montmartre tájékán lakik, kis házban, csirkék, kacsák és kutyák közepette. Így éli az ember túl magát, ez az öreg művészek szomorú sorsa, akik haláluk előtt tűnnek le. Mindnyájan hallgattak, borzongás futott rajtuk végig és ekkor látták meg Bongrand-t, aki egy barátjával karonfogva ment arra, vörös arccal, nyugtalan mozdulattal és üdvözlést intett nekik, majdnem közvetlenül mögötte pedig Chambouvard tűnt fel, tanítványai közepette, igen hangosan nevetve, zajos léptekkel, mint korlátlan mester, aki bizonyos a halhatatlanságban.

— Mi az, ithagysz bennünket? — kérdezte Mahoudeau Chaînetől, aki felemelkedett.

Ez érthetetlen szavakat dünnyögött szakállába és mindnyájukkal kezét szorítva, elment.

— Tudod-e, hogy most a te bábaasszonyoddal akarja megtraktálni magát, — mondta Jory Mahoudeának. — Igen, a drogistánéval, a bűzös füvek asszonyával... Szavamra! láttam, mint lángolnak fel hirtelen szemei; ez úgy rájön a fickóra, mint a fogfájás, nézd csak, hogy szalad.

A szobrász vállat vont, mindnyájan nevettek.

Csak Claude nem hallgatott oda. Most az építészet-ről vette elő Dubuchet. Kétségkívül nem rossz az a múzeumi terem, amelyet kiállított, csak hogy semmi újat nem nyújt és nem egyéb az École szabályainak szorgalmas mozaikjánál. Hát nem egy arcvonalban halad-e valamennyi művészet és az a fejlődés, amely az irodalmat, a festészetet, sőt még a zenét is átalakítja, nem fogja-e az építészetet is megújítani? Ha valaha valamely évszázadnak, úgy bizonyára annak kell, hogy saját stílusa legyen, amely nemsokára kezdődik, az új századnak, a kisöppört területnek, amely mindenek ujjaépítését várja, az újonnan bevetett földnek, amelyből új nép fog kikelni. Tűnjenek el a görög templomok, amelyeknek már nincs létjogosultságuk a mi éghajlatunk alatt, a mi társadalmunk közepette! tűnjenek el a csúcsíves székes-egyházak, hiszen a legendákban való hit kihalt! tűnjenek el a renaissance, a középkor fájába ojtott klasszikus hajtás előkelő oszlopcsarnokai, kimunkált csipkéi, a művészetnek oly kincsei, amelyekben demokráciánk nem találja helyét! És Claude akarta, heves mozdulatokkal követelte azt az építészeti elvet, amely ennek a demokráciának megfelel, azt a köalkotmányt, amely kifejezésre juttatná, azt az épületet, amelyben otthon volna, valami óriásit és erőset, egyszerűt és nagyot kívánt, valamit, ami már jelentkezik pályaudvarainkban, vásárcsarnokainkban, vasszerkezetük tetszetős szilárdságával, de még fejleszteni kell, a szépségig felemelni, hogy elmondja hódításaink nagyságát.

— Ó igen, ó igen! — ismételte Dubuche, akit a festő heve magával ragadott. — Ezt fogom megcsinálni, majd meglátod... Csak időt adj, hogy célhoz érjek és ha szabad leszek, ó ha szabad leszek!

Az éj leszállt és Claude szenvedélye ideges feszültségében mind elevenebb lett, oly bőbeszédű és ékesszóló, amilyennek barátai még nem ismerték. Tűzbe hozta őket és rendkívüli mondásaival zajos derűtséget keltett. Viszszatért festményére, áradozó vidámsággal beszélt róla, kicsúfolta a báméskodó nyárspolgárokat, utánozta a buta nevetések hanglétráját. A hamuszínű főúton már csak

egy-egy kocsi árnyékát látták arra szállingózni. A melék-fasor egész fekete volt és fagyos hideg hullott a fákról. Csak magában hangzott énekszó, a zöldből, a kávéház mögül, valami próba a Concert de l'Horlogeban, egy leány érzelgős hangja, amint egy románccal küzdött.

— Ó mennyire mulattattak a hülyék! — kiáltott Claude utolsó fellobbanásával. — Halljátok, nem adnám százezer frankért ezt a napot!

Kimerülve hallgatott el. Mindnyájuk szája kiszáradt. Csend uralkodott, dideregtek a szellő jeges lehelletében. És fáradt kézzsoritással, színe bárgyún váltak el egymástól. Dubuche ebédre volt hívva. Fagerollesnek találkozója volt. Jory, Mahoudeau és Gagnière hiába igyekeztek Claudeot Foucarthoz, egy másfélfrankos vendéglőbe elcipelni: Sandoz, aki nyugtalankodott, hogy oly vidámnak látta, már karonfogva elvezette.

— Gyere velem, megígértem anyámnak, hogy hazamegyek. Majd velünk eszel egy falatot és kedves lesz, ha együtt fejezhetjük be a napot.

Mindketten a Szajnaparton haladtak, a Tuileries hoszszában, szorosan egymás mellett, mint két testvér. De a Pont des Saint-Pèresnél a festő hirtelen megállott.

— Hogyan, hát itthagysz? — kiáltott fel Sandoz. — Hiszen velem ebédelsz!

— Nem, köszönöm, nagyon fáj a fejem... Hazamegyek és lefekszem.

És makacsul kitartott e kifogás mellett.

— Jó, jó! — szólt végre Sandoz mosolyogva, — már nem látni téged, titokzatosságban élsz... Menj, öregem, nem akarlak zavarni.

Claude türelmetlen mozdulatot nyomott el és míg barátja átment a hídon, ő egyedül haladt tovább a parton. Kézlóbálva ment, lehorgasztott fővel, az alvajáró nagy lépéseivel, akit az ösztön vezet. A Quai de Bourbonon, kapuja előtt felemelte szemét és csodálkozott, hogy egy bérkocsi áll ott a járda szélén és elzárja útját. Ugyanolyan gépiesen ment be a házmesternéhez, hogy kulcsát átvegye.

— Odaadtam annak a hölgynek, — kiáltott Josephné fülkéje mélyéből. — Fönn van.

— Miféle hölgy? — kérdezte Claude meghökkenve.

— Az a fiatal... Ugyan, hiszen tudja? az, aki mindig idejön.

Claude nem értette és gondolatai rendkívüli kuszáltságában elhatározta magát, hogy felmegy. A kulcs az ajtóban volt, amelyet sietség nélkül nyitott ki, majd újból becsukott.

Egy pillanatilag mozdulatlan maradt. Árny borult a műteremre, ibolyaszínbe játszó árny, amely a beüvegezett nyíláson át hatolt be a mélabús szürkületben és beburkolta a dolgokat. Claude már nem látta tisztán a padlót, ahol a bútorok, a festővásznak, mindaz, ami szanaszét hevert, látszólag egybeolvadt, mint valami posvány holt vizében. De a pamlag szélén sötét ülő alak emelkedett ki, a várakozástól mereven, aggodalmasan és kétségbeesve a nap haldoklása közepette. Christine volt, ráismert.

Feléje nyujtotta kezeit és halk, szaggatott hangon suttozott:

— Három órája vagyok itt, igen, három órája, egész egyedül és hallgatódzom... Mikor onnan eljöttem, kocsit fogadtam és éppen csak fel akartam jönni és gyorsan elmenni... De egész éjjel is ittmaradtam volna, nem birtam anélkül távozni, hogy kezeit meg ne szorítsam.

Tovább beszélt, elmondta, mily heves vágy fogta el, hogy a képet lássa, mint szökött be a Salomba és mint került bele a nép nevetésének és gyalázkodásának viharába. Ő volt az, akit így kifütyültek, az ő meztelenségét köpték le az emberek, azt a meztelenséget, amelynek kíméletlen feltárása Páris gúnyja előtt fojtogatni kezdte, mihelyt az ajtón belépett. És örült rettegésben, kínjában és szégyenében eszeveszetten menekült, mintha a kacagások meztelen bőrét érték és ostorcsapásaikkal vért serkentettek volna ki belőle. De most megelégedezett saját-magáról és már csak Claudera gondolt, feldúlva az ő bánata nagyságának gondolatától, nőies érzékenységekben még túlozva a balsiker keserűségét és túláradva a végtelen könyörület ösztönétől.

— Ó barátom, ne bánkódjék!... Látni akartam és

megmondani, hogy azok féltékenyek, hogy én igen sikerültnek tartom a képet és igen büszke és boldog vagyok, hogy segítettem önnek, hogy belőlem is van benne valami...

Claude még mindig mozdulatlanul hallgatta, mint dadogja ezeket az izzóan gyengéd szokat, majd hirtelen leborult előtte, fejét a leány térdére hajtotta és könnyekben tört ki. A délután minden izgalma, a kifütyült művész vitézsége, vidámsága és hevessege felolvadt a zokogás fojtó rohamában. A teremtől kezdve, amelyben a nevetések arcul ütöttek, ugató falkaként hallotta üldözésüket, amott a Champs-Élyséen, majd a Szajna hosszában, majd most itthon is, háta mögött. Minden ereje elhagyta, gyermeknél gyengébbnek érezte magát és fejét forgatva, tétova mozdulattal, elhaló hangon hajtogatta:

— Istenem! mennyire szenvedek!

Ekkor Christine, a szenvedély elragadtatásában, két kezével szájához emelte a férfi fejét. Megcsókolta és szívig ható meleg lehellettel susogta:

— Hallgass, hallgass, szeretlek!

Imádták egymást, pajtáságuknak e nászban kellett végződnie, itt e pamlagon, a festmény által, amely lassankint összehozta őket. Reájuk borult az alkony és egymás karjai közt maradtak, megsemmisülve, könnyeket ontva a szerelem ez első örömében. Mellettük, az asztal közepén, az orgonavirágok, amelyeket reggel küldött a leány, balzsamos illatukkal töltötték be a levegőt és már a képkeretről levált aranyfüst szállongó foszlányai fénylettek csak a nap legvégső világosságában, a csillagok tündökléséhez hasonlóan.

VI.

Este, még mindig karjai közt tartva a leányt, Claude így szólt hozzá:

— Maradj!

Christine azonban egy erőlködéssel kiszabadította magát.

— Nem lehet, haza kell mennem.

— Akkor holnap... Kérlek, gyere el holnap.

— Holnap lehetetlen... Isten veled, legközelebb!

És másnap reggel hét órakor már ott volt, pirosan a hazugságtól, amelyet Vanzadené számára kitalált: hogy egy clermonti barátnőjét kell várnia a pályaudvaron és vele fogja tölteni a napot.

Claude, elragadtatva, hogy így egész nap az övé, ki akarta vinni falura, szükségét érezvén annak, hogy csak az övé legyen, igen távol, a szabad ég alatt. Christine örömmel egyezett bele, siettek, mint a bolondok és éppen idején érkeztek a Saint-Lazare pályaudvarra, hogy egy havrei vonatra szálljanak. Claude ismert egy kis falut, Bennecourt-t, Manteson túl; az ott levő művészkorcsmát néhányszor felkereste pajtásaival és most, anélkül, hogy a két órai vasuti utazás nyugtalanítaná, reggelire odavitte a leányt, mintha csak Asnièresbe vitte volna. Christinet nagyon mulattatta az utazás, amely nem akart véget érni. Annál jobb, ha a világ végén van! Úgy tűnt fel előttük, hogy az est sohasem fog eljönni.

Tíz órakor Bonnièresben kiszálltak és kompon, régi, recsegő, láncon járó kompon keltek át a folyón, mert Bennecourt a Szajna másik partján van. Gyönyörű májusi nap volt, a víz fodra aranyosan csillogott a napfényben és a fiatal lombok édesen zöldeltek a felhőtlen ég alatt. És túl a szigeteken, amelyek a folyót ezen a helyen

benépesítik, milyen kedves az a falusi korcsma, kis fűszeresboltjával, nagy termével, amelyben mosogatóvíz szaga érzett, trágyával telt tágas udvarával, amelynek pocsolyájában kacsák lubickoltak!

— Hé! Faucheur apó, reggelire jövünk... Tojásos-lepényt, kolbászt, sajtot.

— Itt fognak hálni, Claude úr?

— Nem, nem, majd máskor... És fehér bort, tudja, abból a jó kis karcosból.

Christine már kiment a baromfiudvarba Faucheur anyóval és midőn ez tojásokkal visszatért, a parasztaszony sunyi nevetésével kérdezte a festőtől:

— Hát ugy-e most már nős ember?

— Hogyne! — felelt Claude kereken, — úgy kell lennie, hiszen feleségemmel vagyok itt.

A reggeli kitűnő volt, a tojásos-lepény túlságosan megsült, a kolbász túlkövér és a kenyér oly kemény, hogy Claudenak kellett Christine számára szeletkéket vágnia, nehogy ez kifícamítsa kezét. Két üveg bort megittak már és a harmadikat kezdték meg, oly vígan, oly zajosan, hogy saját magukat elkábították, a nagy teremben, ahol egyedül ettek. Christine arca tüzelt; azt állította, hogy becsípett és hogy ez soha sem esett meg vele és furának tartotta ezt, ó milyen furának! és úgy nevetett, hogy nem bírta visszatartani magát.

— Menjünk a levegőre, — mondotta végre.

— Helyes, járjunk kissé... Négy órakor indulunk, három óra áll rendelkezésünkre.

Végigmentek Bennecourton, amelynek sárga házai közel két kilométernyire sorakoznak a lejtő hosszában. A falu népe künn volt a földeken és csak három tehénnel találkoztak, amelyeket egy kis leány hajtott. Claude mutogatott, magyarázta a vidéket, látszott, hogy ismerős ott és midőn az utolsó házhoz, régi épülethez értek, amely a Szajna partján, a jeufossei magaslatokkal szemben emelkedett, megkerülte azt és bement az igen sűrű tölgyerdőbe. Ez volt a világ vége, melyet mindketten kerestek, bársonyosan lágy gyeppelel, lombsátorral, amelybe a nap csak vékony lángnyilakkal hatolt be. Ajkaik azonnal mohó csókban találkoztak, Christine át-

engedte magát és Claude magáévá tette a letaposott füvek üde illatának közepette. Sokái ottmaradtak, ellágyulva, gyér és halk szóval, csak lélekzetükkel dédelgetve egymást, szinte önkívületben az aranypontocskák előtt, amelyek csillogását egymás barna szemeinek mélyén nézték.

Azután, két óra múlva, midőn kijöttek az erdőből, összereztek: egy paraszt állott ott, házának tágra nyílt kapujában és, úgy látszott, apró, vén farkasszemeivel kileste őket. Christine fülig pirult, míg Claude, hogy zavarát elrejtse, odakiáltott:

— Nini! Poirette apó... Hát a magáé ez a viskó?

Az öreg ekkor könnyeket hullatva mesélte el, hogy régi lakói fizetség nélkül, bútorkat hátrahagyva távoztak el. Híttá őket, hogy menjenek be.

— Nézzék meg legalább, talán ismernek valakit... Ó, akadnak párisiak, akik boldogok lennének!... Háromszáz frank évenként, bútorral együtt, hát nem ingyen van ez?

Kíváncsian követték a vén parasztot. Ormótlan nagy ház volt, nyilván csürből átalakítva: alul óriási konyha és egy terem, amelyben táncmulatságot lehetett volna rendezni, az emeleten szintén két helyiség, amelyek oly tágasak voltak, hogy elveszett bennük az ember. Ami a bútortartat illeti, az egy díófaágyból állott, amely az egyik szobában foglalt helyet, továbbá asztalból és háztartási eszközökből, amelyek a konyhában voltak. A ház előtt azonban az elhanyagolt kertet, amelybe gyönyörű barackfák voltak ültetve, óriási rózsatövek lepték el, rózsákkal borítva, hátul pedig, egész a tölgyfaerdőig, kis burgonyaföld húzódott, élő sövénytől körülvéve.

— Átengedem a burgonyát is, — szolt Poirette apó.

Claude és Christine egymásra nézett, a magány és feledés hirtelen vágyában, mely a szerelmeseket epesztí. Ó, mily jó lenne itt szeretni egymást, e zug mélyén, oly távol a többiektől! De mosolyogtak, hát tehették? alig volt idejük, hogy elérjék a vonatot, amely Párisba viszi őket vissza. És a vén paraszt, Faucheurné apja, a part hosszában elkísérte őket, majd midőn kompra szállottak, valóságos belső küzdelem után odakiáltott nekik:

— Tudják, hát legyen kétszázötven frank... Küldjenek valakit.

Párisban Claude egészen Vanzadené házáig kísérte Christinet. Nagyon szomorúak lettek, hosszan, kétségbeesetten, némán szorítottak kezet, de nem merték megölelni egymást.

Gyötrelmes élet kezdődött. Két hét alatt csak háromszor jöhetett be Christine; mindannyiszor sietve, lihegve érkezett, alig volt néhány percnyi ideje, mert éppen akkor az öreg hölgy követelőnek mutatkozott. Claude faggatta, nyugtalan volt, hogy oly sápadtnak, kimerültnek látta, láztól ragyogó szemekkel. Sohasem szenvedett annyit e jámbor háztól, e tömlöctől, amelyben, levegő és világosság híján, holtra unatkozott. Szédülései újra jelentkeztek és a testmozgás hiánya halántékába hajította a vért. Megvallotta Claudenak, hogy valamelyik este szobájában elájult, mintha hirtelen ólomkéz fojtogatta volna. Nem illette rossz szavakkal úrnőjét, sőt elérzékenyült: a szegény öreg teremts, mily tehetetlen, mily jó és leányának hívja őt! Szinte aljas cselekedetnek tekintette, valahányszor otthagya, hogy szeretőjéhez siessen.

Ismét elmúlt két hét. A hazugságok, amelyekkel minden szabad órát meg kellett fizetnie, türhetetlenekké váltak reá nézve. Most már a szegyetől remegve tért vissza abba a rideg házba, ahol szerelme foltnak tünt fel előtte. Odaadta magát, hangosan kikiáltotta volna és becsületessége fellázadt az ellen, hogy ezt mint hibát kellett rejtegetnie, hogy aljasul kellett hazudnia, mint egy cselédnek, aki fél, hogy elküldik.

Végre egy este, a műteremben, abban a pillanatban, midőn Christinenek el kellett mennie, hirtelen Claude karjai közé vetette magát, szenvedéstől és szenvedélytől zokogva.

— Ó, nem birok, nem birok... Tarts hát itt, akadályozd meg, hogy oda visszatérjek!

Claude átkarolta, majdnem megfojtotta ölelésével.

— Igazán? te szeretsz! Drága szerelmem!... De nekem semmim sincs és te mindent elvesztenél. Türhe-tem-e, hogy így tönkretedd magad?

Christine még erősebben zokogott és dadogó beszéde könnyeiben megtört.

— Az ő pénze, úgy-e? amit reám hagyna... Hát azt hiszed, hogy én számítok? Sohasem gondoltam reá, esküszöm neked. Hadd tartsa meg mindenét, csak én legyek szabad!... Én nem tartozom semmihez és senkihez, egyetlen rokonom sincs, nem tehetem-e azt, amit akarok? Nem kívánom, hogy feleségül végy, csak azt kívánom, hogy veled élhessek...

Majd, kinszenvedésének utolsó zokogásában:

— Igazad van, rossz volna elhagyni őt, a szegény asszonyt! Ó, megvetem magam, szeretném, ha erőm lenne... De túlságosan szeretlek, túlságosan szenvedek, mégsem halhatok bele.

— Maradj! maradj! — kiáltotta Claude. — Hadd haljanak meg a többiek, csak mi ketten vagyunk a világon!

Térdeire ültette a leányt, mindketten nevettek és sirtak, csókjaik közben esküdözve, hogy soha, soha többé el nem hagyják egymást.

Örültség volt. Christine hirtelen elhagyta Vanzadénét és már másnap elvitte holmiját. Mind előtte, mind Claude előtt azonnal a bennecourti régi, elhagyatott ház tűnt fel, óriási rózsatöveivel, hatalmas szobáival. Ó, elmenni, elmenni, egy óra veszteség nélkül, a világ végén élni fiatal együttlétük édességében! Christine boldogan tapsolt. Claude, akiben még sajgott a Salonban ért veresége, szükségét érezte, hogy összeszedje magát és vágyott a pihenésre a drága természet ölében; hiszen amott lesz csak az igazi szabad levegőn, nyakig érő fűben fog dolgozni és remekműveket hoz majd vissza. Két napon belül mindennel elkészültek, felmondták a műtermet, a néhány szál butort kivitették a vasútra. Szerencsés véletlen érte őket, valóságos vagyonhoz, ötszáz frankhoz jutottak, mert ennyit fizetett Malgras apó vagy húsz festményért, amelyeket a költözködés limlombából kotorászott elő. Úgy fognak élni, mint a hercegek, Claudenak meg volt ezer frank járadéka, Christine-nak egy kis megtakarított pénze, kelengyéje, ruhái. És elmenekültek, — valóságos szökés volt — elkerülték a

barátokat, akiket még egy levéllel sem értesítettek és megvetették, a megkönnyebbülés nevetésével hagyták el Páris.

Június hónapja vége felé közeledett; berendezkedésük hetében felhőszakadásszerű eső esett és rájöttek, hogy Poirette apó a konyha felszerelésének felét eltüntette, mielőtt a bérszerződést aláírta. De ez a csalódás nem fogott rajtuk, gyönyörűséggel gázoltak esőben, sárban és három mérföldnyire, Vernonig is elmentek, hogy tálnyérokot és lábasokat vásároljanak, amelyeket diadalmasan vittek haza. Végre megvolt az otthonuk, az emeleten csak az egyiket foglalták el a két szoba közül, a másikat az egereknek engedték át, alul az ebédlőt tágas műteremmé alakították át és úgy mulattak, mint a gyerekek, hogy a konyhában esznek, fenyőfa-asztalon, a tűzhely mellett, amelyen a levesesfazék forrott, zümögött. Szolgálatukba fogadtak egy falubéli leányt, aki reggel jött és este hazament, Méliet, Faucheurék unokahúgát, akinek bambasága elragadtatta őket. Nem, butábbat az egész départementben sem találhattak volna!

A nap újra kisütött, remek idő köszöntött be és a hónapok egyhangú boldogságban peregtek le. Sohasem tudták, a hónapnak mely napja van és a hét napjait is mindig eltévesztették. Reggel igen sokáig az ágyban feledkeztek, noha az ablaktáblák résein át besütő nap sugarai már vérvörösre festették szobájuk meszelt falait. Majd, reggeli után, végnélküli séták, nagy kirándulások az almafákkal beültetett fensíkra, füvel benőtt mezei utakon, kóborlások a Szajna hosszában, rétek között, a Roche-Guyonig, távolabbi kutató utak is, valóságos utazások a folyó másik partjára, a bonnièresi és jeufossei búzaföldek közepette. Egy polgár, aki kénytelen volt a vidéket elhagyni, harminc frankért eladott nekik egy régi csónakot; így már a folyó is az övék volt és vademberek rajongásával szerették meg, egész napokat töltöttek el ott, hajókázva, új földeket felfedezve, elrejtve a lejtős partok fűzfái alatt, árnyéktól fekete vízerekben. A vízfolyás mentén elszórt szigetek között valóságos élő, titokzatos város volt, a síkatorok szövevénye, amelyeken csendesen átsiklottak, a lenyúló ágak kedveskedő

símogatása alatt, egyedül a világon a vadgalambokkal és szárcsákkal. Claudenak olykor mezítláb ki kellett ugrania a homokra, hogy a csónakot tolja. Christine derekasan forgatta az evezőket és erejét fitogtatva a legerősebb áramlatok ellenében is evezni akart. És este káposztalevest ettek a konyhában, nevettek Mélie butaságán, amint előző nap is nevettek rajta, majd már kilenc órakor ágyban voltak, a régi diófaágyban, amely akkora volt, hogy egy egész család elfért volna benne, nem adták tizenkét óránál alább, de már hajnalkor párnákkal dobálództak, azután egymás nyakát átkarolva, ismét elaludtak.

Christine minden éjjel azt mondta:

— Most, drágám, ígérj meg nekem egyet: hogy holnap dolgozni fogsz.

— Igen, holnap, esküszöm.

— Mert tudod, ez alkalommal megharagszom... Talán én akadályozlak?

— Te? hova gondolsz?... Hiszen dolgozni jöttem, vagy mi az ördög! Holnap, majd meglátod.

Másnap ismét csónakra ültek és Christine elfogódott mosollyal nézett Claudera, midőn látta, hogy sem vásznat, sem festéket nem visz magával, majd nevetve ölelte meg, büszke volt hatalmára, meghatva a folytonos áldozattól, amelyet a férfi neki hozott. Újabb gyengéd intelmek: holnap, ó holnap, végtére is majd oda fogja kötni a festővászon elé!

Claude időközben meg-megpróbálkozott a munkával. Tanulmányt kezdett el a jeufossei magaslatról, az előtérben a Szajnával, de a szigeten, ahol letelepedett, Christine is vele volt, mellette a fübe heveredett, aikai megnyíltak, szeme az ég kékjébe vészett. Oly kíváncsi volt a leány e zöld környezetben, e vadonban, ahol csak a víz susogása hallatszott, hogy Claude minden pillanatban letette palettáját, melléje feküdt és mindketten megsemmisültek a föld lágy ringatásában. Más alkalommal egy ódon major vonzotta Bennecourt fölé, régi almafák árnyékában, amelyek akkorára nőttek, mint a tölgyfák. Két nap egymásután odament, a harmadik napon azonban Christine magával vitte a bonnièresi vásárra,

hogy tyúkokat vegyenek, a következő nap is veszendőbe ment, a festék beszáradt, Claudenak nem volt türelme újból kezdeni a dolgot és végre is félretette. Így az egész meleg évszakban mindig csak nekikészült és az elkezdett, alig hogy felvázolt képeket a legcsekélyebb ürügyre abbahagyta, anélkül, hogy még csak iparkodott volna is kitartani. Úgy látszott, mintha a munka szenvedélye, az egykori hév, amely már hajnalkor talpraállította, hogy az engedetlen festéssel megküzdjön, a közöny és lustaság ellenhatásában elhagyta őt és gyönyörűséggel tengődött, mint a nagy betegségek után, annak az egyetlen örömmel élvezetében, hogy testének minden szervével éli életét.

Most csakis Christine létezett. Ő burkolta be abba a lánghelletbe, amelyben a művész akarata elenyészett. Az izzó, megdondolatlan csók óta, melyet Christine nyomott, mint első, ajkaira, a leányból nő született, a szerető, aki a szűzben vergődött, aki száját duzzasztotta, aki szögletes állát előretolta. Olyannak nyilatkozott meg, amilyennek lennie kellett hosszú tisztessége ellenére is: szenvedélyes testnek, amaz érzéki testek egyikének, amelyek oly zaklatók, ha felszabadulnak a szemérem alól, amelyben szunnyadtak. Egy csapásra és mester nélkül tudott szeretni, belevitte ártatlansága hevét és az addig tudatlan leány, a majdnem újonc férfi együtt tett felfedezéseket a kézben és e közös beavatás az elragadtatás szárnyára emelte őket. Claude vádolta magát egykori megvetéseért: milyen ostobának kellett lennie, hogy gyermek módjára lenézte azt az üdvösséget, amelyet nem élt át! Ezentúl a női test iránt táplált egész gyengédsége, melynek vágyát azelőtt műveiben merítette ki, már csak az eleven, lány és meleg testért hevítette, amely az övé volt. Azt hitte volt, hogy a selymes kebleken játszadozó fényt szereti, a szép, halovány, borostyánszínű árnyalatokat, amelyek a tomporok gömbölyűségét, a tiszta hasak lány formáit megaranyozzák. Almodozók ábrándja! Csak most tarthatta szorosan karjai között a diadalt, hogy hatalmában van álma, mely egykor mindig kisiklott a festő tehetetlen keze alól. Christine teljesen odaadta magát és ő tetőtől talpáig magáévá

tette, hatalmas öleléssel szorította magához, hogy igazán az övé legyen, hogy saját testének mélyébe behatoljon. És a leány, miután megölte a festészetet, vetélytárs nélkül boldog volt és meghosszabbította a nászt. Reggel, az ágyban, az ő gömbölyű karjai, az ő édes lábszárai tartották vissza oly soká, mintha le lett volna bilincselve, boldogságuk bágyadtságában; a csónakban, ha Christine evezett, a férfi csak vitette magát odább, erőtellenül, mámorosan már csípői ringásának látásától is; a szigetek fűvén, szemével az ő szemébe elmerülve, napokon át önkívületben élt s feloldódva a nőben, aki szívét és vérét kiürítette. Mindig és mindenütt egymáséi voltak, a bírásnak kielégületlen vágyával.

Claudeot meglepte, hogy a legcsekélyebb durva szóra is, amelyet száján kiszalasztott, pirulni látta a leányt. Feltűrt szoknyájában zavartan mosolygott, fejét elfordította minden pajzán célzásra. Nem szerette ezt. És egy napon majdnem összeharagudtak emiatt.

Házuk mögött történt, a kis tölgyfaerdőben, ahova gyakran elmentek, visszaemlékezve a csókokra, amelyeket bennecourti első kirándulásuk alkalmából cseréltek ott. Claude, kíváncsiságtól sarkalva, kikérdezte zárdái élete felől. Átkarolta derekát és lehellelével csiklandozta füle mögött, igyekeztén, hogy gyónásra bírja rá. Mit tudott a férfiről odahaza? mit beszélt róla barátnőivel? milyen képzetet alkotott magának arról?

— Lássuk csak, kicsikém, mondd csak... sejtetted-e?

De Christine kedvetlenül nevetett és a férfi öleléséből kibontakozni igyekezett.

— De ostoba vagy! hagyj békében!... Mire jó ez neked?

— Mulattat... Tehát tudtad?

Christine zavart mozdulatot tett és elpirult.

— Istenem, mint a többiek, egynémely dolgot...

Majd, arcát Claude vállán elrejtve:

— Mégis nagyon csodálkozik az ember.

Claude nevetésben tört ki, örülten magához szorította és elárasztotta csókjaival. Midőn azonban azt hitte, hogy

meghódította és vallomásokat akart belőle kicsikarni, Christine elnémult, hozzáférhetetlen lett, duzzogni kezdett. És soha sem mondott el többet, még Claudenak sem, akit imádott. Mélyében rejtve maradt az, amit még a legőszintébb nők is eltitkolnak, nemi életük ébredése, amelynek emléke el van temetve és szinte szent. Christine igazi asszony volt, teljesen odaadta és mégis visszatar-totta magát.

Ezen a napon érezte Claude először, hogy idegenek maradtak egymáshoz. Fagyos benyomás, egy másik test hidege ragadta meg. Vajjon egyikük lényéből semmi sem hatolhat be a másikéba, midőn, magukon kívül, karjaik között agyonszorítják egymást, az ölelés fokozódó mo-hóságával, még az egyesülésen túl is?

Időközben multak a napok és az egyedüllét nem bántotta őket. Még nem vonta el őket maguktól annak a szükségnek érzete, hogy szórakozzanak, hogy látogató-sokat tegyenek vagy fogadjanak. Azokat az órákat, ame-lyeket Christine nem élt át Claude mellett, az ő nyakán, arra használta fel, hogy zajosan gazdasszonykodott, fel-forgatta a házat a nagy takarításokkal, amelyeket Mélie-nek kellett az ő felügyelete alatt végeznie és a tevékeny-ség dühében olykor személyesen is megküzdött a három darab konyhaedényükkel. Főleg azonban a kertben fog-lalatoskodott: leszüretezte az óriási rózsatövek rózsáit, kertészollóval felfegyverkezve, a tövisektől összekar-colt kezekkel és derékfájást szerzett magának, le akar-ván szedni a barackokat, amelyek termését kétszáz frankért adta el az azon a vidéken évente megforduló an-goloknak. Rendkívül büszke volt rá és arról ábrándozott, hogy a kert terméséből fognak megélni. Claudeot ke-vésbbé csábította a kertészkedés. Pamlagát a műteremmé átalakított tágas helyiségbe állította be és azon heverve a kitárt ablakon át nézte, hogyan vet és ültet Christine. Zavartalan békében éltek, teljes bizonyossággal tudták, hogy senki sem fogja őket felkeresni, hogy a nap egy pillanatában sem fog a csengetyű megszólalni. Claude annyira ment a külvilágtól való félelmében, hogy még Faucheurék korcsmája előtt elmenni is óvakodott, mert

állandóan attól tartott, hogy Párisból iderándult pajtásokkal találkozhatna. Egész nyáron át egy lélek sem mutatkozott és Claude minden este, lefekvés előtt ismételte, mekkora szerencse az.

Csak egy titkos seb sajgott ennek az örömnél mélyén. Párisból való szökésük után Sandoz megtudta címüket és levelet írt, amelyben megkérdezte, meglátogathatná-e őket, de Claude nem válaszolt. Ennek következtében elidegenedtek egymástól és úgy látszott, hogy a régi barátság meghalt. Christine bánkódott emiatt, mert érezte, hogy Claude az ő kedvéért szakított. Folyton erről beszélt neki, nem akarta összeharagítani barátjaival és követelte, hogy hívja őket vissza. Claude megígérte ugyan, hogy rendbehozza a dolgokat, de semmit sem csinált. Vége van, minek a multa visszatérni.

Július végén pénzüik fogytán volt és Claudenak Párisba kellett utaznia, hogy féltucat régi tanulmányát Malgras apónak eladja. Christine kikísérte a vasúthoz, megeskette, hogy felkeresi Sandozt és este ismét ott volt a bonnièresi állomás előtt, Claudera várakozva.

— Nos, találkoztál vele, megöleltétek egymást?

Claude zavarában némán ment mellette, majd tompa hangon felelt:

— Nem, nem értem rá.

Ekkor Christine, fájdalomtól eltelve, két nagy könnycseppel szemében így szólt:

— Nagy bánatot okozol nekem.

Éppen a fák alatt voltak, Claude megcsókolta arcát és maga is sírva könyörgött neki, hogy ne fokozza még az ő bánatát. Változtathatnak-e életükön? Nem elég-e, hogy ők ketten boldogok?

Ezekben az első hónapokban egyetlenegy találkozás érte őket. Bennecourt fölött volt, a Roche-Guyontól visszajövet. Elhagyatott, fás úton haladtak, ama gyönyörűséges mély ösvények egyikén, midőn egy kanyarulatnál három sétáló városi alakkal találták magukat szemben, apával, anyával és leánnyal. Ők ketten azt hitték, hogy teljesen egyedül vannak, éppen átkarolták egymás derekát, mint a szerelmesek a sövény mögött: Christine hátrahajolva, ajkait nyújtotta Claude felé,

aki nevetve közeledett az övéivel és meglepetésük oly hirtelen volt, hogy nem is zavartatták magukat és még mindig átölelve egymást, lassított léptekkel mentek tovább. A család megdöbbenve állt meg az út egyik partjához lapulva: a vastag, gutaütéses apa, a késpenge soványságú anyja és a semmivé zsugorodott leány, vedlett, mint a beteg madár, — fajtájuk romlott vérétől csunyák és nyomorultak mind a hárman, szégyen a föld életének közepette, a ragyogó napfényben. És a szomorú gyermeket, aki elbámulva látta arra vonulni a szerelmet, apja hirtelen előretuszkolta, anyja magával húzta és mindketten magukon kívül, feldühödve e szabad csók láttára azt kérdezték, hogy nincs-e már rendőrség a vidéken, míg a két szerelmes, még most sem sietve, diadalmaskodva távozott dicsőségében.

Claude tétovázó emlékezetében keresgélt. Hol az ördögbe látta ezeket az alakokat, ezeket az elsatnyult nyárspolgárokat, ezeket a kedvetlen és idétlen ábrázatokat, amelyek a szegények világán szerzett milliókat izzadták ki? Bizonyára életének valamely komoly pillanatában volt. És eszébe jutott, ráismert Margaillanékra, a vállalkozóra, akit Dubuche kalauzolt a Visszaütasítottak Salonjában és aki képe előtt a hülyék dörgő nevetésével nevetett. Kétszáz lépéssel odább, midőn Christine-nel kiért a mély útból és egy kiterjedt birtokkal, szép fákból körülvett nagy, fehér épülettel találták szemben magukat, megtudták egy öreg parasztasszonytól, hogy a Richaudière, ahogy nevezték, három év óta Margaillanék tulajdona. Másfél millió frankért vásárolták meg és nem rég több mint egy millió ára szépítésekét végeztek rajta.

— Ime a környéknek oly része, ahol alig látnak bennünket többé. Azok a szörnyek elrontják a tájat!

Augusztus közepétől kezdve azonban nagy esemény változtatta meg életüket: Christine viselős volt és a szerelmes nő gondatlanságában csak a harmadik hónapban vette észre. Eleinte mind ő, mind Claude megdöbben; soha sem gondoltak rá, hogy ez bekövetkezhetne. Azután észretértek, de öröm nélkül, Claudeot nyugtalanította a kis teremtés, aki majd megzavarja életüket, Christinet olyan aggodalom fogta el, amelyről nem tu-

dott magának számot adni, mintha attól félt volna, hogy ez az esemény nagy szerelmüknek vége lesz. Sokáig sírt Claude nyakába borulva és ez hiába iparkodott megnyugtani, holott magát is ugyanaz a megnevezhetetlen szomorúság fojtogatta. Utóbb, mikor már hozzászórtak, elérzékenyültek a szegény kicsike fölött, akinek akaratlanul adtak létet azon a tragikus napon, midőn a leány odaadta magát neki, könnyek közepette, a műtermet elborító fájdalmas szürkületben: az időpont megfelelt, a szenvedésnek és könyörületnek gyermeke lesz, akit fogantatásakor a tömegek buta nevetése ütött arcul. És attól kezdve, mert nem voltak gonoszok, várták, sőt óhajtották is, már foglalkoztak vele és mindent előkészítettek eljövetelehez.

Azon a télen szörnyű hidegek jártak és Christinet erős nátha tartotta vissza a rosszul elzárt házban, amelyet sehogysem birtak kifűteni. Terhessége gyakori rosszulléttel járt, a tűz mellé kuporodott és kénytelen volt megharagudni, csak hogy Claude nélküle elhagyja a házat és a keményre fagyott, kopogó utakon sétákat tegyen. Ezeken a sétákon a férfi, állandóan kettesben töltött hosszú hónapok után egyedül találván magát, elcsodálkozott afölött, hogy élete, akaratán kívül, milyen fordulatot vett. Sohasem akarta ezt az együttélést, még Christine-nel sem, irtózott volna tőle, ha ez iránt kérdést intéznek hozzá és mégis megtörtént és nem lehet többé megszüntetni, mert — nem is szólva a gyermekről — Claude azok közül való volt, akikben nincs meg a szakítás bátorsága. Nyilván ez a sors várt reá, össze kellett kerülnie az első nővel, aki nem szégyelte őt. A kemény föld kopogott hócipője alatt, a jeges szél megfagyasztotta álmódzását, amely tétova gondolatoknál időzött, hogy legalább is tisztességes leányra akadt, hogy micsoda kegyetlen és piszkos dolgokat kellett volna végigszenvednie, ha valami modellel adja magát össze, aki megunta a műtermekben való hempergést. És újból gyengédség fogta el, sietett hazatérni, hogy Christinet remegő két karjába szorítsa, mintha attól félne, hogy elveszti őt és csak akkor ocsúdott fel, midőn a nő kiszabadította magát karjai közül és fájdalmasan felkiáltott:

— Ó, ne olyan erősen! fájdalmat okozol!

És kezeivel hasához nyúlt, Claude pedig nézte ezt a hasat, mindig ugyanazzal az aggodalmas meglepetéssel.

A szülés február közepe táján következett be. Veronból jött ki a bábaaszony, minden igen jól ment: az anya három hét múlva felkelhetett, a gyermek, igen erős fiú, oly falánkul szopott, hogy Christinenek ötször is fel kellett kelnie egy éjjel, nehogy a gyermek sírásával felébressze apját. Ettől kezdve a kis teremtés felforgatta a házat, mert anyja, aki oly tevékeny gazdasszony volt, igen ügyetlen dajkának bizonyult. Az anyaság nem fejlődött ki benne, pedig jó szíve volt és a legcsekélyebb bibire azonnal kétségbeesett, de mindjárt belefáradt, kivonta magát és Méliet hívta, aki bábmész butaságával még csak súlyosbította a helyzetet, úgy hogy végre is az apának kellett segítségül sietnie, holott ő még nagyobb zavarban volt, mint a két nő. Christinenek a varrásban való régi járatlansága, a női munkákban való ügyetlensége árulta el magát abban a gondozásban, amelyet a gyermek igényelt. Meglehetősen rosszul tartották, inkább csak magától nőtt fel a kertben és a kétségbeesetten rendetlen szobákban, amelyekben szanaszét heverték a pelenkák, összetört játékszerek, az első fogaival kínlódó urfi szennye és rombolásának nyomai. És ha már nagyon rosszul mentek a dolgok, Christine nem tudott egyebet, minthogy édes szerelmének karjai közé vesse magát; ez volt menedéke, a szeretett férfi melle, a feledés és boldogság egyedüli forrása. Csak szerető volt és húszszor odaadta volna a fiút a férjért. Mióta gyermeke világra jött, újabb hév fogta el, a szerelmes nő vágyakozása, aki terhétől megszabadult természetével, felvirágzó szépségével ismét önmagára talál. Szenvedélyes teste sohasem kínálta oda magát a vágy hasonló borzongásában.

Ebben az időben Claude megint hozzálátott kissé a festéshez. A tél vége felé közeledett és ő nem tudta, mire használja fel a vidám, napos délelőttöket, mióta Christine nem járhatott ki délelőtt, Jacques miatt, — ezt a nevet adták a gyermeknek, anyai részről való

nagyatyja után, a nélkül azonban, hogy megkereszteltették volna. A kertben dolgozott, eleinte csupa időtöltésből, vázlatokat készített a barackfák soráról, az óriási rózsatövekről és csendéleteket állított össze, négy almát, egy palackot és egy cserépedényt, asztalkendőre helyezve. Csak hogy szórakozzon. Utóbb azonban belemelegedett és az a gondolat szállotta meg, hogy felöltözött alakot fessen, még pedig a napon. Ettől a pillanattól kezdve felesége áldozata lett, különben örömet, boldogan, hogy kedvére lehet, mert nem értette még meg, mily szörnyű vetélytársat szerez magának. Hiúszszor is lefestette, fehér ruhában, vörös ruhában, zöldtől körülvéve, állva vagy járva, félig elterülve a fűvön, nagy falusi kalappal a fején, hajadonfótt napernyő alatt, amelynek cseresnyepiros selyme rózsaszínű világítást vetett arcára. Sohasem volt teljesen megelégedve, két-három ülés után levakarta a vásznakát és azonnal újból kezdte, makacsul ragaszkodott ugyanahhoz a tárgyhoz. Néhány befejezetlen, de bájos hatású és nagy erővel megfestett tanulmány megmenekült a vakarókés elől és az ebédlő falaira került.

Christine után Jacques került sorra. Meztelenül, mint valami kis Szent Jánost ültették vagy fektették meleg napokon egy takaróra és nem volt szabad megmozdulnia. De valóságos ördög volt. A nap felvidította, csiklandozta, nevetett és gügyögött, rózsás lábacskaít a levegőbe nyujtva, hemperegve, bukfencezve, hátuljával feje fölött. Az apa eleinte nevetett, azután megharagudott és káromkodott az átkozott porontyra, aki egy pillanatig sem birt nyugton maradni. Hát szabad-e a festéssel tréfálni? Ekkor meg az anya meresztett komoly szemeket és fékentartotta a gyermeket, hogy a festő röptében elleshesse egy-egy karnak vagy lábnak rajzát. Heteken át vesződött vele, annyira csábították a gyermeki test szép színei. Már csak a művész szemével nézte, mint remekmű tárgyát, szeméit hunyorítva, a képről álmodva. Mind újból kezdte a kísérletezést, egész napokon át leste és sodrából hozta ki, hogy a gaz kölyök még aludni sem akart azokban az órákban, mikor lehetett volna festeni.

Egy alkalommal, midőn Jacques zokogott és sehogysen akart helyén maradni, Christine szelíden mondta:

— Barátom, kifárasztod a szegény kicsikét.

Ekkor Claude indulatba jött, lelkiismerete feltámadt.

— Nini! igazad van, hülye vagyok az én festésem-mel!... A gyermekek nincsenek erre teremtvé.

Igy mult el a tavasz és a nyár, szelíd békességben. Kevesebbet jártak ki, majdnem teljesen elhanyagolták a csónakot, amely a part közelében korhadásnak indult, mert igen körülményes volt a gyermeket magukkal vinni a szigetek közé. Gyakran sétáltak viszont lassú léptekkel a Szajna hosszában, de sohasem mentek egy kilométernél messzebbre. Claude, belefáradva az örökös kerti motívumokba, most vízparti tanulmányokkal próbálkozott; ezeken a napokon Christine érte ment a gyermekkel, leült és nézte, mint fest, várakozva, míg az alkonyat finom szürkületében mindhárman szép lassan hazamentek. Egy délután Claude meglepődve látta, hogy Christine magával hozza régi, leánykori albumát. Tréfálkozott fölötte és megmagyarázta, hogy itt, az ő háta mögött ülve, mindenféle felébredt benne. Hangja remegett kisé, valójában szükségét érezte annak, hogy kivegye a maga részét a munkából, ha már ez a munka napról-napra inkább elvonta tőle a férfit. Rajzolt, megkockáztatott két-három akvarellt, az iskolásleány gondos modorában. Azután Claude mosolyai elvették bátorságát és átérezvén, hogy a közösség ezen a téren nem jöhet létre, újból félretette albumát, de megígértette vele, hogy festeni fogja tanítani, később, majd ha ráér.

Christine különben igen csinosaknak találta utolsó festményeit. A faluhelyen, szabad világításban pihenéssel töltött esztendő után új, mintegy tisztult meglátással festett, a színek zengő vidámságával. Még sohasem rendelkezett a fényhatások ekkora megértésével, a szórt világosságban fürdő lények és dolgok ily helyes átérzésével. Christine most már, a színek pompája által megnyerve, teljesen sikerültnek jelentette volna ki mindezt, hacsak a festő jobban befejezte volna műveit és ő nem állana néha tanácstalanul az ibolyaszínűre festett föld vagy egy-egy kék fa előtt, amelyek a színezésről kiala-

kult valamennyi nézetét halomra döntötték. Egy alkalommal, midőn kritikát engedett meg magának, éppen egy égszínkékre festett jegenye miatt, Claude magán a természetén állapíttatta meg vele a levelek gyengéd megkékülését. Mégis igaz volt, a fa kék volt, de lelke mélyén nem adta meg magát, elítélte a valóságot: a természetben nem lehetnek kék fák.

Most már csak komolyan beszélt a tanulmányokról, amelyeket Claude az ebédlő falaira akasztott. A művészet visszatért életükbe és Christine hosszan elgondolkodott rajta. Megesett, hogy midőn Claudeot táskájával, festőszékével és ernyőjével elmenni látta, hirtelen nyakába kapaszkodott:

— Mondd, szeretsz?

— De csacsi vagy! ugyan miért ne szeretnék?

— Ölelj meg hát, úgy, ahogy szeretsz, erősen, nagyon erősen!

Azután, mikor az útig elkísérte, így szólt:

— És dolgozzál, tudod, hogy sohasem gátoltalak a munkában... Eredj, örülök, ha dolgozol.

Míntha valami nyugtalanság szállta volna meg Claudeot, midőn e második év őszén megsárgultak a falevelek és az első hidegek visszatértek. Az időjárás éppenséggel borzalmas volt és két hétig a szakadó eső tétlenségre kényszerítette, azután minduntalan ködök akadályozták a munkában. Elkomorodva ült a tűz előtt, sohasem beszélt Párisról, de a város amott emelkedett a szemhatáron, a város télen, öt óra óta égő gázlángjaival, baráti összejövetelek serkentő vetélkedéseivel, az izzó termelés életével, amelyet még a decemberi fagy sem lassított. Egy hónapon belül háromszor utazott oda, azzal a kifogással, hogy felkeresi Malgrast, akinek még néhány kis képet eladott. Most már nem kerülte el Faucheurék korcsmáját, szóba elegyedett Poirette apóval, elfogadott egy pohár fehér bort és fürkészőn nézett körül a korcsmaszobában, mintha — az évszak ellenére is — egykori pajtásokat keresett volna ott, akik reggel érkeztek. Várakozva maradt ott sokáig, azután az egyedüllet kétségbeesésében ment haza, fuldokolva mindattól,

ami benne forrott, betegen, hogy nincs senkije, akinek elmondhatná azt, amitől koponyája majdnem szétpattant.

A tél mégis elmúlt és Claudenak abban a vigaszban volt része, hogy néhány szép havas képet festett. Kezdetét vette a harmadik év, midőn, május utolsó napjaiban, váratlan találkozás izgatta fel. Ezen a reggelen a fennsíkra ment fel, hogy motivumot keressen, mert a szajnaparti részletekbe végre is belefáradt és elámulva állt meg egy út kanyarulatánál Dubuche előtt, aki két bodzasövény között közeledett, fekete kalappal, kifogástalan fekete kabátban.

— Hogyan! te vagy?

Az építész kellemetlen meglepetésében hebegett:

— Igen, látogatást kell tennem... Mi? ugyancsak ostobaság a vidéken! De mit akarsz, ha az ember kénytelen óvatosan eljárni!... És te erre felé lakol? Tudtam... Vagyis nem! valami ilyesfélét hallottam ugyan, de azt hittem, hogy a másik oldalon, messzebb van.

Claude, erősen megindulva, kihúzta zavarából.

— Jól van, jól, öregem, nem kell mentetgetőznöd, én vagyok a legbűnösebb... Ó, milyen régóta nem láttuk egymást! Ha elmondanám neked, mekkorát dobbant a szívem, mikor orrod kibukkant a levelek közül!

Ekkor karonfogta és örömeiben nevetve kísérté el, Dubuche pedig, a boldogulásáért való állandó gondtól eltelve, mely szünet nélkül sajátmagáról beszéltette, azonnal jövőjéről kezdett csevegni. Most került be az École des Beaux-Arts első osztályába, miután végtelen fáradtsággal elnyerte a szabályszerű osztályzatokat. Szülei már egy garast sem küldenek neki, sírnak, hogy milyen szegények, csak hogy most már ő tartsa el őket; lemondott a római díjról, mert bizonyos benne, hogy megbukik, hiszen életét kell fenntartania és már belefáradt, megundorodott attól, hogy elszegődjék, hogy óránként egy frank huszonötöt keressen tudatlan építészeknél, akik úgy bánnak vele, mint valami napszámossal. Melyik utat válassza? melyik a legrövidebb út? Ha elhagyja az iskolát, nagy segítségére lenne gazdája, a hatalmas Dequersonnière, aki szerette őt, mint tanulókat, szorgalmas jó növendéket. Csakhogy mennyi vesződség vár

még reál, mennyi ismeretlen dolog! És keserűen panaszkodott a kormány iskolái ellen, amelyekben annyi éven át robotolnak és amelyek még csak elhelyezkedést sem biztosítanak mindazoknak, akiket kivetnek a kövezetre.

Hirtelen megállott az ösvény közepén. A bodzasövények véget értek és a Richaudière tünt fel nagy fái közepette.

— Ejnye! igaz, — kiáltott fel Claude, — nem értettem... Abba a hodályba mész. Ó, azok a figurák, milyen ronda nép!

Dubuche, a művész e kifakadására bántódott arcot vágott és fontoskodva válaszolt.

— Akármilyen hülyének tartod is Margaillan apót, ember az a talpán, a maga helyén. Látnád csak a munkahelyeken, épületei közepette: pokoli tevékenység, meglepő érzék a jó ügykezelés iránt, csodálatos szimat az építendő utcák és vásárlandó anyagok tekintetében. Egyébiránt, aki milliókat tud keresni, az legény a talpán... Különben is, mit akarok én tőle? Ugyancsak ostoba lennék, ha nem volnék udvarias egy ember irányában, aki hasznomra lehet.

Beszéd közben elállotta a szűk utat, megakadályozta barátját, hogy előremenjen, kétségkívül azért, mert félt, hogy kompromittálja magát, ha együtt látják őket és meg akarta értetni vele, hogy itt el kell válniuk.

Claude szeretett volna a párisi pajtásokról kérdezősködni, de hallgatott. Christinet még egy szóval sem említette. Midőn végre távozásra szánta rá magát és kezét nyújtott Dubuchének, akarata ellenére ez a kérdés csúszott ki remegő ajkain:

— Sandoz jól van?

— Igen, meglehetősen. Ritkán látom... Még a múlt hónapban említést tett rólad. Még mindig bántja, hogy becsaptad előttünk az ajtót.

— De hiszen nem csaptam be előttetek az ajtót! — kiáltott Claude magánkívül. — Kérve kérlek, látogassatok meg! Oly boldog lennék!

— Helyes, el fogunk jönni. Megmondom neki, hogy jöjjön el, becsületszavamra!... Isten veled, öregem. Mennem kell.

És Dubuche a Richaudière felé ment, Claude pedig nézte, mint kisebbedik alakja a földek közepette, kalapjának fénylő selymével és kabátja fekete foltjával. Lassan ment haza és szívét ok nélkül való szomorúság nyomta. Feleségének mitsem szólt erről a találkozásról.

Nyolc nap múlva Christine Faucheurékhez ment egy font metélt tésztáért és hazamenet útközben megállott, karján tartva gyermekét, egy szomszédasszonnyal beszélgetésbe elegyedett, midőn egy úr, aki a kompról szállott le, közeledett feléje és megkérdezte:

— Claude Lantier úr úgy-e errefelé lakik?

Christine meghökkent és egyszerűen válaszolt:

— Igen, uram. Tessék velem jönni...

Vagy száz méterre egymás mellett mentek. Az idegen, aki látszólag ismerte Christinet, kedves mosollyal nézett reá, de mivel ő gyorsította lépteit és komoly arc kifejezés mögé rejtette zavarát, hallgatott. Az asszony kinyitotta az ajtót és az ebédlőbe vezette be, mondván:

— Claude, látogatód érkezett.

Felkiáltás hallatszott és a két férfi már átölelve tartotta egymást.

— Ó, öreg Pierrem, milyen kedves vagy, hogy eljöttél!... Hát Dubuche?

— Az utolsó pillanatban valami dolga visszatartotta és táviratozott nekem, hogy jöjjenek el néiküle.

— No jó, mintha sejtettem volna... Csakhogy te itt vagy, te! Úristen, mennyire örülök!

És odafordult Christine felé, aki örömeiket látva, mosolyogva állott ott:

— Igaz, nem is meséltem el neked. A minap találkoztam Dubuchessel, aki odament azoknak a szörnyeknek birtokára...

De újból félbeszakította magát és örült mozdulattal kiáltott fel:

— Elvesztem a fejem, kétségtelen! Sohasem beszéltek egymással és itt hagylak állni... Kedvesem, látod ezt az urat: ez Pierre Sandoz, az én régi pajtásom, akit úgy szeretek, mintha testvérem volna... És te, barátom, bemutatom neked a feleségemet. És most csókoljátok meg egymást!

Christine elfogulatlanul elnevette magát és kedvesen nyújtotta oda arcát. Sandoz azonnal megtetszett neki, kedélyességével, komoly barátságával, az atyai vonzalom kifejezésével, amellyel reánézett. Megindultságában könny csillogott szemében, midőn Sandoz kezei között tartotta az ő kezeit és így szólt:

— Nagyon kedves, hogy szereti Claudeot és szeres-sék is mindig egymást, mert hiszen ez a legjobb.

Azután lehajolt, hogy megcsókolja a gyermeket, akit Christine karján tartott:

— Ügy, hát már van egy?

A festő mintegy mentegetődző kézmozdulatot tett.

— Mit akarsz? Csak megterem, anélkül, hogy gondolna rá az ember!

Sandoz Claudenál maradt az ebédlőben, miközben Christine felforgatta a házat a reggeliért. A festő két szóval mondta el történetüket, hogy Christine kicsoda, miképen ismerkedett meg vele, milyen körülmények indították őket arra, hogy együtt éljenek és csodálkozni látszott, midőn barátja szeretne volna tudni, miért nem kötnek házasságot. Istenem, miért? mert soha még csak nem is került szóba, mert úgy látszik, az asszony nem is helyez súlyt reá és bizonyos, hogy azért nem lennének sem boldogabbak, sem kevésbé boldogok. Szóval, ez egészen jelentéktelen dolog.

— Helyes! — szólt Sandoz. — Nekem nincs kifogásom ellene... De tisztességes leány volt, mikor a tiéd lett, el kellene vened.

— Mihelyt csak akarja, öregem! Elhiheted, eszem ágában sincs, hogy a gyermekkel cserbenhagyjam.

Azután Sandoz megbámulta a falakra akasztott tanulmányokat. Ugyan derekasan kihasználta idejét! Milyen igaz színek, milyen valóságos napsütés! És Claude elragadtatással hallgatta, büszke nevetéssel és éppen a pajtásokról akart kérdezősködni, hogy mit csinálnak mindannyian, midőn Christine visszatért és így kiáltott:

— Siessetek, a tojás az asztalon van.

A konyhában reggeliztek; a reggeli rendkívüli volt: lágy tojás, azután kirántott ponty, majd a tegnapi főtt hús salátának elkészítve, burgonyával és füstölt hering-

gel. Pompás volt: a hering, amelyet Mélie a parázson megforgatott, erős és étvágygerjesztő szagot terjesztett, a tűzhely szögletében zümmögő kávéfőzőben csepenként hatolt át a kávé a szűrőn. És midőn megjelent a csemege, frissen szedett eper és egy szomszédasszony tejgazdaságából való sajt, az asztalra felkönyökölve, vég nélkül elbeszélgettek. Párisban? Istenem! Párisban semmi különöst sem csinálnak a pajtások. De mégis! nem kímélik könyökeiket és mindegyik előretörtetve igyekszik elhelyezkedni. Természetes, hogy a távollévők kárukat vallják és jó ott lenni, nehogy nagyon is megfélemlenek az emberről. De a tehetség mégis csak tehetség és akiben megvan az akarat és erő, mindig eléri célját. Igen, ez az igazi álom: falun élni, remekműveket felhalmozni ott, majd egy szép napon kicsomagolni a podgyászt és agyonvágni velük Párist!

Este, midőn Claude kikísérte az állomásra Sandozt, ez így szólt:

— Igaz, már el akartam neked mondani... Azt hiszem, meg fogok nőszülni.

A festő nevetésben tört ki.

— Te kópé, most már értem, miért prédikáltál nekem ma reggel!

A vonatra várva, folytatták beszélgetésüket. Sandoz megmagyarázta a házasságról való nézeteit. A házasságot polgári felügyelettel, a jó munka, a szabályozott és biztos termelés feltételének tekintette a nagy modern alkotók számára. A pusztító asszony, az asszony, aki megöli a művészt, megörli szívét és felemészti agyvelejét, romantikus gondolat, amely ellentétben áll a tényekkel. Öneki különben szüksége van valakire, aki szeretetteljesen örökdíék nyugalma fölött, gyengéd otthonra, amelyben elzárkózzék, hogy egész életét annak az óriási műnek szentelhesse, amelyről álmodozott. És megjegyezte, hogy minden a választástól függ; ő azt hiszi, hogy megtalálta azt, akit keresett, egy árvaleányt, kiskereskedők gyermekét, akinek nincs egy garasa sem, de szép és értelmes. Hat hónap óta, amióta lemondott hivataláról, az újságírásnak szentelte magát és többet keresett. Anyját Batignolles egy kis házában helyezte el, ott akart

harmadmagával élni, két asszonnyal, akik szeretik őt, neki pedig elég erős vállalai vannak, hogy az egész háznépet eltartsa.

— Nősülj meg, öregem, — szólt Claude. — Cselekedjünk úgy, ahogy érzünk... Most Isten veled, itt a vonat. Ne feledkezzél meg ígéretedről, hogy ismét ellátogatsz hozzánk.

Sandoz igen gyakran visszatért. Találomra toppant be, amikor éppen ujságja megengedte neki; szabad volt még, mert csak jövő ősszel készült megházasodni. Boldog napok voltak, ezek, bizalmas beszélgetéssel töltött hosszú délutánok, miközben felújították a dicsőségre irányuló régi törekvéseiket.

Egy alkalommal, midőn Claude-dal egyedül volt az egyik szigeten és egymás mellett feküdtek a földön, a magasba bámulva, Sandoz elmondta neki becsvágya hatalmas tárgyát, hangosan meggyónt:

— Az ujság, látod, nem egyéb küzdőtérnél. Élni kell és küzdeni kell, hogy éljünk... Meg aztán ez a sajtó, akármilyen kellemetlen oldalai vannak is a mesterségnek, veszettül nagy hatalom, legyőzhetetlen fegyver a meggyőződéses fickók kezében... Én azonban, ha most kénytelen vagyok is élni vele, nem fogok ott megvénni, ó nem! És kezeim közt van, igen, kezeim közt van az, amit kerestem, akkora munka, hogy belepusztulhatok, valami, amibe beleásom magam, hogy talán soha többé ki ne kerüljek belőle.

Mély csend áradt le a fák lombjairól, amelyek a nagy hőségben mozdulatlanok voltak. Sandoz halkabb hangon, össze nem függő mondatokban folytatta:

— Tanulmányozni az embert, amilyen, nem többé az ő metafizikai mintababájukat, hanem a fiziologiai embert, akit környezete határoz meg és aki valamennyi szervének működésével cselekszik... Nem valóságos komédia-e az agy működésének állandó és kizárólagos tanulmányozása, azon a réven, hogy az agy a nemes szerv?... A gondolat, a gondolat, ej, mennydörgős mennykő! a gondolat az egész test terméke. Hagyjuk csak magára az agyat, hogy gondolkozzék, majd meglátjuk, mi lesz az agy nemességéből, ha a gyomor beteg!...

Nem! ez hülyeség, aminek semmi köze sincs sem a filozófiához, sem a természettudományhoz, pozitivisták, evolucionisták vagyunk és megőriznők a klasszikus idők irodalmi bábuját és továbbra is kibogoznók a tiszta ész összekuszált haját! Aki pszichologust mond, a tudomány árulójáról beszél. Egyébiránt fiziológia, pszichológia, mindez semmit sem jelent, mert az egyik áthatotta a másikat, ma már mindkettő csak egy, az ember mechanizmusa, amely valamennyi nyilvánulásának összességében csúcsosodik ki... Ez az az elv, modern forradalmunknak nincs más alapja, ez a régi társadalom végzet-szerű halála, ez egy új társadalom születése és szükség-szerűen egy új művészet kikelése ebből az új talajból... Igen, majd meglátják, majd meglátják, micsoda irodalom fog a természettudomány és demokrácia következő százada számára kicsirázni!

Kiáltása felszállt és a végtelen ég mélyén veszett el. Egy szellő sem mozdult és a fűzfák hosszában csak a folyó folytatta hangtalan útját. Sandoz hirtelen társa felé fordult és arcába mondta:

— Megtaláltam tehát, amire szükségem volt. Ó, nem nagy dolgot, csak egy kis zugot, ami elég egy emberi életnek, még ha túlságos nagyra törekszünk is... Előveszek egy családot és tanulmányozom tagjait, egyenkint, honnan jönnek, hova mennek, miképen hatnak egymásra; szóval, az emberiséget kicsinyben, azt a módot, ahogy az emberiség tenyészik és viselkedik... Másfelől, emberkéimet a történelem egy határozott korszakába fogom beléhelyezni és ez fogja megadni a környezetet és körülményeket, a történelem egy darabját... Ugy-e érted, a könyvek egész sora, tizenöt, húsz könyv, epizódok, amelyek összetartják egymást, de amellett mindegyiknek megvan a maga kerete, a regények sora, amelyekből házat építtetek magamnak öreg napjaimra, ha ugyan reám nem szakadnak!

Visszafeküdt hátára, kitárta két karját a fűben, mintha a földbe akart volna sülyedni, nevetve, tréfálva.

— Ó drága föld, fogadj be, te, ki közös anyánk vagy, az élet egyedüli forrása! te vagy az örök, a halhatatlan, benned kering a világ lelke, a tenyészet, amely

még a köveket is áthatja és a fákat mozdulatlan nagy testvéreinkké teszi!... Igen, el akarok veszni benned, téged érezlek itt, tagjaim alatt, öleléssel és lángoddal, te egyedül leszel művemben a ható erő, az eszköz és a cél, a mérhetetlen Noé-bárája, amelyben minden dolog megelevenedik minden lény lehelletétől!

Tréfásan kezdte, lírai ömlengésének dagályával, de végén már az izzó meggyőződés kiáltása tört elő a fohászból, amelyet mély, költői megindulás remegtetett; szemei könnybe lábadtak és hogy elrejtse ellágyulását, az egész szemhatárt felölelő nagy kézmozdulat kíséretében durva hangon jegyezte meg:

— Hát nem butaság, külön lelke lenne mindegyikünknek, mikor ott van az a nagy lélek?

Claude nem mozdult, elmerült a fűben. Ujabb hallgatás után megszólalt:

— Ez az, öregem! pukkaszd meg őket, valamennyit!... Csak aztán agyon ne üssenek!

— Ó, — szólt Sandoz, felállva és kihúzva magát, — túlságos kemények a csontjaim. Majd szétzúzzák ök-leiket... Menjünk haza, nem akarnék lekésni a vonatról.

Christine élénk barátságot érzett iránta, látván, mily egyenes és határozott az életben és végre meg merté kérni arra a szívességre, hogy legyen Jacques keresztapja. Igaz, hogy Christine már be sem tette lábát a templomba, de miért rekesztené ki a gyerkőcöt az általános szokásból? Azonkívül különösen az indította rá, hogy támaszt akart neki adni e keresztapa személyében, akit oly meggondoltnak, értelmesnek érzett ereje kitöréseiben. Claude csodálkozott, de vállvonogatva beleegyezett. És meglett a keresztelő, keresztanyát is találtak, egyik szomszédasszony leányát. Valóságos ünnepség volt, Párisból hozott tengeri-rákot ettek.

Éppen ezen a napon, midőn elváltak, Christine félrevonta Sandozt és könnyörgő hangon mondta neki:

— Ügy-e nemsokára eljön megint? Ő unatkozik.

Csakugyan, Claudeon sötét szomorúság vett erőt. Felhagyott tanulmányaival, egyedül ment ki, önkénytelenül is Faucheurék korcsmája előtt ödöngött, azon a tájon, ahol a komp kikötött, mintha mindig arra számított

volna, hogy Párist látja megérkezni. Páris üldözte őt, havonkint odautazott és kétségbeesve, a munkára képtelenül tért vissza onnan. Beköszöntött az ősz, majd a tél, nedves, sáros tél; Claude mogorva zsibbadtságban töltötte el és keserű volt még Sandozzal szemben is, aki októberben megmőszült s így nem utazhatott többé oly gyakran Bennecourtba. Úgy látszott, hogy már csak barátja látogatásai alkalmával ébred fel és e látogatások egész héten át tartó izgatottságot idéztek elő benne. Ki nem fogyott a párisi lírekre vonatkozó lázas szavakból és ő, aki azelőtt eltitkolta volt, hogy sajnálja Párist, most valósággal elkábította Christinet, reggeltől estig mesélt neki oly dolgokról, amelyekről ez semmit sem tudott és olyan emberekről, akiket soha sem látott. A tűz mellett, a szögletben, végnélküli magyarázatokra került a sor, mihelyt Jacques elaludt. Claude felhevült és még Christinenek kellett véleményt, ítéletet nyilvánítania a különböző esetekre nézve.

Hát az a Gagnière nem hülye, hogy a zenével butítja magát, holott oly lelkiismeretes tehetsége lehetett volna a tájképfestéshez? Azt mondják, hogy most zongoraórákat vesz egy kisasszonytól, az ő korában! Nos? Mi a véleménye Christinenek? valóságos hóbot! És Jory, aki újra össze akarja adni magát Irma Bécotval, amióta ennek palotácskája van a Rue de Moscou! Hiszen Christine ismeri ezt a kettőt, jeles pár, jól összeillenek, úgy-e? De a legnagyobb huncut mégis csak Fagerolles, akinek jól odamondja majd az igazságot, csak találkozzék vele! Ez a hűtlen pályázni mert a római díjra, igaz, hogy fel-sült vele! Az a fickó, aki gúnyolta az École-t és arról beszélt, hogy mindent lerombol! Ó, kétségtelen, a siker viszketege, az inger, hogy átgázoljon pajtásai testén és a hülyék elismerésében részesüljön, jókora piszkosságokra indította őt. Nono, talán csak nem akarja Christine védelmezni? csak nem olyan nyárspolgárnő, hogy védelmezze? És midőn Christine igazat adott neki, Claude ideges kacagásával mindig ugyanarra a történetre tért vissza, melyet rendkívül komikusnak tartott, Mahoudeau és Chaîne történetére, akik megölték a kis Jabouillet, Mathilde, a rettenetes drogistáné férjét, — igen, meg-

ölték, egy este, midőn a tüdővész megcsalt férj önkívületbe esett és ők ketten, akiket az asszony odahívott, oly keményen dörgölték, hogy kezeik közt adta ki lelkét!

Ekkor, ha Christine nem mutatott vidámságot, Claude felállt és érdes hangon mondta:

— Ó, téged semmi sem nevelt meg... Feküdjünk le, az lesz a legjobb.

Claude imádta még és oly szerelmes kétségbeesett hevével birta őt, aki a szerelemtől a mindenről való megelégedezést, az egyedüli örömet kívánja. De ezen túl nem ment, az asszony már nem elégítette ki, más gyötrellem fogta el újból, ellenállhatatlanul.

Tavasszal Claudeot, aki, megvetést fitogtatva, megesküdött, hogy nem állít ki többé, erősen nyugtalanította a Salon. Ha Sandozzal együtt volt, arról kérdezősködött, mit küldtek be a pajtások. A megnyitás napján odament és még aznap este remegve, igen szigorúan tért haza. Nem volt ott egyéb, csak egy mellszobor Mahoudeautól, jó, de nem jelentékeny; Gagnièrenek egy kis tájképe, melyet a tömeggel befogadtak, csinos, szőke színhangulatú; egyéb semmi, éppen semmi, csak még Fagerolles képe, színésznő a tükör előtt, amint kendőzi magát. Eleinte meg sem említette, utóbb méltatlankodó nevetéssel beszélt róla. Az a Fagerolles, micsoda szélhámos! Most, hogy felsült a díjjal, nem félt már attól, hogy kiállítson és határozottan hátat fordított az iskolának, de érdemes volt megnézni, milyen ügyességgel, mekkora megalkuvással: a festmény a valóság merészségét fitogtatta, anélkül, hogy egyetlen eredeti tulajdonság lett volna benne! És ennek meglesz a sikere, mert a nyárspolgárok nagyon is szeretik, ha csiklandozzák és amellet úgy tesznek, mintha lökdösnék őket. Ó, mennyire ideje már, hogy egy igazi festő jelenjen meg a Salon komor sivatagában, a huncutok és hülyék közepette! Úristen, milyen hely várakozik ott!

Christine, aki haragvás nélkül hallgatta meg, végre habozó hangon mondta:

— Ha akarnád, visszamennénk Párisba.

— Ki beszél erről? — kiáltott Claude. — Már nem

is mondhat neked semmit az ember, mindjárt máshova lyukadsz ki.

Hat héttel később olyan hírt hallott, amely nyolc napig foglalkoztatta: barátja, Dubuche, elvette Régine Margaillan kisasszonyt, a Richaudière tulajdonosának leányát; bonyolódott história volt ez, amelynek részletei szörnyen meglepték és mulattatták. Először is Dubuchet, azt az állatot, éremmel tüntették ki egy park közepén álló pavillon tervéért, amelyet kiállított; már ez is nagyon mulatságos volt, mert a tervet állítólag gazdájának, Dequersonnièrenak kellett talpraállítania és ugyanez tüntettette ki egész nyugodtan a juryvel, amelynek ő volt elnöke. Azután az volt az egésznek tetőpontja, hogy ez a várt jutalom döntötte el a házasságot. Úgy-e csinos dolog, ha most az érmek arra szolgálnak, hogy a jó, de inséges tanulókat gazdag családok kebelében helyezték el! Margaillan apó, mint minden parvenü, arról álmodozott, hogy olyan vőt talál, aki segít neki és aki a maga részéről hiteles okleveleket és elegáns kabátokat fektet be az üzletbe. Már egy idő óta szemmel tartotta ezt a fiatalembert, az École des Beaux-Arts növendékét, akinek kitűnő osztályzatai voltak és maga oly szorgalmas, mesterei ajánlásaival ellátva. Az érem fellelkesítette, azonnal hozzáadta leányát és társul fogadta vejét, aki majd meg fogja tízszerezni a már meglevő milliókat, hiszen tudta, mit kell tudni, hogy jól építsen valaki. Különben is a szegény Régine, aki mindig szomorú volt és akinek egészsége gyenge lábon állt, derék férjet fog kapni.

— Hiszed? — ismételte Claude feleségének, — mennyire szeretnie kell a pénzt, hogy azt a szerencsétlen kis nyúzott macskát elvegye!

És midőn Christine szánakozva védelmébe vette a leányt:

— Hiszen nem őt ütöm. Szerencséje, ha a házasság nem adja meg neki a kegyelemdöfést! A leány mindenestre ártatlan abban, hogy kőműves apjának az a hülye becsvágya volt, hogy polgárleányt vegyen el és abban is, hogy ők ketten olyan rosszul hozták össze, mert az apa vérét iszákosok nemzedékei rontották meg, az anya pedig kimerült, a végüket járó családok minden mérges

nedvétől felemésztett testtel. Szép kis lecsúszás az öt-frankosok közepette! Szerezzetek csak vagyonokat, hogy borszeszbe tehessétek koraszülötteiteket!

Kegyetlenné lett és feleségének meg kellett ölelnie, karjai közt tartania, megcsókolnia és nevetnie, hogy ismét az a jó fiú legyen, mint az első napokban. Ekkor lecsillapodva, megértette és helyeselte két régi pajtása házasságát. Tehát mégis igaz, hogy mindhárman megházasodtak! Milyen furcsa az élet!

Még egyszer végét érte a nyár, a negyedik, amelyet Bennecourtban töltöttek. Sohasem lesznek boldogabbak, életük derült és olcsó volt ott, az eldugott faluban. Mióta ott laktak, nem voltak pénznek híjával, az ezer frank járadék és a néhány eladott kép elég volt szükségleteikre, sőt még félre is tettek belőle, fehérneműt vásároltak. A maga részéről a kis Jacques, aki akkor harmadfél éves volt, csodásan érezte magát falun. Reggeltől estig a földön csuszkált, rongyosan, maszatosan, magára hagyva, de pirospozsgásan, viruló egészségben. Anyja gyakran azt sem tudta, hol fogja meg, hogy kissé letisztogassa és ha látta, hogy jól eszik, jól alszik, egyébként nem törődött vele és nyugtalan gyengédségét másik nagy gyereke, drága embere számára tartotta fenn, akinek ismétlődő komorsága aggodalommal töltötte el. Napról-napra rosszabbodott a helyzet és hiába éltek nyugodtan, a bánat minden oka nélkül, mégis mindinkább hatalmába kerítette őket a szomorúság, kedvetlenség, amely örökös ingerültségben nyilvánult.

A falusi élet első örömeinek vége volt. Csónakjuk elkorhadva, kilyukadva a Szajna fenekére merült. Különben már eszükbe sem jutott, hogy azt a csónakot használják, amelyet Faucheurék bocsájtottak rendelkezésükre. A folyó untatta őket, lusták voltak már evezni, a szigetek egyes elragadó zugairól az egykori lelkesedés felkiáltásait ismételtgették, de sohasem jöttek már kísértésbe, hogy újra felkeressék azokat. Még a partok hosszában tett séták is elvesztették varázsukat; nyáron megsül ott az ember, télen meghül és ami a fensíkot illeti, a falu fölött emelkedő kiterjedt földeket, amelyek almákkal voltak beültetve, ezek már úgy tűntek föl előttük,

mint valami távoli vidék, amely sokkal messzebb van, semhogy bolondok lettek volna lábaikat kockáztatni. Házuk is bosszantotta őket, ez a kaszárnya, ahol a zsírszagú konyhában kellett enniük, míg szobájukba a világ mind a négy tájékaról befújt a szél. Még fokozta a bal-szerencsét, hogy a barackszüret abban az évben nem sikerült, az óriási rózsatövek közül pedig a legszebbek, egyúttal a legöregebbek, betegség következtében kipusztultak. Ó mily szomorú ez az eltompulás, amelyet a megszokás okoz! mennyire megvénültnek tűnt fel az örök természet, mert belefáradtak, beleuntak ugyanazoknak a tájaknak látásába! Az volt azonban a legnagyobb baj, hogy Claudeban a festő megundorodott a környéktől, nem talált már egyetlen motívumot sem, amely izgatta volna és komoran barangolt a földeken, amelyek az ő szemében már üresek voltak, mintha kimerítette volna életüket, nem hagyva meg egyetlen ismeretlen fa, egyetlen előre nem látott fényhatás érdekességét sem. Nem, mindennek vége volt, semmi jót sem csinálna már ezen a kutya vidéken!

Október is beköszöntött esőivel. Az első esős napok egyikének estéjén Claude dühbe jött, mert az ebéd nem volt készen. Méliet, azt a libát, kilökte az ajtón és felpofozta Jacquesot, aki ott lábatlankodott. Ekkor Christine sírva ölelte meg és így szólt:

— Menjünk el innen, ó térjünk vissza Párisba!

Claude kibontakozott karjaiból és mérges hangon kiáltotta:

— Megint ezt hajtogatod! ... Soha, hallod-e?

— Tedd meg az én kedvemért, — folytatta Christine hévvel. — Én kérem tőled, nekem szerezniél örömet.

— Hát unatkozol itt?

— Igen, belehalok, ha itt maradunk... Meg azután azt akarom, hogy dolgozzál, érzem, hogy ott a helyed. Bűn volna, ha továbbra is eltemetkeznél.

— Nem, hagyj békében!

De remegett, a szemhatáron Páris hívta őt, a téli Páris, amely újból kigyúlt. Hallotta pajtásai nagy erőfeszítését ott, visszatér oda, nehogy nélküle diadalmas-

kodjanak és hogy ismét ő legyen a vezér, minthogy egyiknek sem volt meg hozzá sem ereje, sem becsvágya. És e hallucináció mellett, ama kényszer ellenére, amelyet érzett, hogy odasiessen, csökönyösen vonakodott elmenni, akaratlan ellenmondással, amely belseje mélyéből szállott fel, anélkül, hogy meg tudná magának magyarázni. Talán a félelem volt, amelytől a legbátrabbak teste is megremeg, a boldogság lappangó védekezése a sors végzete ellen?

— Hallgass ide, — szólta Christine hevesen, — csomagolok és elviszlek.

Öt nappal később elindultak Párisba, miután mindent becsomagoltak és a vasúthoz küldtek.

Claude már az úton volt a kis Jacqueskal, midőn Christinenek úgy tetszett, hogy elfelejtett valamit. Egyedül ment vissza a házba, melyet teljesen üresen talált és sirva fakadt: az elszakadás érzése volt, mintha saját magából hagyott volna hátra valamit, anélkül, hogy képes lett volna megmondani; mi az. Mily szívesen maradt volna! mennyire vágyott itt élni mindig, ő, aki az elutazást követelte, a szenvedély városába való visszatérést, ahol vetélytársnőjét érezte! Mégis tovább kutatott, hogy miye hiányzik és végül egy rózsát szakított le a konyha előtt; az utolsó rózsza volt, a hidegtől megrozsdásodva. Azután becsukta az elhagyott kert ajtaját.

VII.

Midőn újból Páris kövezetén találta magát, Claudeot lázas vágyakozás fogta el a lárma és mozgás után. Szükségét érezte, hogy járjon-keljen, a városban barangoljon, pajtásait meglátogassa. Mihelyt felébredt, azonnal kereket oldott és Christinere hagyta, hogy berendezze a műtermet, amelyet a Rue de Douaiban, a Boulevard de Clichy közelében béreltek. Így történt, hogy a megérkezésüket követő második napon már reggeli nyolc órakor beállított Mahoudeauhoz. A nap még alig kelt volt fel, szürke, sötét, fagyos novemberi idő volt.

Mégis, a Rue du Cherche-Midiben levő bolt, amelyben a szobrász még mindig lakott, már nyitva volt és ő, fehér arccal, álomittasan, dideregve távolította el az ablaktáblákat.

— Ó, te vagy! ... Fene korán kelő lettél falun... Hát csakugyan? visszatértél?

— Igen, tegnapelőtt.

— Helyes! majd találkozunk... Gyere be hát, csípős az idő ma reggel.

De Claude jobban fázott a boltban, mint az utcán. Felöltöje gallérját feltűrve hagyta és kezzeit zsebeibe mélyesztette, mert borzongani kezdett a kopár falakról lecsurgó nedvességben, az agyagrakások sara és a padlót áztató örökös víztócsák közelében. A nyomorúság szele fújt erre, elvitte a polcokról a klasszikus gipszöntvényeket, összetörte a bakokat és sajtárokat, amelyek kötelekkel voltak kijavítva. Mocskos és rendetlen zug volt, mint valami tönkrement kőműves pincéje. És a krétával bevont üvegajtóra, mintegy csúfságképen, hüvelyk-

ujjal nagy, sugárzó napot rajzoltak, közepén emberi arc-al, amelynek félkör-alakú szája nevetni látszott.

— Várj, — szólalt meg Mahoudeau, — tüzet gyujtanak. Ezek az átkozott műtermek mindjárt kihülnek a sok vizes ruhától.

Claude megfordulva, Chaînet pillantotta meg, aki a kályha előtt térdelt és egy régi ülőke szalmáját szedte le, hogy lángra lobbantsa vele a szentet. Jónapot mondott neki, de ő csak tompa dünnögéssel válaszolt és nem szánta rá magát, hogy felemelje fejét.

— És te mit csinálsz mostanában, öregem? — kérdezte a szobrásztól.

— Ó, voltaképen nem nagy dolgot! Átkozott esztendő, még rosszabb, mint a tavalyi, pedig az sem ért semmit!... Tudod, hogy a szentek válságon mennek keresztül. Igen, a szentség lanyhán áll és sajna! össze kellett szorítanom a hasamat... Közben, nézd csak, erre vagyok utalva.

Egy mellszoborról leszedte a nedves ruhát és hoszszú, pofaszakállá által még megnyujtott ábrázatot tárt fel, amely hivalkodásában és végtelen butaságában szörnyű volt.

— Egy ügyvéd a szomszédságból... Ugy-e elég visszatásztító, a majom! És mennyit zaklat, hogy csak jól dolgozzam ki a száját!... De enni csak kell, nemde?

Volt ugyan egy gondolata a Salon számára: fürdő nő álló alakja, amint lábával a vízhez ér és ennek hidegétől megborzong, ami oly imáadásraméltóvá teszi a nő testét. Össze-vissza repedezett kis mintáját meg is mutatta Claudenak, aki szó nélkül nézte, mert meglepte és kellemetlenül érintette a megalkuvás, amelyet észrevett rajta: a csínosság terjengése a még mindig túlzott formák alatt, a tetszeni vágyás természetes hajlama, amely mellett azonban a nagyszerűsége irányuló szándék sem tűnt el teljesen. Csakhogy Mahoudeau kétségbe volt esve, mert nagy dolog ám az ilyen álló alak. Vasvázra van szükség, amely jó sokba kerül, bakra, amilyennel nem rendelkezett, egész felszerelésre. Ezért is kétségkívül arra kell majd elhatároznia magát, hogy a víz szélén lefektesse.

— Nos? mit szólna hozzá? ... Milyennek találod?

— Nem rossz, — felelt végre a festő. — Kissé édeskés, noha olyan combjai vannak, mint egy mészárosnénak, de ezt majd csak a kivitelben lehet megítélni... És csak állva, öregem, csak állva, különben fenét sem ér az egész.

A kályhában pattogott a tűz és Chaïne némán fel-emelkedett. Ott sompolygott egy darabig, azután bement a sötét hátulsó fürkébe, ahol az ágy állott, melyet Mahoudeauval megosztott; majd újból megjelent, kalappal fején, még hallgatagabban, szándékos, nyomasztó hallgatással. Sietség nélkül egy darab rajzszenet vett elő merev parasztujjaival és a falra írta: „Dohányért megyek, rakj szenet a tűzre.“ És kiment.

Claude elbámulva nézte, mit csinál. A másik felé fordult.

— Mi ez?

— Már nem beszélünk egymással, írunk egymásnak, — szólt nyugodtan a szobrász.

— Mióta?

— Három hónapja.

— És együtt alusztok?

— Igen.

Claude elkacagta magát. No, igazán kemény kobalkok! És mi miatt haragudtak meg egymásra? Mahoudeau azonban, kellemetlenül érintve, kikelt az ellen a marha Chaïne ellen. Egy este váratlanul jön haza, hát csak ott találja Mathilde-dal, a szomszéd drogistanéval, mindketten ingben, amint egy bögre befőttet esznek! Az nem nagy dolog, hogy alsószojnya nélkül találta az asszonyt: fütyül reá! de a bögre befőtt már mégis csak sok! Soha, sohasem fogja megbocsátani, hogy a piszkosok suttyomban édességekkel traktálják magukat, mikor ő száraz kenyeret eszik! Az ördögbe, azzal is úgy kell csinálni, mint az asszonnyal: osztzkodni.

Már közel három hónap óta tartott ez a harag, enyhülés, kimagyarázkodás nélkül. Életük szerveződött, a feltétlenül szükséges közléseket rövid mondatokba szorították össze, amelyeket szénnel írtak fel a falak hoszában. Különben továbbra is csak egy asszonyuk volt,

mint ahogy egy ágyuk, miután hallgatólag megegyeztek mindegyikük óráiban, úgyhogy az egyik távozott, mikor a másikra került a sor. Istenem! nem szükséges annyit beszélni az életben, mégis megértik egymást.

Mahoudeau megrakta a kályhát, közben pedig kiadta mindazt a keserűséget, ami felgyűlt benne:

— Nos, akár hiszed, akár nem, de ha az ember majd megdöglik az éhségtől, nem is oly kelleinetlen, ha sohasem beszél egymással. Igen, az ember elbutul a hallgatásban és ez olyan, mint az elnyálkásodás, amely kissé csillapítja a gyomorfájást... Ó, az a Chaîne, nem is képzeled, milyen agyafúrt paraszt! Mihelyt megette utolsó garasát is, anélkül, hogy a festéssel a várt vagyont megszerezte volna, a kereskedésre, a kiskereskedésre adta magát, amely majd lehetővé teszi neki, hogy tanulmányait befejezze. Ugy-e sikerült fickó? És halld csak haditervét: olajat küldetett magának falujából, Saint-Firminből, azután felkerekedett és az olajat gazdag provencai családoknál helyezte el, amelyek szerepet játszanak Párisban. Szerencsétlenségére ez nem tartott soká, túlságos nagy paraszt, mindenhol kitették az ajtón... Így aztán, öregem, miután megmaradt egy korsó olaj, amely senkinek sem kell, hitemre! rájárogatunk. Igen, azokon a napokon, mikor van kenyérünk, belemártjuk.

És megmutatta a korsót a bolt egyik sarkában. A kifolyt olaj a falon és padlón nagy, zsíros foltokban feketéllett.

Claude már nem nevetett. Ő ez a nyomor, mennyire elveszi a bátorságot! lehet-e rossznéven venni azoktól, akiket megtör? Föl s alá sétált a műteremben, már nem haragudott az engedményekkel ellanyhított mintákra és eltúrta még a rettenetes mellszobrot is. És egy másolatra bukkant, amelyet Chaîne a Louvreban Mantegna után rendkívüli, száraz szabatossággal készített.

— Az állat! — mormogta, — majdnem ez az, sohasem csinált jobbat... Talán csak az a hibája, hogy négyszáz évvel későn született.

Azután, mivel nagyon meleg lett, levetette felöltőjét és megegyezte:

— Ugyancsak soká hozza a dohányát.

— Ó, a dohányja, ismerem, — szólta Mahoudeau, hozzálátva a mellszoborhoz, amelynek pofaszakállát piszkálta. — Amott a fal mögött van az ő dohányja... Ha látja, hogy el vagyok foglalva, Mathildehoz szökik, mert azt hiszi, hogy az én részből lop el... A hülye!

— Hát még mindig tart vele a szerelem?

— Igen, csupa megszokásból! Ő vagy más! Meg azután ő az, aki visszajön... Ő, nagy Isten, még az is túlságos sok, amit nekem hagy!

Különben harag nélkül beszélt Mathilderól és egyszerűen azt mondta, hogy nyilván beteg. A kis Jabouille halála óta az özvegy ismét beleesett az ájtatosságba, ez azonban nem akadályozta meg abban, hogy ne botránykoztassa meg a környéket. Néhány buzgó hölgy ellenére, akik továbbra is nála vásároltak kényes és titokzatos cikkeket, nehogy szemérmességükben zavarba jöjjenek, ha másutt kellene azokat kérniök, a drogéria ingadozott, a bukás közelebről fenyegetett. Egy este, miután a gáztársaság elzárta gázóráját, mert nem fizetett, szomszédaitól kért kölcsön olajat, amely különben nem akart a lámpákban égni. Az asszony már senkinek sem fizetett, sőt hogy egy munkás bérét megtakarítsa, Chaïnere bízta a kisebb-nagyobb fecskendők javítását, amelyeket az ájtatos nők újságpapírosba gondosan becsomagolva vittek el hozzá. A szemközti bormérésben még azt is ráfogták, hogy már használt kis üvegfecskendőket újból elad a zárdáknak. Szóval közeledett a vég és a titokzatos bolt, a reverendák suhanó árnyaival, bizalmas suttogásával, amely gyóntatószékre és állott tömjénzagával, amely sekrestyére emlékeztetett, mindaz, amit ott oly előzékeny figyelemmel kezeltek, de amiről fennhangon beszélni nem lehetett, hovatovább pusztulásnak indult. És a nyomorúság arra a fokra emelkedett, hogy a mennyezetről lelógó szárított növények csak úgy hemzsegték a pókoktól, a megdöglött és már megzöldült piócák pedig fölül uszkáltak az üvegedényekben.

— No, itt van! — szólalt meg a szobrász. — Majd meglátod, hogy ő is eljön utána.

Chaïne csakugyan hazajött. Tüntetőleg vette elő a

papirosba csomagolt dohányt, megtömte pipáját és a kályha előtt dohányozni kezdett, a legmélyebb hallgatásban, mintha senki sem lett volna ott. És mindjárt megjelent Mathilde is, szomszédasszony módjára, aki jóreggelt kívánni jön át. Claude még soványabbnak találta, arcán vérrel aláfutott foltok, szemei lángolóak, szája még nagyobb, mert most már két foggal több hiányzott belőle. Mintha a fűszeres illatok, amelyek fésületlen haját mindig áthatották, megzavarodtak volna; már nem a kamilla édessége, az ánizs üdesége volt, hanem az erős fodormenta szagával töltötte meg a műtermet, amely szinte a saját lehellete volt, de niegkeseredve, mintegy megromolva az elkínzott testtől, amely kilehelte.

— Már munkánál! — kiáltott Mathilde. — Jónapot, fiacskám.

Claude éppen nem zavarta, megölelte Mahoudeaut, azután kezét szorította a festővel, szemérmetlenül, kidüllesztett hassal, ahogy minden férfinak fel szokta magát kínálni. Majd így folytatta:

— Nem is tudja, felfedeztem egy skatulya ziliz-cukrot és majd megreggelizünk vele... No, úgy-e kedves, osztzkodjunk!

— Köszönöm, — szólt a szobrász, — az csirizessé teszi szájamat, inkább pipázok.

És látván, hogy Claude felveszi felöltőjét:

— Elmész?

— Igen, sietek felfrissíteni magamat, kissé beszívni Páris levegőjét.

Mégis, néhány percig még ott maradt és nézte, hogy tömte magát Chaïne és Mathilde a ziliz-cukorral, mindegyikük egymásután véve a maga darabját. És noha már értesült róla, mégis újból elbámult, midőn látta, hogy Mahoudeau előveszi a rajzszenet és felírja a falra: „Add ide a dohányt, amelyet zsebre dugtál“.

Chaïne szó nélkül húzta elő a csomag dohányt és odanyújtotta a szobrásznak, aki megtömte pipáját.

— Viszontlátásra, mielőbb.

— Igen, mielőbb... Mindenesetre jövő csütörtökön Sandoznál.

Kérve, Claude felkiáltott, mikor beleütközött egy

úrba, aki a drogéria előtt állt és elmerülve fürkészte a bolt belsejét a kirakat mocskos és poros sárvkötőin keresztül.

— Nini, Jory! hát te mit csinálsz itt?

Jory rózsaszín orra megriadva mozdult meg.

— Én, semmit... Erre mentem, benéztem...

Azután nevetni próbált és hangját halkítva, mintha meghallhatták volna, így szólt:

— A pajtásoknál van a szomszédban, úgy-e?... Akkor gyérünk. Majd máskor.

És magával vitte a festőt, akinek ocsmány dolgokat beszélt el. Most már az egész kompánia Mathildehoz járt; egyik elmondta a másiknak, mindegyik felvonult, ha reákerült a sor, egyszerre többen is, ha ezt mulatságosabbnak találták és szörnyűséges dolgok történtek ott, valóban megdöbbenők, amelyeket Claude fülébe súgott, a járdán, a tömeg lökdösése közepette. Nem a rómaiak támadtak-e fel? látja-e a sárvkötők és fecskendők torlasza mögött, a mennyezetről hulló gyógynövények alatt feltáruuló képet? Nagyon helyes boltocska, papok mulatságainak való hely, eltelve a gyanús illatszerészné mérges párájával, a kápolnára emlékeztető áhítatos csendben.

— De hiszen, — szólalt meg Claude, — te borzalmasnak mondtad azt a nőt.

Jory mozdulata nemtörődömséget fejezett ki.

— Ó mit tesz az?... Például én ma reggel a nyugati pályaudvarról jövök, ahova elkísértem valakit. És mikor erre jöttem, eszembe jutott, hogy felhasználhatnám az alkalmat... Hiszen érted, külön ezért nem fárasztja magát az ember.

Zavart arccal adta le ezt a magyarázatot. Azután kicsapongásának nyíltsága hirtelen kicsalta belőle, az örök hazugból, az igazságot:

— És különben is, rendkívülinek tartom azt a nőt, ha éppen tudni akarod... Nem szép, meglehet, de megbabonázza az embert! Szóval, azoknak az asszonyoknak egyike, akikről azt mondjuk, hogy még fogóval sem szednők fel őket, mégis halálos butaságokat követünk el értük.

Csak ekkor csodálkozott, hogy Claudeot Párisban látja és miután mindenről értesült és megtudta, hogy visszaköltözött, hirtelen megszólalt:

— Hallgass ide! magammal vislek, velem fogsz Irmánál reggelizni.

A festő megfélemlítve, hevesen tiltakozott, azzal a kifogással, hogy fekete kabát sincs rajta.

— Mit tesz az? Ellenkezőleg, így még furább a dolog, ő el lesz ragadtatva... Azt hiszem, szemet szűrtál neki, mindig rólad beszél... Ugyan ne bolondozz, mondom, hogy ma reggel vár reám és úgy fogad majd, mintha fejedelmek volnánk.

Nem eresztette el többé karját és beszélgetve mentek tovább a Madeleine-templom irányában. Jory rendszeren elhallgatta szerelmeit, mint ahogy az iszákos nem beszél borról. Azon a reggelen azonban áradozott, tréfálózott sajátmaga fölött, mindenféle történetkéket vallott be. Már régóta szakított a café-concertbeli énekesnővel, akit vároiskájából hozott fel és aki körmeivel felhasogatta ábrázatát. És egész éven át őrült rohanásban vonultak át életén a nők, a legkülönösebb, legváratlanabb nők: egy polgári család szakácsnője, ahol ebédelni szokott; egy rendőr törvényes hitvese, úgy hogy ki kellett lesnie, mikor van a férj szolgálatban; egy fogorvos fiatal alkalmazottja, aki havi hatvan frankot keresett azzal, hogy mindegyik páciens előtt elaltattatta és felébresztette magát, bizalomkeltés céljából és mások, egyre mások, a csapszékek kósza leányai, kalandokat kereső úri hölgyek, kis mosóleányok, akik fehérneműjét hozták laza, házvezetőnők, akik derekalját megforgatták, mindazok, akik hajlandók voltak, az egész utca, véletleneivel, találkozásaival, mindaz, ami kínálkozik és amit lop az ember, még pedig ahogy a jó szerencse magával hozta, csinosak és csúnyák, fiatalok és öregek, válogatás nélkül, csakhogy kielégítse velük a hím mohó étvágását, aki a minőséget feláldozza a mennyiségnek. Minden éjjel, ha egyedül tért haza, megrémült hideg ágyától, vadászatra indult, az utcákon barangolt, ha oly késő volt is, mikor már meggyilkolják a járókeleket és csak akkor feküdt le, ha felhajtott egy nőt. Oly rövidlátó volt különben, hogy

nem egyszer tévedett és maga mesélte, hogy egy reggel, mikor felébredt, párnáján hatvanéves anyóka ősz fejét találta, melyet sietségében szokének nézett volt.

Egyébiránt el volt ragadtatva az élettől, jól ment dolga. Fösvény atyja ugyan újból megtagadta tőle a támogatást és megátkozta, mert továbbra is a botrány útját követi, de ezzel most már nem sokat törődött, hiszen hét—nyolcezer frankot keresett mint újságíró. Sikerült elhelyezkednie, karcolatokat írt a napi eseményekről és műkritikákat. Messze voltak már a *Tambour* zajos lapjai, az egy-egy aranyért írt cikkek; összeszedte magát, két igen olvasott lapnak volt munkatársa és noha alapjában skeptikus élvhajhász maradt, aki imádta a sikert, ha minden áron is, polgárias fontoskodást öltött magára és már-már ítéleteket nyilvánított. Átöröklött fukarságától sarkalva, már minden hónapban pénzt helyezett el, oly alantas spekulációkban, amelyeket csak ő ismert; sohasem okoztak ugyanis kicsapongásai kevesebb költséget, hiszen azokon a reggeleken, midőn adakozó kedvében volt, csak egy csésze csokoládét fizetett a nőknek, akikkel magyon meg volt elégedve.

A Rue de Moscouba érkeztek. Claude megkérdezte:

— Hát akkor te tartod ki a kis Bécot-t?

— Én? — kiáltott Jory felháborodva. — De hiszen, öregem, húszezer frank házbért fizet és arról beszél, hogy palotát építtet magának, amely ötszázezerbe fog kerülni... Nem, nem, néha nála reggelizek és ebédelek, ez is elég.

— És ott is hálsz?

Jory elnevette magát, egyenes válasz nélkül.

— Ostoba! háltni csak kell... Előre, itt vagyunk, menj be gyorsan.

De Claude még ellenkezett. Felesége reggelire várja, nem teheti. És Jory kénytelen volt csengetni és őt belökni az előcsarnokba, miközben ismételte, hogy ez nem kifogás és majd értesítéssel elküldik az inast a Rue de Douaiba. Ajtó nyílt és Irma Bécot előtt voltak, aki, mihelyt észrevette a festőt, felkiáltott:

— Hogyan! maga az, vadember?

Claude mindjárt kellő hangulatba jött, mert Irma

úgy bánt vele, mint valami régi pajtással és a festő látta, hogy még csak észre sem vette ócska felöltőjét. Elcsodálkozott, mert alig ismerte meg a nőt. Négy év alatt egész más lett belőle, komédiásnő művészetével volt megfésülve, homlokát megkisebbítette a hajviselet, arca — kétségkívül erős akaratból eredő fáradság által — megnyúlt, a halovány szökeből égő vörös lett, úgyannyira, hogy úgy látszott, mintha Tizian valamelyik courtesaneja kelt volna ki az egykori kis utcai leányból. Maga is szokta volt mondogatni őszinte óráiban: igen, ez a balekoknak való feje. A ház szűk volt és fényűzése közepette még hézagokat árult el. Leginkább az lepte meg a festőt, hogy a falakon néhány jó kép lógott, egy Courbet és főleg Delacroixnak egy vázlata. Csakugyan nem volt ostoba ez a leány, noha egy rettenetes festett porcellánmacska terpeszkedett a fogadószoba egyik állványán!

Midőn Jory arról beszélt, hogy jó lenne az inassal értesítést küldeni barátja lakására, Irma meglepve kiáltott fel:

— Hogyan! hát megnősült?

— Igen, — válaszolt Claude egyszerűen.

A leány a mosolygó Joryra nézett, mindent megértett és így folytatta:

— Úgy! összeadták magukat... Mit mondtak akkor nekem, hogy maga irtózik a nőktől?... És tudja-e, ez most szörnyen bosszant, hiszen annyira félt tőlem, emlékszik? Nos, olyan csúnyának tart, hogy még most is húzódik tőlem?

Irma mindkét kezével megfogta a festő kezét, arcával előrehajolt és mosolyogva, de valójában csakugyan megsértve, egész közről szemeibe nézett, a tetszés erős akaratával. Claude kissé megborzongott a leány lehellete alatt, mely szakállát melegítette, Irma pedig eleresztette és így szólt:

— Szóval, majd beszélünk még erről.

A kocsis ment el a Rue de Douaiba Claude levelével, míg az inas kitárta az ebédlő ajtaját és jelentette, hogy tálalva van. Az igen finom reggeli kifogástalanul telt el az inas hideg szeme alatt: a nagy munkálatokról

beszéltek, amelyek felforgatják Párist, azután a telkek árát vitatták meg, polgárok módjára, akiknek befektetni való pénzük van. A csemegénél azonban, mihelyt hármasban magukra maradtak és odahozták a kávé és szeszes italokat, nehogy az asztaltól fel kelljen kelniök, a hangulat felmelegedett és megfélemedtek magukról, mintha megint a Baudequin-kávéházban volnának.

— Ó gyermekeim, — szólta Irma, — csakis ez a jó, együtt mulatni és fütyülni a világra!

Cigarettákat sodort, maga mellé vette a chartreuseös üveget és kiitta, nagyon vörös volt, haja kibomlott, viszasüllyedt az utcai leány vígságának színvonalára.

— Ekkor, — folytatta Jory, mentegetődzve, hogy reggel nem küldött el neki egy könyvet, amelyet kívánt, — ekkor éppen meg akartam venni, tegnap este tíz óra felé, midőn Fagerolles-lal találkoztam.

— Hazudsz, — szakította félbe Irma határozott hangon.

És hogy tiltakozásának végét vessen:

— Fagerolles itt volt, tehát látod, hogy hazudsz.

Azután Claude felé fordult:

— Mégis csak utálatos, fogalma sincs, micsoda úr ez! ... Úgy hazudik, mint egy asszony, csupa mulatságból, jelentéktelen piszkosságok kedvéért. Így az egész históriának csak annyi az alapja, hogy ne kelljen három frankot kiadnia a könyvért. Valahányszor csokrot kellett volna küldenie számomra, kocsí gázolja el a csokrot, vagy egész Párisban nem lehet már virágot kapni. Igazán saját magáért kell szeretni őt!

Jory nem haragudott meg, székevel hátradült és szivarját szopogatva, himbálta magát. Csak ennyit mondott vigyorogva:

— Hát persze, ha újból összeadtad magad Fagerolles-lal...

— Dehogyan adtam magam össze! — kiáltott fel Irma dühösen. — És aztán, mi közöd hozzá?... Fütyülök rá, hallod! fütyülök a te Fagerollesodra. Ő tudja, hogy velem nem vész össze az ember. Ő, mi ketten ismerjük egymást, hiszen a kövezetnek ugyanabból a hasadékból keltünk ki... Nézd csak, ha akarnék, csak így kellene

csinálnom, csak kis ujjammal intenem és itt lenne, előttem a földön, hogy megnyalja lábaimat... Vérében vagyok a te Fagerollesodnak!

Indulatba jött, Jory okosnak vélte a visszavonulást.

— Az én Fagerollesom, — mormogott, — az én Fagerollesom...

— Igen, a te Fagerollesod! Hát azt képzeled, hogy nem látlak benneteket, őt, amint folyton körülcirógat téged, mert cikketek remél, míg te adod a nagylelkűt és amellettszámítgatod, mennyi hasznod lesz belőle, ha olyan művészt támogatasz, akit a közönség szeret?

Ez alkalommal Jory hebegett, mert nagyon bántotta a dolog Claude miatt. Különbem nem védekezett, inkább tréfára fordította a veszekedést. Ugy-e mulatságos, mikor így tűzbe jön? mikor elforgatja bűnös szemét és szájaskodva rángatja ajkait?

— Csakhogy, kedvesem, elrontod Tizianodat.

Irma lefegyverezve nevetni kezdett.

Claude, aki igen jól érezte magát, tudta nélkül üritgette a cognacos pohárcákat. Két óra óta, hogy ott voltak, mámor szállott fel, a szeszes italok bódító mómora a dohányfüst közepette. Másról beszéltek és szóba kerültek a nagy árak, amelyeket a festmények elérni kezdenek. Irma már nem beszélt és ajkai közt kialudt cigarettavéget tartva, a festőre szegezte szemeit. És hirtelen félbeszakította, mintegy álmában tegezni kezdte.

— Honnan szedted a feleségedet?

Úgy látszott, ez a kérdés nem lepi meg, gondolatai szerie kóvályogtak.

— Vidékről érkezett, egy hölgy mellett volt és feltétlenül tisztességes.

— Csinos?

— Hogyne, csinos.

Irma egy darabig újra álmodozásba merült, azután mosolyogva megszólalt:

— Az áldóját! Milyen szerencse! Egy sem volt már és külön neked csináltak egyet!

Erré megrázkódott, felállt az asztaltól és felkiáltott:

— Nemsokára három óra... Gyermekeim, most ki-

teszlek benneteket. Igen, találkozóm van egy építésszel, meg akarok nézni egy telket a Parc Monceau közelében, tudjátok, az új városrészben, amelyet most építenek. Felszágalsztam ott valamit.

Visszatértek a fogadószobába, Irma a tükör elé állott és haragudott, hogy olyan vörös.

— Ugy-e, a ház számára? — kérdezte Jory. Tehát szert tettél a pénzre?

Irma visszaigazgatta haját homlokába, kezével mintegy kihajtotta a vért arcából, megnyujtotta annak idomát és helyreállította rőt courtesane-fejét, amely így valami műtárgy művészies báját mutatta, azután megfordult és csak annyit felelt Jorynak:

— Nézz ide! megvan megint az én Tiziánom!

Nevetés közben már az előcsarnok felé terelte őket, ott ismét megfogta Claude két kezét, szó nélkül, de vágyteli tekintetét újból a festő szemeibe mélyeszelve. Az utcára érve, Claudeot szorongó érzés fogta el. A hideg levegő kijózanította és gyötörte a lelkiismerét, hogy Christineről annak a leánynak beszélt. Megfogadta, hogy soha többé nem teszi be hozzá lábát.

— No, ugy-e, hogy jó gyerek? — kérdezte Jory, szivarra gyújtva, melyet távozás előtt kivett volt a dobozból. — Amellett, tudod, ez semmire sem kötelez: ott reggeliz, ott ebédel, ott hál az ember és jónapot, jóestét, kiki dolgára megy.

A szégyennek egy neme azonban visszatartotta Claudeot attól, hogy egyenesen hazamenjen és midőn társa, akit a reggeli felizgatott, egyet sétálni óhajtott és arról beszélt, hogy meglátogatja Bongrandt, el volt ragadtatva a gondolattól és együtt mentek el a Boulevard de Clichyre.

Bongrandnak már húsz év óta itt volt tágas műterme, amelyben nem áldozott a napi izlésnek és mellőzte azokat a pompázó kárpitokat s dísz tárgyakat, amelyekkel a fiatal festők kezdték magukat körülvenni. Régi-módi kopár, szürke műterem volt, amelyet csak a mesternek keret nélkül a falakra erősített tanulmányai díszítettek, amelyek oly szorosan voltak egymás mellett, mint

a kápolnában a fogadalmi képek. Fényüzésről csak az empire-stilusú álló tükör, egy normandiai nagy szekrény és két utrechti bársonnyal bevont karosszék tanúskodott, amelyeket a használat fényesre csiszolt. Az egyik sarokban szőrét vesztett medvebőr takarta be a nagy pamlagot. A festő azonban romantikus fiatalsága óta megőrizte különös munkaruhájának szokását és a látogatókat bő bugyogóban, kötéllel átkötött köntösben, feje búbján papi sipkával fogadta.

Palettáját és ecseteit kezében tartva, maga nyitott ajtót.

— Csakhogy itt van! Hála Istennek!... Gondoltam magára, kedvesem. Igen, nem tudom már ki tudatta velem visszatérését és gondoltam, hogy nemsokára találkozunk.

Először Claudenak nyújtotta szabad kezét, élénk vonzalmat kifejező mozdulattal. Azután Jory kezét szorította meg és megjegyezte:

— És maga, fiatal főpap, olvastam utolsó cikkét és köszönöm a szeretetreméltó megjegyzést, amelyet javamra belecsúsztatott... Jöjjenek, jöjjenek be hát! Nem zavarnak, a napot az utolsó percig kihasználom, úgy sem megy az ember semmire sem ezeken az átkozott novembéri napokon.

Ismét munkához látott, a festőállvány előtt állva, amelyre kis festmény volt helyezve: két nő, anya és leánya, amint egy napos ablakfülkében vannak. Bongrand mögött a két fiatalember nézte a képet.

— Igen finom, — mormogott végre Claude.

Bongrand vállat vont, de nem fordult meg.

— Ej, apró ostobaság. Foglalatoskodni kell valamivel, nemde?... Természet után festettem ezt, egy ismerős családnál és most kitisztogatom kissé.

— De hiszen ez tökéletes, valóságos kincs mind a valóság, mind a fény szempontjából, — válaszolt Claude nekimelegedve. — Az egyszerűség, ami ebben van, látja, az egyszerűség, ez az, ami annyira megragad!

Erre a festő szemhunyorítva hátrált és meglepett arcot vágott.

— Azt találja? hát csakugyan tetszik?... Nos, éppen mikor bejöttek, ocsmánynak találtam ezt a képet... Becsületszavamra! fekete gondolatokon rágódtam és meg voltam róla győződve, hogy két garas ára telhetségem sincs többé.

Kezei remegtek, egész nagy testét az alkotás fájdalmas reszketése fogta el. Félretette palettáját, hadonázó kezekkel közeledett feléjük és ez a siker közepette megvénült festő, akinek helye a francia festészet történetében biztosítva volt, így szólt hozzájuk:

— Csodálkoznak rajta, pedig vannak napjaim, midőn azt kérdem magamtól, képes leszek-e egy orrot megrajzolni... Igen, képeim mindegyikénél a kezdő izgalma lep meg, szívem dobog, aggodalom szárítja ki torkom, szóval szörnyű félsz vesz rajtam erőt. Ő ez a félelem, fiatal barátaim, maguk azt hiszik, hogy ismerik, pedig még csak sejtelmük sincs róla, mert, Istenem! ha maguk elpuskáznak egy művet, éppen csak igyekezniök kell, hogy jobbat hozzanak létre és senki sem nyomorítja meg magukat, míg mi öregek, akik már megadtuk a magunk mértékét, akik kényszerítve vagyunk egyenlők maradni önmagunkhoz, ha már nem is megyünk előre, mi sem lehetünk gyengébbek anélkül, hogy be ne bukfencezzünk a közös gödörbe... Rajta, te híres ember, nagy művész, emészd fel agyvelődet, égesd ki véredet, hogy még magasabbra emelkedjél, mind magasabbra és ha egy helyen topogsz, fönn a csúcson, tekintsd magad boldognak, ne sajnáld lábaidat, hogy minél tovább topogj, ha pedig hanyatlásodat érzed, akkor semmisítsd meg magad, idejét mult tehetséged haldoklásában vergődve, halhatatlan műveid feledésében, kimerülve attól a tehetetlen erőlködéstől, hogy még többet alkoss!

Erős hangja e kifakadás végén már dörgővé vált és nagy, vörös arca aggodalmat fejezett ki. Ide-oda járkált és a hévtől önkénytelenül elragadva, így folytatta:

— Húszszor megmondtam maguknak, hogy az ember mindig újra kezd, hogy nem az az öröm, ha oda felértünk, hanem ha emelkedünk, a fölfelékapaszkodás vídamsága. Csakhogy ezt nem értik meg, nem is érthetik meg, csak ha maguk keresztülmennek rajta... Gondol-

ják meg, mindent remélünk, mindenről álmodozunk. A határtalan ábrándok korszaka ez: olyan jók a lábaink, hogy még a legnehezebb utak is rövideknek tűnnek fel előttünk, a dicsőségnek oly étvágya emészt, hogy az első kis sikerek pompás ízzel töltik el szájunkat. Micsoda lakoma, ha majd lecsillapíthatjuk ambícióinkat! és közel járunk hozzá, boldogan nyúzzuk magunkat! Azután megtörtént, meghódítottuk a csúcsot, arról van szó, hogy megőrizzük. Ekkor kezdődik az utálat, kimerítetük a mámort, rövidnek, fenékén keserűnek találjuk, nem is éri meg a küzdelmet, amelybe került. Nincsenek már megismerni való ismeretlenek, érezni való érzések. A becsvágy megkapta a maga adag hírnevét, odaadtuk már nagy műveinket, csodálkozunk, hogy nem okoztak élénkebb élvezeteket. Ettől a pillanattól kezdve a szemhatár megürül, semmi új vágy sem hí oda, már csak a halál van hátra. És mégis megkapaszkodunk, nem akarjuk, hogy végünk legyen, makacsul ragaszkodunk az alkotáshoz, mint az aggastyán a szerelemhez, nagy kínnal, szégyenletesen... Ő, arra a bátorságra és büszkeségre lenne szükség, hogy utolsó remekművünk előtt megfojtsuk magunkat!

Megnőtt, szinte fölérte a műterem magas mennyezetét és oly erős megindulás rázta meg, hogy könnyek jelentek meg szemeiben. Székre rogyott, képével szemben és a bátorításra szoruló tanuló nyugtalan arcával kérdezte:

— Hát csakugyan sikerültnek találják?... Én már nem merek benne himni. Nyilván az az én szerencsétlenségem, hogy egyszerre sok is, meg nem is elég van bennem a kritikai érzékből. Midőn hozzálátok egy tanulmányhoz, igen nagyra tartom, majd, ha nincs sikere, gyötrődöm. Jobb lenne éppen semmit sem látni belőle, mint Chambouvard, az az állat, vagy igen tisztán látni és nem festeni többé... Őszintén, tetszik ez a kis kép?

Claude és Jory mozdulatlan állott ott, elcsudálkozva, megzavarodva a vajadás nagy fájdalomában kitörő zokogás előtt. A válságnak vajjon mely pillanatában érkeztek, hogy ez a mester üvölt kínjában és tőlük kér véleményt, mintha pajtásai volnának? És az volt a legnagyobb

baj, hogy nem voltak képesek némi habozást elrejtteni izzó nagy szemei előtt, amelyekkel kérlelte őket, e szemek előtt, amelyekből a hanyatlástól való rejtett félelem volt kiolvasható. Jól ismerték azt a szóbeszédet, maguk is osztották azt a véleményt, hogy a *Falusi lakodalom* óta a festő semmi olyant sem hozott létre, ami e híres képpel felért volna. Sőt, miután néhány festményével színvonalon tartotta magát, azontúl mesterkéltbb, szárazabb festési módra tért át. A ragyogásnak vége volt, mindegyik mű hanyatlást jelzett. De ezek olyan dolgok voltak, amelyeket nem lehetett megmondani és Claude, mihelyt összeszedte magát, így kiáltott fel:

— Sohasem festett ily hatalmas dolgot!

Bongrand még mindig reánezett, egyenesen szemei közé. Azután ismét műve felé fordult, elmerült belé és heraklesi két karjával olyan mozdulatot tett, mintha csontjait ropogtatta volna, hogy felemelje az oly könnyű, kis vásznat. Magával beszélve mormogott:

— Ūristen! milyen súlyos! Sebj, inkább otthagynom a bőrömet, semhogy lecsússzak!

Felvette palettáját és az első ecsetvonással visszatért nyugalma, amint ott állt, meggömbölyítve derék vállait, széles tarkójával, amiben megmaradt még valami a paraszt konok zömökségéből a finomodott polgársággal való kereszteződésben, amelyből eredt.

Csend állott be. Jory, aki még mindig a képet nézte, megkérdezte:

— El van adva?

A festő sietség nélkül válaszolt, mint olyan művész, aki ura idejének és nem gondol pénzszerzésre.

— Nem... Az megbénít, ha kereskedő áll a hátam mögött.

És anélkül, hogy munkáját abbahagyta volna, most már ingerkedve folytatta:

— Ó, most már üzérkedni kezdenek a festészettel... Én bizony, aki ma holnap az ősök közé tartozom, sohasem láttam ezt... Így maga, ó szeretetreméltó újságíró, ugyancsak elárasztotta virágokkal a fiatalokat, abban a cikkben, amelyben engem említett! Két-három ifjoncról volt szó közöttük, akik éppenséggel lángelmék.

Jory nevetni kezdett.

— Hogyne! ha az embernek van egy újságja, akkor élni is kell vele. Meg aztán a közönség szereti, ha nagy embereket fedeznek fel számára.

— Kétségkívül, a közönség butasága határtalan és nincs kifogásom ellene, ha kizsákmányolja... Csakhogy eszembe jut, hogyan kezdtük mi öregek... Az áldóját! bennünket nem kényeztettek el, tíz évi munka és küzdelem volt előttünk, mielőtt csak egy ekkorka festményt is elismertetnünk sikerült... Míg ma akármelyik ficsúr, hacsak egy alakot jól-rosszul össze tud hozni, megszólaltatja a reklám valamennyi trombitáját. És micsoda reklám! hírharang, amely egész Franciaországot betölti, hirtelen hírességek, amelyek estétől-reggelig kikelnek és villámcsapásként sujtanak le a bámész tömegek közé. Nem is szólva a művekről, a szegény művekről, amelyeket tűzérési sortűzzel jelentenek be, őriöngő kíváncsisággal várnak és amelyektől Páris nyolc napig meg van veszve, azután pedig örök feledésbe merülnek!

— A tájékoztató sajtót vádolja ezzel, — jelentette ki Jory, aki a pamlagon elterült és friss szivarra gyujtott. — Mondhatnak róla jót is, rosszat is, de, az ördögbe! Kell, hogy az ember korával éljen!

Bongrand fejét rázta és óriási derűtség közepette folytatta:

— Nem, nem! nincs olyan legutolsó mázolás, amelynek révén ne lehessen valaki fiatal mester... No, engem ugyancsak mulattatnak a maguk fiatal mesterei!

De mintha eszmetársulás folyamata ment volna benne végbe, Claude felé fordult és ezt a kérdést intézte hozzá:

— Igaz, és Fagerolles, látta a képét?

— Igen, — válaszolt egyszerűen a fiatalember.

Hosszan egymásra néztek, leküzdhetetlen mosoly jelent meg ajkaikon, végül Bongrand megjegyezte:

— Ez aztán kirabolja magát!

Jory zavarba jött, lesütötte szemeit és azon töprengett, védelmezze-e Fagerollest. Kétségkívül előnyösnek találta, hogy megtegye, mert dicsérni kezdte képét, a Művésznőt öltözőjében, amelynek metszete akkor nagy

sikernek örvendett a kirakatokban. — Hát nem modern tárgy ez? nincs-e csinosan festve, az új iskola világos színskálájában? Talán több erőt lehetne kívánni benne, de hát hagyjuk meg mindenkinek a maga természetét és bizony a bájt és előkelőséget nem lehet minden útszélien megtalálni.

Bongrand képére hajolt; rendszerint atyai dicsértekkel szokta a fiatalokat elhalmozni, de most remegett és szemmelláthatólag erőt vett magán, hogy ki ne törjön. A kitörés azonban akarata ellenére bekövetkezett.

— Hagyjon békében a maga Fagerollesjával! Azt hiszi, hogy az életnagyságot meghaladó barmok vagyunk!... Nézze! a nagy festő itt van jelen. Igen, ez a fiatal úr, aki maga előtt van. Az egész csalafintaság abból áll: ellopni az ő eredetiségét és az École des Beaux-Arts erőtlen mártásával fölereszteni. Nagyon egyszerű! átvenni a modernséget, világosan festeni, de megőrizni a közönséges és szabatos rajzot, a nagy tömeg szemében tetszetős kompozíciót, szóval azokat az elveket, amelyeket ott a nyárspolgárok ínye szerint tanítanak. Mindezt azután a legnagyobb ügyességgel keverik össze, igen! azoknak az ujjaknak átkozott ügyességével, amelyek akár kókuszdiókat faraghatnának, azzal a síma, szemfényvesztő ügyességgel, amely sikerre vezet, de amelyet gályarabsággal kellene büntetni, érti?

A levegőben hadonázott palettájával és ecseteivel, amelyeket ökölbe szorított kezeiben tartott.

— Ön szigorú, — szólt Claude, aki zavarban volt. — Fagerollesban valóban vannak finom tulajdonságok.

— Azt hallottam, — mormogta Jory, — hogy igen előnyös szerződést kötött Naudetval.

Ez a név, amely a társalgásban felbukkant, ismét lecsillapította Bongrandt, aki vállait himbálva ismételte:

— Ó Naudet, ó Naudet...

És sok mulatságosat beszélt nekik Naudetról, akit jól ismert. Kereskedő volt, aki néhány év óta forradalmat vitt bele a képkereskedésbe. Nem volt már a régi módíró szó, Malgras apó szutykos kabátjáról és finom ízléséről, aki kiszimatolta a kezdők festményeit, tíz

frankért megvette és tizenöt frankért továbbadta őket, a műismerő kicsinyes fogásairól, amint arcát fintorgatja a megkívánt festmény előtt, csakhogy lenyomja az árát, de alapjában imádja a festészetet és életét azzal tengeti, hogy gyorsan, okos műveletekkel forgatja meg néhány garasból álló tőkéjét. Nem, a jeles Naudetnak olyan fellépése van, mint valami főnemesnek, tüneményes szabású kabátokat hord, nyakkendőjében gyémánttűt, ki van kenve, fenve; életmódja fényűző, hónapszámra bérel kocsit, zsöllyéje van az operában, fenntartott asztala Bignonnál, mindenütt megfordul, ahol illő mutatkozni. Egyébként spekuláns, tőzsdejátékos, aki édeskeveset törődik a jó festéssel. Csakis a siker szimatja van meg benne, kitalálja, melyik festőt kell felkarolni, éppen nem azt, aki a nagy festő vitatott génuszát igéri, hanem azt, akinek hazug tehetsége, melyet ál-merészségek duzzasztanak, haszonnal kecsegtet a polgári piacon. Ilyképen felforgatta azt a piacot, kirekesztette onnan a régimódi, ízléses műbarátot és már csak a gazdag műbaráttal tárgyalt, aki nem ismeri ki magát a művészetben és úgy vásárol egy festményt, mint egy tőzsdei értéket, hiúságból és abban a reményben, hogy emelkedni fog.

Ekkor Bongrand tréfás jókedvében és valami benne lappangó komédiás tehetséggel eljátszotta a jelenetet. Naudet beállít Fagerolleshoz. — Ön lángelme, kedvesem. Multkori képe el van adva. Mennyiért? — Ötszáz frankért. — Megbolondult? ezerkétszázat ért. És ez a másik mennyibe kerül? — Istenem! nem tudom, mondjunk ezerkétszázat. — Ugyan menjen, ezerkétszáz! Még most sem ért meg, kedvesem? kétezret ér. Megveszem kétezerért. És mától kezdve csak nekem, Naudetnak fog dolgozni! Isten vele, kedvesem, ne tékozzolj el magát, szerencséje meg van alapítva, jótállok érte. — Elmegy, a képet magával viszi kocsijában, megsétáltatja műbarátaínál, akik között elhíresztelte, hogy egy rendkívüli festőt fedezett fel. Az egyik műbarát lépre megy és a kép árát kérdezi. — Ötezer! — Hogyan! ötezer! egy ismeretlennek képe, gúnyt űz velem! — Hallgasson ide, üzletet ajánlok: eladom önnek ötezerért és írásban kötelezem magam, hogy egy év múlva hatezerért veszem

vissza, ha már nem tetszik önnek. — A műbarát erre kísértésbe jön: mit is kockáztat? alapján jó befektetés és megvásárolja. Ekkor Naudet nem vesztegeti idejét, évenként kilenc-tíz képet helyez el ily módon. A nyereség reményével hiúság egyesül, az árak emelkednek, az árfolyam kialakul, úgyhogy midőn visszatér az első műbaráthoz, ez ahelyett, hogy visszaadná a képet, nyolcezer frankért egy másikat vesz. És az áremelkedés egyre tart, a festészet már nem egyéb gyanús területnél, a Buttes Montmartrenál lévő aranybányánál, amely mellett bankárok verik a dobot és amely körül bankjegyekkel harcolnak!

Claude méltatlankodott, Jory igen erősnek tartotta ezt, ekkor kopogtattak. Bongrand ajtót nyitva, felkiáltott:

— Nini! Naudet!... Éppen most beszélünk önről.

Naudet kifogástalanul, a kegyetlen idő ellenére, egyetlen sáfröccsenés nélkül jelent meg, köszönt és azzal az áhítatos udvariassággal lépett be, amellyel a világfi a templomba hatol.

— Boldog vagyok, igen hízelgő reám nézve, kedves mester... És bizonyára csak jót mondtak, meg vagyok róla győződve.

— Éppen nem, Naudet, éppen nem! — válaszolt Bongrand csendes hangon. — Azt mondtuk, hogy az a mód, ahogy ön a festészetet kiaknázza, csinos nemzedéket ad majd léha festőkből, akik egyúttal tisztességtelen üzletemberek is.

Naudet-t ez nem indította meg, mosolygott.

— Szigorú, de kedves megjegyzés. Tudja, kedves mester, hogy ön nem sérthet meg engem.

És önkívületbe esve a két kis varrónőt ábrázoló kép előtt:

— Istenem! ezt nem ismertem, csodálatos!... Ó, ez a fény, ez a biztos és mégis oly széles festés! Rembrandtig kell visszamennünk, igen, Rembrandtig!... Hallgasson ide, kedves mester, egyszerűen azért jöttem, hogy tiszteletemet tegyem önnél, de jó csillagom vezetett ide. Kössünk végre egy üzletet, engedje át nekem ezt a kincset... Bármit kíván, arannyal borítom be.

Látszott, mint rángatózik Bongrand háta minden szóra. Nyersen szakította félbe.

— Már késő, el van adva.

— Eladva, Istenem! És nem csinálhatná vissza?... Mondja meg legalább, hogy kinek, mindent el fogok követni, bármit adok érte... Ó, mily szörnyű csapás! eladva, bizonyos benne? Hátha a dupláját ajánlják érte?

— El van adva, Naudet, és most elég a dologról!

A kereskedő még most sem szűnt meg jajveszékelni. Nehány percre még ott maradt, más tanulmányok előtt óbégatott és a műtermet a spekuláns éles pillantásaival kerülte meg, aki kedvező alkalomra les. Midőn megértette, hogy rosszkor jött és hogy semmit sem fog magával vinni, elment, hálatelt arccal köszönt és még a lépcsőházban is hallatta a csodálat kitöréseit.

Mihelyt eltávozott, Jory, aki meglepetéssel hallgatta a beszélgetést, kérdést kockáztatott meg.

— De hiszen azt mondta nekünk, ha nem csalódom... Ugy-e nincs eladva?

Bongrand eleinte nem válaszolt és visszatért képe elé. Azután felkiáltott és dörgő hangjában ott rezgett egész rejtett szenvedése és küzdelme, melyet sajátmagának sem vallott be:

— Kihoz a sodromból ez az ember! sohasem kap tőlem semmit!... Vásároljon csak Fagerollestól!

Negyedóra mulva Claude és Jory is elbúcsúzott és otthagyták munkájánál Bongrandt, aki igyekezett a nap hátralevő részét kihasználni. Kiérve, Claude elvált társától, de hosszú távolléte ellenére sem ment egyenesen haza a Rue de Douaiba. Szükségét érezte, hogy járkáljon még, hogy átengedje magát Párisnak, ahol egyetlen nap találkozásai megtöltötték fejét és késő estig bolyongott, az utcák megfagyott sarában, a gázlángok világosságában, amint egyenkint kigyúltak és a ködben füstölő csillagokhoz voltak hasonlóak.

Claude türelmetlenül várta a csütörtöki napot, hogy Sandoznál ebédeljen, mert ez rendületlenül még mindig magánál látta pajtásait egyszer hetenkint. Elmehetett, akinek kedve tartotta, elébe tették terítékét. Ha meg is nősült, ha meg is változtatta életmódját és ha bele is ve-

tette magát az irodalmi küzdelembe, megtartotta ebédei napját, a csütörtököt, amely a kollégiumból való távo-zása, az első pipák idejére ment vissza. Maga is ismételtette, feleségére célozva, hogy most csak éppen eggyel több pajtása van.

— Mondd csak, öregem, — mondta őszintén Claude-nak, — nagyon bosszant...

— Micsoda?

— Nem esküdtetek meg... Ó én, tudod, én édes-örömet fogadnám feleségedet... De ott vannak a hü-lyék, egész sereg nyárspolgár, akik lesnek reám és ocs-mányságokat híresztelnének...

— Természetesen, öregem, hiszen maga Christine vonakodna hozzád elmenni!... Teljesen megértjük, ma-gam megyek el, számíthatsz reá!

Claude hat órákor ment el Sandozhoz a Rue Nol-letha, Batignolles mélyén és csak nagy nehezen birta a kis kerti házat felfedezni, melyben barátja la-kott. Először az utcára néző nagy házba ment be és a házmasterhez fordult, akinek utasítása szerint három ud-varon ment át, azután két másik épület között levő si-kátoron haladt végig, néhány lépcsőn ment le, majd egy szűk kert rácsába ütközött: megérkezett, a kerti ház egy fasor végén emelkedett. De oly sötét volt, hogy majd-nem lábát törte a lépcsőn és nem mert tovább menni, annál kevésbbé, mert egy hatalmas kutya dühösen uga-tott. Végre hallotta Sandoz hangját, aki a kutyát lecsil-lapítva, feléje közeledett.

— Ó, te vagy... Ugy-e falun lakunk? Majd lám-pát teszünk ide, hogy a mieink ne törjék ki nyakukat... Gyere 'be... Átkozott Bertrand, nem hallgatsz! Hát nem látod, hogy ez barát, te hülye!

Ekkor a kutya a kerti ház felé kísérte őket, farkcsó-válva, az öröm kitöréseivel. Fiatal szolgáló jelent meg, lámpával kezében és felakasztotta a rácsra, hogy meg-világítsa a rettenetes lépcsőt. A kertnek csak közepén volt egy kis gyepágý, amelyből hatalmas szilvafa emel-keedett ki, nedves árnyékot vetve a fűre és az igen ala-csony ház homlokzatát, amelyen csak három ablak nyílt,

vadszölő futotta be, előtte pedig vadonatúj pad ragyogott, inkább díszként a téli esők idején, a napot várva.

— Gyere be, — ismételte Sandoz.

Bevezette az előcsarnoktól jobbra a fogadószobába, melyet dolgozószobának használt. Az ebédlő és konyha balra volt. Az emeleten a nagy szobát anyja foglalta el, aki már nem hagyta el az ágyat, míg a házaspár a másik szobával és a két helyiség közt levő öltözővel érte be. Ez volt az egész, valóságos játékházikó, fiókokra emlékeztető helyiségekkel, amelyeket papírvékonyosságú falak választottak el egymástól. De a munka és remény házikója volt, tágas a fiataalkor padlásszobáihoz képest, máris némi kezdődő jóléttől és fényűzéstől vidám.

— Ugy-e, — kiáltott Sandoz, — ugyancsak van helyünk! Bezzeg kényelmesebben vagyunk itt, mint a Rue d'Enferben! Látod, hogy egész külön szobám van. És tölgyfaasztalt vettem magamnak, feleségem pedig ezzel a pálmával ajándékozott meg, régi roueni cserépben... Ugy-e, helyes?

Éppen ekkor lépett be felesége. Magas termetű nő volt, nyugodt, derült arccal, szép barna hajjal; fénytelen fekete selyemből készült igen egyszerű ruhája fölött nagy fehér kötényt viselt, mert noha szolgálot fogadtak, mégis foglalkozott a konyhával, büszke volt némely főztjére és a háztartást a polgárias csín és ingyenség fokára emelte.

Ő és Claude azonnal régi ismerősök lettek.

— Nevezd csak Claudenak, kedvesem... Te pedig, öreg, hívd Henriettenek... Semmi uram, asszonyóm, különben minden alkalommal öt sou büntetést szólok reátok.

Nevettek és az asszony kiszökött, mert a konyhába szólította a *bouillabaisse* elnevezésű délfrancia étel, amellyel a plassansi barátokat meg akarta lepni. Maga férje adta neki a készítés módjának leírását és máris rendkívül ügyesen tudta elkészíteni, ahogy férje mondta.

— Igen bájos a feleséged, — szólt Claude, — és elkenyeztet téged.

Sandoz azonban, íróasztalánál ülve, a munkában levő könyv lapjai közé könyökölve, amelyeket aznap

délelőtti írt, sorozatának első regényéről kezdett beszélni, amely októberben jelent meg. Ugyancsak ellátják szegény könyvecskéjét! Valóságos öldöklés, vérengzés, sarkában az egész kritika üvöltözése, a gyalázkodások özöne, mintha csak embereket ütött volna le az erdőben! De ő nevetett rajta, inkább feltűzelte, erős vállaival, oly munkás nyugodt erejével, aki tudja, hova megy? Inkább csak csodálkozott a fickók mélységes értelmetlenségén, akiknek az íróasztal sarkán összeütött cikkei sárral árasztották el, anélkül, hogy leghalványabb sejtelmük is lett volna szándékairól. Minden belekerült az ócsárlások serpenyőjébe: a fiziológiai ember újszerű tanulmányozása, a környezetnek juttatott hatalmas szerep, az örökké teremtesközben levő nagy természet, szóval az élet, a teljes, egyetemes élet, amely az állati lét egyik végétől a másikig terjed, előkelőség és alacsonyrendűség, szépség és csúnyaság megkülönböztetése nélkül és a nyelv merészségei, a meggyőződés, hogy mindent ki kell mondani, hogy vannak ocsmány szavak, amelyek éppoly szükségesek, mint az izzó vas, hogy a nyelv meggazdagodva kerül ki ebből az edző fürdőből és főleg a nemi élet, a világ eredete és folytonos betetőzése, amelyet kiemelt a szegyenből, amelybe burkolják és visszahelyezett dicsőségébe, a napsütésbe. Hadd haragudjanak, éppen nincs kifogása ellene, de szeretné, ha legalább azzal büntették volna meg, hogy megértik és merészségei miatt haragszanak meg, nem együgyű piszkosságok miatt, amelyeket neki tulajdonítanak.

— Nézd, — folytatta, — azt hiszem, hogy még többben vannak köztük a bárgyúk, mint a gonoszok... A forma dühösíti fel őket írásomban, az írás módja, a képek, a stílus élete. Igen, az egész nyárspolgári rend megpukkad az irodalom gyűlöletében!

Szomorúság fogta el, elhallgatott.

— Mégis, — szólott Claude rövid hallgatás után, — te boldog vagy, te dolgozol, te alkotsz!

Sandoz felállt, mozdulata hirtelen fájdalmat fejezett ki.

— Ó igen, dolgozom, könyveimet az utolsó lapig ki-

dolgozom... De ha tudnád, ha elmondanám neked, milyen kétségbeesések, milyen gyötrelmek közepette! Azoknak a hülyéknek még az is eszükbe jut, hogy göggel vádolanak engem! engem, akit műveim tökéletlensége még álmomban is üldöz! engem, aki sohasem olvasom el az előző napon írt lapjaimat, mert attól félek, hogy oly szörnyű rosszaknak ítélném őket, hogy nem találnék utána erőt a folytatásra!... Dolgozom, igen, kétségkívül, dolgozom, mint ahogy élek, mert erre születtem, de, látod, semmivel sem vagyok azért vidámabb, sohasem elégítem ki magam és mindig ott van a nagy lecsúszás a végén!

Hangok szakították félbe és Jory jelent meg, elragadtatva az élettől; elmondta, hogy egy régi cikkét kapálta át, csakhogy estéje szabad legyen. Gagnière és Mahoudeau, akik a kapunál találkoztak, majdnem ugyanakkor érkeztek meg beszélgetve. A festő, aki néhány hónap óta valami színelméletbe ásta bele magát, eljárását magyarázta társának.

— Felrakom színemet, — folytatta. — A zászló vörös színe megtompul és elsárgul, mert az ég kékjéről emelkedik ki, amelynek kiegészítő színe, a narancssárga a vörössel kombinálódik.

Claude érdeklődve kezdett kérdezősködni, midőn a szolgáló táviratot hozott be.

— No, — szólt Sandoz, — Dubuche kimentí magát, de igéri, hogy tizenegy óra tájban meglep bennünket.

Ekkor Henriette kitarta az ajtót és maga jelentette, hogy az ebéd tálalva van. A konyhakötény már nem volt rajta és mint a ház úrnője, vidáman szorította meg a feléje nyujtott kezeket. Asztalhoz! asztalhoz! félnyolc van, a *bouillabaisse* nem vár. Jory megjegyezte ugyan, hogy Fagerolles megesküdött neki, hogy eljön, de senki sem hederített reá: már igazán nevetséges az a Fagerolles, hogy a munkával elhalmozott fiatal mestert játssza!

Az ebédlő, amelybe átmentek, oly kicsiny volt, hogy el akarván ott helyezni a zongorát, valami fülkefélét kellett egy sötét kamarába áttörni, amelyet addig az edé-

nyeknek tartottak fenn. Mégis, ha telt ház volt, vagy tizenketten fértek el a kerek asztal körül, a fehér porcellánból való függőlámpa alatt, de hozzáférhetetlenné tették a pohárszéket, ahonnan a szolgáló már nem hozhatott tányérokat. Különben a háziasszony szolgált ki, a házigazda pedig vele szemben foglalt helyet, az eltorlaszolt pohárszék közelében, hogy onnan levehesse és továbbadhassa, amire szükség volt.

Henriette jobbra mellé ültette Claudeot, balja mellé Mahoudeaut, míg Jory és Gagnière Sandoztól kétoldalt ült le.

— Françoise! — szólt a háziasszony. — Hozza be a pirított kenyeret, a tűzhelyen van.

Mihelyt a szolgáló behozta, Henriette kettesével osztotta ki a tányérokba és éppen a *bouillabaisse* levejét kezdte ráönteni, midőn az ajtó kinyílt.

— Végre Fagerolles! — szólt a háziasszony. — Üljön le oda Claude mellé.

Fagerolles keresett udvariassággal mentegetőzött és valami üzleti találkozót hozott fel okul. Most igen elegáns volt; jó angol szabású ruhájában inkább klubemberre emlékeztetett, de megóvta a művészi hanyagság némi árnyalatát, amely megkülönböztette. Mihelyt leült, azonnal megrázta szomszédja kezét és élénk örömet tettett.

— Ó öreg Claudeom! Oly régóta szerettelek volna látni! Igen, hússzor is gondoltam rá, hogy ott meglátogatlak, de azután, tudod, az élet...

Claude, akit kellemetlenül érintett ez a bizonykodás, hasonló szívességgel igyekezett válaszolni. De Henriette, aki tovább kiszolgált, türelmetlenkedésével megmentette.

— Ugyan, Fagerolles, feleljen... Két darabot óhajt?

— Természetesen, madame, kettőt... Imádom a *bouillabaisse*-t. Különben ön oly jól készíti el, nagyszerű!

Valóban, egészen odavoltak mindannyian, főleg Mahoudeau és Jory, akik kijelentették, hogy Marseilleben sem ettek soha jobbat, olyannyira, hogy a fiatal asszony, elragadtatva, még rózsásan a tűzhely melegétől,

a nagy kanállal kezében, csak éppen, hogy győzte a hozzá visszaérkező tányérokat megtölteni, sőt felkelt és személyesen szaladt ki a konyhába a maradék levesért, mert a szolgáló elvesztette fejét.

— Egyél hát, — kiáltott rá Sandoz. — Szívesen várnunk, míg te is ettél.

De felesége makacskodott, állva maradt.

— Ugyan hagyj... Inkább add ide a kenyeret. Igen, hátad mögött a pohárszéken... Jory jobban szereti a lágy kenyeret, a belét, amelyet bele lehet aprítani.

Most Sandoz is felállott és segített kiszolgálni, miközben Joryt azzal a kérdéssel ugratták, hogy miféle pástétomokat szeret.

Claude pedig, áthatva e boldog kedélyességtől, mintegy hosszú álomból felébredve nézte végig mindnyájukat és azt kérdezte magában, vajon előző nap látta-e őket utoljára, vagy csakugyan négy éve-e már, hogy nem vett részt a csütörtöki vacsorákon. Mégis mások voltak, érezte, hogy megváltoztak, hogy Mahoudeau elkeseredett a nyomorban, Jory élvezeteibe merült, Gagnière a távolban kalandoz gondolataival, de főleg úgy tünt fel neki, mintha Fagerolles, aki mellette ült, túlzott szívessége ellenére is hideget árasztana. Kétségtelen, hogy arcuk, az élettől megviselve, kissé megvénült, de nemcsak ez okozta a változást, hanem mintha hézagok tátongtak volna közöttük, külön-külön, egymáshoz idegenül látta őket, noha nagyon is szorosan ültek egymás mellett e körül az asztal körül. Továbbá új volt a környezet is; ma a háziasszony bájos lénye költözött be a társaságba, melyet jelenlétével megnyugtatót. Így tehát e végzetszerű folyamat előtt, amely a dolgok halálát és megújódását hozza magával, miért volt neki az az érzése, mintha minden előről kezdődne? miért esküdött volna meg reá, hogy ezen a helyen ült a mult hét csütörtökén is? végre azt hitte, hogy rájött: Sandoz volt, aki nem mozdult és éppoly makacs volt szívének szokásaiban, mint munkája szokásaiban, aki éppoly sugárzó arccal látta őket asztalánál fiatal házáséletében, mint ahogy egykor megosztotta velük a legényember sovány ebédeit. Az örök barátság álma szegezte le, hasonló csü-

törtőkök a végtelenségig fogják követni egymást, az idők legvégső határáig. Örökké együtt mindannyian, akik egyszerre indultak el és egyszerre érkeznek meg ugyanabban a győzelemben!

Sandoz kitalálhatta a gondolatot, amely Claudeot elnémította és az asztalon keresztül jó, fiatal nevetésével így szólt hozzá:

— No, öreg, csakhogy itt vagy megint! A kutya-fáját, mennyire hiányoztál nekünk!... De látod, semmi sem változik, ugyanazok vagyunk mindannyian... Ügy-e? mit szölk hozzá?

Fejbólintással válaszoltak. Kétségtől, kétségtől!

— Csak, — szólt ragyogó arccal, — csak a konyha jobb valamivel, mint a Rue d'Enferben... Micsoda szörnyűségeket ettettem ott meg veletek!

A *bouillabaisse* után nyúl következett, bő mártással, azután sült szárnyas salátával fejezte be az ebédet. De sokáig az asztalnál maradtak, a csemege elhúzódott, moha a beszélgetések nem voltak már oly lázasak és hevesek, mint egykor: mindenki sajátmagáról beszélt és végül elhallgatott, midőn észrevette, hogy senki sem hallgat reá. A sajnál azonban, midőn megkóstolták a könnyű, kissé savanykás bordeauxi bort, amelyből a házaspár egész hordócskával hozatott az első regény írói tiszteletdíjának terhére, hangosabb, elevenebb lett a társaság.

— Tehát te tárgyalasz Naudetval? — kérdezte Ma-houdeau, akinek csontos éhenkórász arca még erősebben beesett. — Igaz, hogy az első évben ötvenezer frankot biztosít neked?

Fagerolles könnyedén odavetette:

— Igen, ötvenezret... De még nem bizonyos, jól megfontolom, mert súlyos dolog így lekötni magát az embernek. Én bizony nem ugrom csak úgy bele!

— Teringettél! — mormogott a szobrász, — de nehézkes vagy. Napi húsz frankért én mindent aláírnék, amit csak akarnak.

Ekkor mindnyájan Fagerollest hallgatták, aki a keletkező siker által kiemelt embert játszott. Csinos, nyugtalanító arca még mindig utcai leányára emlékez-

tetett, de sajátos haj- és szakállvisellete komollyá tette. Noha nagyritkán eljött még Sandozhoz, különvált a kompániától, a boulevardokon forgolódott, kávéházakat, szerkesztőségeket, mindenféle olyan nyilvános helyeket látogatott, ahol hasznos ismeretségekre tehetett szert. Taktika volt ez részéről, az az akarat, hogy diadalát külön aknázza ki, az a ravasz gondolat, hogy ha célt akar érni, nem szabad többé semmiféle közösséget vállalnia ezekkel a forradalmárokkal, sem a képkereskedő, sem az összeköttetések, sem a szokások tekintetében. Még azt is beszéltek, hogy meg tudta nyerni két-három előkelő társaság hölgyeit, nem úgy mint Jory, az erőszakos hím, hanem szenvedélyein felülemelkedő romlottságával, vénülő bárónék körül legyeskedve.

Jory éppen most említett neki egy cikket, azzal az egyedüli szándékkal, hogy saját jelentőségét kidomborítsa, mert igényt tartott arra, hogy ő csinált embert Fagerollesből, ahogy egykor azt fitogtatta, hogy ő csinált Claudeból embert.

— Mondd csak, olvastad Verniernek rólad szóló tanulmányát? Ő is azok közül való, akik folyton engem ismételnek!

— Ó ő, ő kap cikkeket! — sóhajtott Mahoudeau.

Fagerolles hanyagul legyintett kezével, de mosolygott, titkos megvetéssel e szegény ördögök iránt, akik oly kevéssé voltak ügyesek és makacsul ragaszkodnak együgyű nyerseségükhöz, holott oly könnyű a tömeget meghódítani. Miért nem érte be azzal, hogy szakítson velük, miután kifosztotta őket? Hasznót húzott mindabból a gyűlöletből, amelyet ellenük tápláltak és dicséretekkel halmozták el megszelídített képeit, csakhogy megadják a kegyelemdöfést azok csökönyösen erőszakos műveinek.

— Hát te olvastad Vernier cikkét, — ismételte Jory, Gagnièrehez fordulva. — Ugy-e azt mondja, amit én mondtam?

Gagnière már egy idő óta poharának szemlélésébe merült, ahogy az ott állott a fehér abroszon, amelyet a bor visszfénye vörösre festett. Összerezzent.

— Mit? Vernier cikkét?

— Igen, szóval valamennyi cikket, amely Fagerollesről megjelenik.

Gagnière elbámulva fordult Fagerolles felé.

— Nini, hát cikkeket írnak rólad... Semmit sem tudok róla, nem olvastam őket... Úgy, hát cikkeket írnak rólad! de miért?

Örült nevetés támadt, csak Fagerolles vigyorgott kelletlenül, mert rossz tréfát gyanított. De Gagnière feltétlenül jóhiszemű volt: csodálkozott, miképen lehet egy festőnek sikere, aki még csak a színértékek törvényét sem tartja meg. Ilyen szemfényvesztőnek lennie sikere, soha, soha! Mi lesz a lelkiismeretből?

Ez a zajos dörögtetés melegítette fel az ebéd végét. Már nem ettek, csak a háziasszony akarta még a tányérokat telerakni.

— Barátom, ügyelj hát, — szólt oda ismételtelen Sandoznak, aki a nagy zajban felhevült. Nyujtsd ki a kezéd, a kétszersült a pohárszéken van.

Tiltakoztak, mindnyájan felkeltek. Minthogy az est hátralevő részét is itt, e körül az asztal körül töltötték és itt teáztak, állva maradtak és a falak felé fordulva folytatták a beszélgetést, míg a szolgáló leszedte az asztalt. A házaspár segített, az asszony fiókba tette a só-tartókat, Sandoz segített az abroszt összehajtogatni.

— Dohányozhatnak, — szólt Henriette, — tudják, hogy a füst legkevésbé sem kellemetlen nekem.

Fagerolles, aki az ablakfülkébe vonta Claudeot, szivarral kínálta meg, de ez visszautasította.

— Igaz, nem dohányzol... És, mondd csak, majd elmegyek hozzád, megnézni, mit hoztál magaddal. Úgy-e nagyon érdekes dolgokat? Hiszen tudod, mint gondolkodom tehetségedről. Te vagy a legerősebb...

Igen alázatosnak mutatkozott és alapjában őszinte is volt, utat engedett hajdani csodálatának, hiszen örökre reányomta bélyegét pajtásának géniusza, amelyet ravaszsága bonyolódott számításai ellenére is elismert. És remegő ajkakkal szánta el magát erre a kérdésre:

— Láttad színésznőmet a Salonban? Tetszik neked, őszintén?

Claude egy pillanatig habozott, azután mint jó pajtás így felelt:

— Igen, sok jó van benne.

Fagerollest már bántotta, hogy olyan hülyét kérdezett, mindinkább elvesztette lábai alól a talajt és most mentegetőzött, igyekezett ártatlan színben feltüntetni átvételeit és megvédeni megalkuvásait. Miután üggyelbajjal kibontakozott, ügyetlenségén felbőszülve, egy időre ismét az egykori tréfás fickó lett belőle, még Claudeot is könnyekig megnevettette, mindnyájukat mulattatta. Azután búcsúzóra kezét nyújtott Henriettenek.

— Hogyan! ily hamar itt hagy minket?

— Sajnos igen, drága asszonyom. Atyám ma este egy hivatalfőnököt lát vendégül és kitüntetésért dolgozza meg... És mivel én vagyok jogcímeinek egyike, meg kellett esküdnöm, hogy megjelenek.

Miután Fagerolles elment, Henriette, aki egész hal-
kan néhány szót váltott férjével, eltűnt és könnyű léptei
hallatszottak az emeleten: házasságuk óta ő viselte gond-
ját Sandoz beteg öreg anyjának és az est folyamán több
ízben is felment hozzá, úgy mint azelőtt a fiú.

Különben a vendégek egyike sem vette észre távo-
zását. Mahoudeau és Gagnière Fagerollesről beszélget-
tek és lappangó keserűséget árultak el, de egyenes táma-
dás nélkül. Még csak ironikus pillantásokat váltottak
egymással, vállaikat vonogatták, megvetésük néma kife-
jezésével, nem akarván pajtásukat kivégezni. És Clau-
dera vetették magukat, leborultak előtte, elhalmozták a
belé vetett reményekkel. Igazán ideje, hogy visszatért,
mert csakis ő, a nagy festő adományaival, biztos kezé-
vel, csakis ő lehetett a mester, az elismert vezér. A Visz-
szautasítottak Salonja óta a plein air iskolája kiterjedt,
növekvő befolyása érezhetővé vált; sajnos azonban a
törekvések szétforgácsolódnak és a legfiatalabb újoncok
vázlatokkal, három ecsetvonással odavetett benyomá-
sokkal érik be; még várják a szükségszerű lángelmét,
aki az iskola elveit remekművekben fogja megtestesíteni.
Minő hely vár reá! leigázni a tömeget, új századot nyitni
meg, új művészetet teremteni! Claude földreszegezett
szemekkel hallgatta őket, arcát sápadtság borította el.

Igen, ez volt az ő be nem vallott álma, a becsvágy, amelyet önmagának sem mert meggyónni. Csakhogy a hízelgés fölött érzett örömébe sajátságos szorongás vegyült, ettől a jövőtől való félelem, hallván, mint emelik őt fel a diktátori polcra, mintha már diadalmaskodott volna.

— Ugyan hagyjátok el! — kláltott fel végül, — vannak, akik felérnek velem, én még keresem magam!

Jory bosszankodva, hallgatagon dohányzott. De Mahoudeau és Gagnière makacsságát látva, nem tarthatta vissza kitörő megjegyzését:

— Mindez csak azért van, kicsikéim, mert Fagerolles sikere bánt benneteket.

Ellene fordultak, zajosan tiltakoztak. Fagerolles! a fiatal mester! jó tréfa!

— Tudjuk, hogy te cserbenhagysz, -- szolt Mahoudeau. — Most már nem fenyeget az a veszély, hogy akár két sort is írj rólunk.

— Ugyan kedvesem, — válaszolt Jory bosszúsan, — hiszen mindent törölnek, amit rólatok írok. Elértétek, hogy mindenütt irtóznak töletek... Ó, ha saját lapom volna!

Henriette visszatért és midőn Sandoz szemeivel az övét kereste, egy pillantással felelt neki, azzal a gyengéd és tapintatos mosollyal, amely azelőtt férje ajkán lebegett, midőn anyjának szobájából kijött. Azután a háziasszony felszólítására valamennyien újra letelepedtek az asztal körül, míg ő a teát elkészítette és a csészékbe kitöltötte. De az estre szomorúság üledett, nyomasztó fáradtság. Hiába eresztették ki Bertrandt, a nagy kutyát, amely egy darab cukor előtt aljasságokra vetemedett, majd a kályhához feküdt és ott úgy hortyogott, mint egy ember. Mióta Fagerollesről vitakoztak, hosszú hallgatások állottak be, valami ingerült neheztelés gomolygott a pipák mind sűrűbb füstjében. Gagnière hirtelen felkelt az asztaltól, zongorához ült és halkán kalimpált Wagner-motivumokat, az olyan zenebarát merev ujjával, aki harminc éves korában tanul meg skálázni.

Tizenegy óra felé végre Dubuche is megérkezett és végleg lehűtötte a társaságot. Bálból szökött meg, régi

pajtásaival szemben teljesíteni óhajtván azt, amit végső kötelességnek tekintett és frakköltőnye, fehér nyakkendője, nagy, halvány arca együttesen kifejezésre juttatta az alkalmatlanságot, hogy eljött, a fontosságot, amelyet ennek az áldozatnak tulajdonított és azt a félelmét, hogy újdonsült szerencsáját kompromittálni találja. Nem beszélt feleségéről, csak hogy ne kelljen Sandozékhoz elvinnie. Miután kezet szorított Claudedal, oly lelkinyugalommal, mintha csak tegnap találkozott volna vele, visszautasított egy csésze teát és lassan, arcát felfújva beszélni kezdett arról, hogy mennyi veszélye van egy új házban való berendezkedésével, mert az még nem száradt ki teljesen, hogy mennyire törnie kell magát a munkával, mióta apósa építkezéseivel foglalkozik, a Parc Monceau mellett, ahol egész utcát kell építeniök.

Ekkor Claude tisztán érezte, hogy eltörik valami. Tehát az élet csakugyan elsodorta már a hajdani estéket, amelyek oly testvériesek voltak hevesességükben, midőn semmi sem választotta még el egymástól őket és egyikük sem foglalt le magának külön részt a dicsőségből? Ma a csata elkezdődött és mindegyik prédára vágyva fente fogát. A repedés már megvolt, alig láthatóan még, de már szétrepesztette a régi, esküdt barátságokat, amelyek egy napon ezer darabra fognak széttörni.

Sandoz azonban, az örökkévalóság szükségétől áthatva, még mindig nem vett semmit sem észre, még mindig olyanoknak látta őket, mint a Rue d'Enfer napjaiban, midőn karöltve indultak hódító útjukra. Miért változtatók meg azt, ami jó? és a boldogság nem áll-e abban, hogy egy örömet választunk ki valamennyi közül és örökösen azt élvezzük? És egy órával később, midőn a pajtások távozásra határozták el magukat, elálmosodva Dubuche sötét önzésének hatása alatt, aki vég nélkül beszélt a maga ügyeiről, miután sikerült a hipnotizált Gagnièreset a zongorától elhúzni, Sandoz, akit felesége is követett, sehogy sem akart arról lemondani, hogy a hideg éjszaka ellenére a kert végéig, a rácsig el ne kísérje őket. Kezet szorított velük és így kiáltott:

— Tehát csütörtökön, Claude!... Csütörtökön, mindnyájan!... Ugy-e valamennyien eljöttek?

— Viszondlátásra csütörtökön! — szólta Henriette is, aki felemelte a lámpát, hogy megvilágítsa a lépcsőt.

És kacagás közben Gagnière és Mahoudeau tréfásan válaszolt:

— Jövő csütörtökön, ifjú mester!... Jó éjt, ifjú mester!

Kiérve a Rue Nolletre, Dubuche azonnal bérkocsit hítt és elhajtattott. A többi négy együtt ment a külső boulevardig, — alig szóltak egymáshoz, kábultan a hosszú együttléttől. A boulevardon egy leány ment arra és Jory szoknyája után iramodott, valami korrekturákat hozva fel ürügyül, amelyek a lapnál várakoznak reá. A Baudequin-kávéház előtt, amelyben még égett a gáz, Gagnière gépiesen megállította Claudeot, de Mahoudeau nem akart bemenni és szomorú gondolatokon rágódva egyedül bandukolt a Rue du Cherche-Midi felé.

Claude azon vette észre magát, hogy anélkül, hogy akarta volna, régi asztaluknál ül, a hallgató Gagnière-rel szemben. A kávéház nem változott meg, ott jöttek össze vasárnaponként, sőt némi buzgóság is mutatkozott, mióta Sandoz ebben a városrészben lakott, de a kompánia már elvegyült az újonnan jöttek árában, sőt lassankint el is merült a plein air követőinek emelkedő köznapiságában. E késő órában különben a kávéház már kiürült; három fiatal festő, akiket Claude nem ismert, elmenőben kezét szorított vele és már csak egy kis tőkepénzes maradt ott a szomszédból, álomba merülve egy kis tányér előtt.

Gagnière igen jól érezte magát, mintha csak otthon lett volna, nem törődött az egyetlen pincér ásítózásával, aki a teremben nyújtózkodott. Claudeot nézte, anélkül, hogy látta volna, tétova szemmel.

— Igaz, — kérdezte Claude, — mit magyaráztál Mahoudeaunak ma este? Igen, a zászló vörös színe, mely sárgába megy át az ég kékjében... Nemde? a kiegészítő színek elméletét firtatod.

De társa nem felelt. Felvette söröspoharát, majd letette, anélkül, hogy ivott volna és végül átszellemült mosollyal mormogott:

— Haydn a retorikus báj, a rizsporos dédánya mekegő zenécskéje... Mozart géniusza az előfutár, ő az első, aki egyéni hangot adott a zenekarnak... És ez a kettő főképen azért létezik, mert ők csinálták Beethovent... Ő Beethoven, az erő a derült fájdalomban, Michelangelo a Mediciék sírja előtt! Logikus hős, az agyak átgyúrója, mert mindannyian az énekkarokkal ellátott szimfóniából indultak ki, napjaink nagyjai!

A pincér, belefáradván a várakozásba, lusta kézzel, csoszogva kezdte a gázlángokat eloltani. Búskomorság borult a kiürült teremre, amelyet köpések és szivarvégek piszkítottak és amelyben az asztalokra kilocsant italok szaga terjengett, míg az elcsendesült boulevardről már csak egy iszákos távoli zokogása hallatszott be.

Gagnière, révedezve, tovább szötte álmait sorát.

— Weber romantikus táj közepette vonul el, a halottak balladáját vezeti szomorú füzek és karjaikkal vonagló tölgyek között... Utána Schubert jön, sápadt holdfényben, ezüsttavak hosszában... És íme Rossini, az istenadomány megtestesülése, oly vidám, oly természetes, a kifejezés gondja nélkül, nem törődve a világgal, ő nem az én emberem, ő bizonyára nem! de mégis oly bámulatos invenciójának gazdagsága és az óriási hatások által, amelyeket a hangok halmozásával és ugyanannak a témának fokozott ismétlésével ér el... Ezután a három után következik el Meyerbeer, a huncut, aki mindenből hasznót húzott, Weber után belevitte a szimfóniát az operába és Rossini öntudatlan elvét a drámai kifejezéssel toldotta meg. Ő nagyszerű zengzetek, feudális pompa, katonai miszticizmus, a fantasztikus legendák borzongása, a történelmen átható szenvedélyes kiáltás! És felfedezések, hangszerek egyénisége, a drámai recitativ, amelyet a zenekar szimfonikusan kísér, a tipikus frázis, amely a mű egész felépítésének alapja... Nagy kópé! igen nagy kópé!

— Uram, — szólalt meg a pincér, — zárunk.

És mivel Gagnière még fejét sem fordította oda, elment a kis tőkepenzest felkelteni, aki még mindig aludt a kis tányér előtt.

— Zárunk, uram.

A vendég borzongva kelt fel, a sötét sarokban, amelyben ült, tapogatózva kereste botját és miután a pincér azt a székek alól felszedte, távozott.

— Berlioz irodalmat vitt bele dolgaiba. Shakespeare, Vergilius és Goethe zenei illusztrátora ő. De milyen festő! a zene Delacroixja, aki a hangokat a színek vilámló ellentéteiben lobbantotta fel. Emellett romantikus sebhelyet hord koponyáján, a vallásosság magával ragadja, átszellemülve lebeg az ormok fölött. Rossz operaszerző, de csodálatraméltó zenekari műveiben, noha olykor túlsokat követel a zenekartól, amelyet elgyötör és szélsőségig viszi a hangszerek egyéniségét, amelyek mindegyike egy-egy egyént jelent számára. Ő, amit a klarinétokról mond: „A klarinétok a szeretett nők“, ettől mindig borzongás futott végig bőrömön... És Chopin, mily dandy a maga byronizmusában, az idegbajok röpke költője! És Mendelssohn, a feddhetlen ötvös, Shakespeare báli topánban, akinek szövegnélküli dalai megértő hölgyek számára való ékszerek! És azután és azután, térdre kell borulni...

Már csak egy gázláng égett a kávéházban Cagnière feje fölött, a pincér pedig háta mögött állott és várt a terem fekete és jeges ürességében. Hangját vallásos áhítat remegtette meg, imádata tárgyaihoz közeledett, a távoli szentélyhez, a szentek szentjéhez.

— Ó Schumann, a kétségbeesés, a kétségbeesés élvezése! Igen, a vége mindennek, a világ romjai fölött lebegő szomorú tisztaság utolsó dala!... Ó Wagner, az isten, akiben a zene évszázadai testesülnek meg! Műve mérhetetlen Noé-bárája, valamennyi művészet egyben; végre kifejezésre jut a személyek valódi emberisége, a zenekar a drámáétól külön életet él; és a hagyományok, a bárgyú szabályok minő feláldozása! mily forradalmi felszabadulás a végtelenben!... A *Tannhäuser* nyitánya, ó ez az új század magasztos allelulája: először a záródombok éneke, a vallásos motívum, csendes, mély, lassan lüktető, majd a szirének hangjai, amelyek lassankint elnyomják, Venus gyönyörei, idegsorvasztó kéjekkel, bágyasztó lankadtsággal telvék, mind hangosabbak, paran-

csolóbbak, rendetlenebbek; csakhamar a szent téma fokozatosan visszatér, mint a mindenségnek vágya, mely valamennyi dallamot hatalmába keríti és a legmagasztosabb harmóniában összefoglalja, hogy győzelmi himnusz szárnyain ragadja őket magával!

— Zárunk, uram, ismételte a pincér.

Claude, aki már nem hallgatott oda és maga is a saját szenvedélyébe merült el, kiitta poharát és igen hangosan odaszólt:

— Hé, öregem, zárnak!

Ekkor Gagnière megrázkódott. Átszellemült arca fájdalmasan összehúzódott; didergett, mintha egy csillagról esett volna le. Mohón itta ki sörét, azután a járdán hallgatva szorította meg társa kezét és eltávozott, eltűnt az árnyak mélyén.

Majdnem két óra volt már, midőn Claude a Rue de Douaiba ért. Egy hete, mióta újból talpai alatt érezte Párist, minden este magával vitte haza az eltöltött nap lázait. De soha sem jött még haza ily későn, ily forró és gőzölgő fejjel. Christine, akit elnyomott a fáradtság, a kiégett lámpa alatt, az asztal szélére hanyatlott fejjel aludt.

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár